DAŚABHŪMIKASŪTRA

ET

BODHISATTVABHŪMI

Chapitres Vihara et Bhumi

PUBLIÉS

avec une Introduction et des Notes

PAR

LE DR. J. RAHDER

PARIS, PAUL GEUTHNER
LOUVAIN, J.-B. ISTAS, IMPRIMEUR

DAŚABHŪMIKA-SŪTRAM

PRÉFACE.

I. Documents utilisés.

J'ai collationné les manuscrits suivants du Dasabhūmikasūtra ou Dašabhūmīšvara (cité comme " Dašabhūmaka » dans la Bodhisattvabhūmi d'Asanga): Paris, Bibl. Nat., fonds sanscrit n. 51 et 52; Cambridge, Univ. Libr., Add. 867.2 et Add. 1618; London, Royal As. Soc., Hodgson Coll. n. 3; Calcutta, As. Soc. of Bengal, B 45; Katmandu, Royal Library, MS. de 215 feuilles, 38 cm. × 10 cm., daté N. S. 967 (A. D. 1847). Les leçons du groupe le plus ancien (Cambridge 867.2 et le MS. de Londres) sont préférables à celles de la classe plus récente représentée par les MSS, de Paris, Cambridge 1618 et Katmandu. Le MS, de Calcutta, rédigé par un copiste médiocre, ne donne que très rarement des renseignements utilisables pour une édition critique du texte. Les gathas du dernier chapitre (Parindana: "Transmission ") qui manquent dans le groupe le plus ancien, se trouvent dans la famille des MSS, modernes, tandis qu'elles sont omises dans tous les chapitres du MS, fragmentaire datant du 6me s. que j'ai pu consulter grâce à l'obligeance du Professeur L. de la Vallée Poussin. Ces gathas sont également omises de l'édition présente, mais je compte les publier ultérieurement.

J'ai collationné les MSS. sanscrits avec la traduction tibétaine (1.: édition de Narthang du Bkaḥ. ḥgyur, section Phal. chen, vol. 3, fol. 71-242; 2.: édition de Pékin, vol. 3, fol. 49a-168a; 3.: édition de Pékin du Bstan. ḥgyur, Bibl. Nat. Paris, fonds tib. n. 229, fol.

130b-335a: texte et commentaire de Vasubandhu), la traduction mongole (édition de Pékin du Bkaḥ. ḥgyur, section ulangi, vol. 3, fol. 50b-182a: Bibl. Nat. Paris, fonds mongol n. 56), les traductions chinoises (1.: traducteur Dharmarakṣa, A. D. 297, Nanjō 110; 2.: Kumārajīva-Buddhayaṣas, A. D. 384-417, Nanjō 105; 3.: Buddhabhadra, ch. 22 de l'Avatamṣakasūtra, A. D. 418-420, Nanjō 87; 4.: Bodhiruci, A. D. 508-511, Nanjō 1194; 5.: Śikṣānanda, ch. 26 de l'Avatamṣakasūtra, A. D. 695-699, Nanjō 88; 6.: Śīladharma de Khotan, dynastie T'ang, Supplément du Canon de Kyōto 1, 2, 4) et les traductions japonaises (1.: Kokuyakudaizōkyō¹, section des sūtras, vol. 6. p. 179-325; 2.: section des šāstras, vol. 13).

Les détails de l'original sont mieux rendus par Śīladharma, traduisant mot par mot, mécaniquement, travaillant avec minutie, sans tenir compte des exigences de la grammaire chinoise, que par les autres traducteurs chinois qui ont tâché de rendre le sens en chinois courant et élégant sans distinguer les nuances subtiles des MSS. sanscrits. Les expressions de sa version se rapprochent de la terminologie de Šikṣānanda, tandis que Nanjō 105 et 87 sont encore plus étroitement apparentés. En général, on peut constater une certaine correspondance entre la version tibéto-mongole et les MSS, sanscrits anciens (Cambridge 867.2 et Londres), et une conformité moins évidente du groupe moderne (Paris, Cambridge 1618, Katmandu) d'une part, et des traductions de Siksānanda et Siladharma d'autre part. Je compte publier en 1927 un glossaire du Dasabhumaka, contenant les équivalences en tibétain, chinois et mongol des termes et des passages sanscrits, et en outre les variantes (supprimées ici en considération de l'ordonnance claire et simple du texte), pour qu'on puisse juger des rapports précis entre les vingt versions que j'ai examinées. Les traductions japonaises établies sur Nanjō 87 et 1194 peuvent servir comme interprétations explicites du style chinois, succinct, concis et lapidaire, tandis que la version mongole (établie sur une traduction tibétaine), également récente et polysyllabique, peut rendre le même service pour le tibétain monosyllabique.

II. Données historiques.

Un catalogue du Tripiţaka sous les Tang, le Nei tien lu (A. D. 664 selon Nanjō, Cat. Chin. Trip., App. 2), conforme à un autre catalogue, Tu chi (même date), nous apprend qu'un śramaṇa Fa Lan de l'Inde centrale traduisit à Lo Yang entre A. D. 68 et 70 cinq livres bouddhiques dont trois portent des titres relatifs à notre sujet des bodhisattvabhūmis, à savoir : 1) Fo pên hsing ching (biographie de Śākyamuni); 2) Shih ti tuan chieh ching (Jūjidanketsukyō: Daśabhūmikleśacchediküsūtra); 3) Fo pên shêng ching (recueil de Jātakas).

1.) Deux célèbres biographies du Bouddha contiennent des passages traitant des bhūmis : le Mahāvastu qui commence " Il y a quatre bodhisattyacaryās, carrières ou degrés du futur Bouddha: a) prakrticaryā (gotravihāra dans la "Bodhisattvabhūmi "MS. de Cambridge); b) pranidhänacaryä, où se produit la résolution d'atteindre à la Bodhi (śuddhādhyāśavabhūmi ibidem); c) anulomacaryā (carvāpratipattibhūmi ibidem; vimalā jusqu'à la dūramgamā inclusivement; caryābhūmi dans "Lańkāvatāra » ed. Nanjō p. 15; ānulomikadharmaksāntidharmālokamukham sarvabuddhadharmānulomanatāyai samvartate, citation du "Lalitavistara " ed. Lefmann, p. 35; cf. bhūmi 6 section R); d) anivartanacarva (nivatabhūmi " Bodhisattyabhūmi »; avaivartikabhūmidharmālokamukbam sarvabuddhadharmapratipūrtyai samvartate, " Lalita " p. 35; cf. bhūmi 8 section Q) " et le Lalitavistara l. c. qui donne une liste de 108 dharmālokamukhas qu'un bodhisattya désireux de sa dernière incarnation doit montrer dans l'assemblée des dieux du ciel Tusita. On y reconnaît aisément les qualités d'un bodhisattva distribuées surtout dans les sept premières bhūmis du " Daśabhūmaka ». Les trois derniers dharmālokamukhas correspondent aux trois dernières bhūmis: 8. avaivartika: acalā; 9. bhūmerbhūmisamkrāntijūānam dharmālokamukham sarvajũajñānābhişekatāyai samvartate: " sādhumatī " section V; 10. abbişeka: dharmameghā. Les ressemblances ne sautent pas aux yeux dans le Mahāvastuparisara (p. 1-193, vol. 1, éd. Senart). J'en signale quelques-unes. Les samgrahavastus prédominant successivement dans leur ordre traditionnel pendant les quatre premières étapes (bhūmi 1

section VV; 2 EE; 3 O; 4 K) sont mentionnés parmi les conséquences d'une prédiction faite à Śākyamuni par le Bouddha Dīpamkara de son futur état de Bouddha (p. 3). En outre, on y trouve le mahātyāga de la première bhūmi section TT " caksūni ca mānsāni ca putradāram dhanam ca dhanyañ ca atma ca jivitam ca bhuyo bhuyo parityakta ». Dans la mise en scène de Śākvamuni en tête d'un récit qui se rapporte à Maudgalyāyana (p. 34) on rencontre un passage " anavarāgrajātijarāmaranasamsārakāntāranarakādidurgasamsārakāntāragahanadārunāto mahāprapātāto uddharitvā kseme sthale šame šive abhaye nirvāņe pratisthāpayanto » qui rappelle " Dašabhūmaka » 2 Z-AA. Dans le "Dašabhūmikam nāma upadešamukham " (p. 63-193) les rapprochements suivants sont manifestes: Première bhūmi: (p. 78) Huit samudācāras caractérisent les "tyāgena tyāgasampannā bodhisatvā mahāyasāh »: 1. tyāga (" Dasabhūmaka » 1 TT); 2. karuņā (1 SS); 3. aparikheda (1 UU); 4. amāna (maitrī; 1 SS); 5. sarvašāstrādhyayitā (šāstrajňatā; 1 UU); 6. vikrama (correspond à " vicārya » dans les gāthās; hryapatrāpya 1 UU); 7. lokānujñā (lokajñatā 1 UU); 8. dhrti (dhrtibalādhāna 1 UU); ils rappellent les dix " bhūmiparisodhakā dharmāḥ » des sections 1 00-1 UU, 1 Z-CC, et du bhūmipatala de la Bodhisattvabhūmi, et les sept " ariyadhanas » (saddhā, sīla, hiri, ottappa, suta, cāga, pañūā). P. 83-84 encore quelques détails sur l'abandon semblables à l'énumération de la section 1 TT. 2me bhūmi: (p. 85) Les vingt dispositions d'esprit des bodhisattvas qui passent dans le second stage sont en rapport avec les séries de 2 A, J; 3 A; 6 Q du "Daśabhūmaka ». P. 90 " nānākušalakośānām lokārthasukhacāriņām (bodhisatvānām) » fait penser aux dix bons chemins de l'acte (2 B-K). 3me bhūmi: La section J semble être un résumé des pages 91-95 du Mahāvastu: " bahūni evamādīni duskarāni jinarsabhāḥ / subhāṣitānām arthāya pratipadyante mahāvašā // n. 4me bhūmi : Au point de vue des huit membres du Noble Chemin on peut comparer les passages p. 101-102 : " dasa karmapathām kušalām sevanti purusottamā »; " karmasamnišritāh santah kautūhalavinihsritāh »; " kāyakarma vacīkarma manokarma tathaiva ca / adhyāsayās ca parisuddhāh dānapāramitā ca yā // » avec les sections 4 C, F, J. La stance "Ils ne s'attachent jamais à des doc-

trines inspirées par l'hérésie (dṛṣṭi), mais seulement à des doctrines pures inspirées par la sagesse » se rapproche des sections 4 B. E. K (fin). Le nom du 4me vihāra dans l'Avatamsaka, "Noblesse de naissance », qu'on y explique comme la naissance dans les bhadrārvadharmas, affranchie des trois mondes, se rapporte à l'énumération des positions élevées des bodhisattvas dans la bhūmi " rucirā » du Mahāvastu. 5me bhūmi: Les mots " ādīptām sarvabhavām pasyanti rāgadvesamohebhyah / asaranyam nirānandam sandhicittam catuhpamcamānantaram bhavati » (Mahāv. p. 110) ne sont qu'un sommaire des sections D-G. Le fait que le nom " durjava " est attribué par le Mahāv, à la 7me bhūmi paraît explicable par la présence de la section caractéristique et prédominante sur les moyens techniques (upāyas) (" Dašabhūmaka " 5 L) dans la 7me bhūmi (Mahav. p. 134-135). 6 me bhūmi: La mention de " ceux qui ont atteint à la suppression de la conscience et de la sensation » (Mahāv. p. 127) fait penser à l'acquisition de la nirodhasamapatti dans la 6mo bhūmi du Madhyamakāvatāra (cf. Avatamsaka, 6mo vihāra: les bodhisattvas désirent faire obtenir l'anutpattikadharmakṣānti.). La préoccupation des champs de Bouddha, du nombre des Bouddhas, lokadhātus, prthivīdhātus, sattvas et pṛthagjanas, qui remplit les pages 121-126 du Mahav, est en rapport avec une série de dix alternatives de l'Avatamsaka, l. c., envers lesquelles un bodhisattva reste absolument indifférent, " in utrumque paratus ». Qu'il apprenne que le nombre des sattvas soit fini, ou bien infini; que les sattvas soient sonillés, ou bien purs; que les sattvas soient difficilement sauvables, ou bien facilement; que le nombre des dharmadhatus soit fini, ou bien infini; que le lokadhātu soit samvṛtta, ou bien vivṛtta ; que le dharmadhātu existe, ou bien reste disparu, son esprit reste imperturbable. 7me bhūmi: La section 7 F est conforme aux stances du Mahāv. (p. 102, l. 6-10; vyāmišram karma, cf. Mahāyānasūtrālamkāra d'Asanga, ch. 20-21, vers 14 et tableau); la section 7 G au passage du Mahāv. p. 135. 8me bhūmi: Le nom du Mahāv. " janmanideša " rappelle celui de la section 8 Q " janmabhūmi ". Le bodhisattva devient " kumāra ", prince royal, irréprochable (anavadya 8 P, Q; anupavadya Mahāv. p. 136, l. 14), né dans la famille des rois de la

Loi (buddhagotrānugata 8 R), digne d'être adoré comme un Bouddha: " samyaksambuddhā iti drastavyā atah prabhrty anivartiyāh " (Mahav. p. 105, l. 16; 8 R). Mahav. p. 104-107, l. 7 n'est qu'un précis de la 8me terre. Je note quelques concordances: " yam suddham tad rūpam anubhavanti te » (8 K-0); " yam lingam icchanti bhavanti tathā, etc. » (8 M); " ataḥ prabhṛti vinayanti arhatve subahum janam / atah prabbrti vinavanti śaiksabhūmau bahum janam // " (8 M, N); " anubaddhā devā vaksā saguhyakāh » (8 R); " anutpādāc ca buddhānām pamcābhijā bhavanti te » (8 K, P, R); " vasībhūtāna bodhisatvāna » (8 O). On pourrait comparer Mahāv. p. 34, l. 10-14 avec 8 O, C, M. 9me bhūmi: Le nom du Mahāv. "yauvarājyabhūmi" se retrouve 10 J " yauvarājyaprāptair (princes associés au pouvoir royal) api bodhisatvaih sädhumatībodhisatvabhūmau pratisthitair » et est attesté par Madhyamakāvatāra, Avatamsaka (9me vihāra), Śūramgamasūtra, Naniō 1551, Bodhisattvakusumamālāpūrvakarmasūtra (Nanjō 1092). La fonction du " dharmabhānakatva » (9 M) exposée (p. 170, 1. 11-p. 173) et louée par le deva Tușita, nommé Śikharadhara (p. 174) dans le Mahav., est expliquée en détail dans les sections L-Z. La description de la série d'antithèses, commençant " O Bhiksus, les choses périssables, je ne les représente pas comme impérissables * (p. 173) se trouve dans les sections 9 B-K. Parmi les noms des Bouddhas (sous lesquels Śākyamuni, tandis qu'il était dans les sept premières bhūmis, a acquis des mérites), énumérés dans le chapitre de la 9mo bhūmi (Mahāv. p. 139-141), on en rencontre quelques-uns relatifs à la vertu caractéristique de la 9me terre, l'éloquence (pratibhāna): samīksitavadana, madhuravadana, mahākoša, satyamvacas, samīksitārtha, anantakoša, asambhrāntavacana. 10me bhūmi: Le bodhisattva connaît la série garbhāvakrānti, garbhasthiti, janetrī, abhiniskramana, etc. (Mahav. p. 142) dans les sections 10 F et H (fin); il prévoit qu'il ne reviendra plus à une nouvelle existence après celle où il va entrer (apunavarta, Mahav. p. 142); c'est pourquoi un bodhisattva dans la 10mo bhūmi est appelé " ekajātipratibaddha »; la suite de Bhagavan, à l'occasion de la prédication du "Dasabhumaka " (1 A), consiste en " avaivartikā ekajātipratibaddhā bodhisatvāh ". La "Bodhisattvabhūmi " nous informe du 10me ou 12me vihāra: vatra

sthito bodhisattvo bodhisattvamārganisthāgato 'nuttarāyām samyaksambodhau mahādharmābhisekaprāpta ekajātipratibaddho vā bhavati caramabhaviko (Mahāv. p. 143: antimam upetya vāsam)vā. La 10me bhūmi est désignée comme celle des " ekajātipratibaddhabodhisattvas » dans le Caryāmārgabhūmisūtra (Nanjō 1325) et Dašabhūmiklešacchedikāsūtra (Nanjō 376). Les 18 " āvenikā buddhadharmāh " (Abhidharmakoša, ch. 7, 28) et les dix forces forment un autre trait d'union entre le " Dasabhumaka » (10 E-F) et le Mahav. (p. 158-160). Mahāv. p. 147, "tusitabhavanam ādau krtvā sarvesām bodhisatvānām pamca nīvaraņāni viskambhitāni bhavanti aprāpte dharmarājye » est en rapport avec l'anavaranavimoksa de la section 10 G (cf. 3 H). Parmi les strophes consacrées au « lokottaravada » (Mahav. p, 167-170) le vers " īrvāpathām daršavanti catvārah purusottamāh » paraît presque identique à "sthānacankramananisadvāšavyāsanasamdarśana » (10 F) et il v a plusieurs analogies dans les passages indiqués.

Après avoir mis en lumière l'étroite parenté entre le " Dasabhūmaka », sūtra indépendant et chapitre de l'Avatamsakasūtra, et le " Dašabhūmika » qui montre la préparation à la dernière incarnation dans le Mahavastu, je signalerai les données pseudo-historiques du Mahāvastu relatives à l'origine du " Dašabhūmikasūtra ». " Kāšyapa demande si cette description des dix bhumis appartient à Bhagavat, ou d'une façon générale à tous les Bouddhas parfaitement accomplis. Kātyāyana répond: Un jour, Bhagavat résidait à Vārāṇasī, au ṛṣipattana, dans le bois des gazelles, entouré de vingt-huit centaines de " vašībhūtas " (arhats ou bodhisattvas dans les bhūmis 8-10); là, Bhagavat, analysant les dix-huit buddhadharmas, pour montrer comme la vue intellectuelle (iñanadarsana) des samvaksambuddhas ne connaît pas d'obstacles dans le passé, proclama les dix bhumis. Les dix bhūmis sont décrites en prenant pour commencement le Bouddha Śākyamuni. » (p. 161) Ce qui est confirmé par les vers de l'épilogue (p. 192): " Vārāņasīm vanam gatvā buddhadharmapuraskrto / vistarena prakāšavati nāyako bhūmayo daša // ». (p. 193) " L'enseignement qui a pour titre le " Dasabhūmika » a été prononcé sur le Grdhrakūta dans l'assemblée des 500 vasībhūtas ». Ce qui est

confirmé par la strophe concernant la tenue du concile à Rajagrha (p. 75) " Pralambabāhum vasībhūtam Kāsyapo idam abravīt : Sur le pic du Grdhrakūta crée vite un plateau. Mets en œuvre tes pouvoirs magiques pour scruter tous ces 18000 êtres réunis dans l'assemblée. » La mise en scène du Dasabhūmaka est apparemment plus récente; lieu: le palais du roi des dieux paranirmitavasavartins; temps: deuxième semaine après l'acquisition de la bodhi ; prêcheur : Vajragarbha, inspiré par Śākyamuni; interlocuteur: Vimukticandra; recueillement du prêcheur: mahāyānaprabhāsasamādhi; Bouddhas exerçant leur " adhişthana » : dasaşu dikşu dasabuddhakşetrakotiparamāņurajaķsamānām lokadhātūnām tathāgatāķ (Vajragarbhasamanāmakāh); témoins: dašasu diksu dašabuddhaksetrakotiparamāņurajahsamā bodhisatvāh sarve vajragarbhasamanāmakāh; auditeurs: innombrables bodhisattvas, devas, nāgas, etc. On retrouve une introduction analogue dans plusieurs chapitres de l'Avatamsaka, notamment ceux sur les dix stations, dix caryas, dix parinamanas.

2.) Le "Shih ti tuan chieh ching ", sūtra mentionné dans le "Nei tien lu ", était déjà perdu à l'époque des Yüan comme les autres traductions de Fa lan. Néanmoins, l'identité entre ce titre et celui du Dasabhūmiklesacchedikāsūtra ("Shih chu tuan chieh ching "; chu, vihāra—ti, bhūmi'), traduit par Fo Nien (A. D. 384-417; Nanjō 376), justifie une comparaison scrupuleuse entre ce dernier texte et le Dasabhūmaka au point de vue des doctrines primitives sur les bhūmis au premier siècle de notre ère. D'abord les noms des 10 vihāras (le terme "vihāra "alterne avec "vihārabhūmi" et "bhūmi"): 1. cittotpāda (nom du premier vihāra dans l'Avataṃsaka²); 2. (adhi)šīla (identique au nom correspondant de la "Bodhisattvabhūmi"); 3. adhicitta (shingaku; identique au nom correspondant de Bo.); 4. noblesse de naissance (nom du 4mo vihāra dans Av.); 5. achèvement de la bhāvanā (correspond à l'état d'arhat selon le grand commentaire de l'Av. "Daishoshō", composé par le patriarche chinois Shōryō Daishi ou

Déjà dans la littérature pûlie l'équivalence bhūmi = vihāra existe; les 4 dhyānas sont considérés comme « bhūmis » et comme « anupubbavihāras ».

^{2.} abrégé: Av.

^{3.} abrégé: Bo.

Chō Kwan); 6. adhimātrāvasthā, position supérieure (shang wei; la plus élevée parmi les trois adhiprajñas de Bo.); 7. avaivartika (nom du 7me vihāra dans Av.); 8. kumāra (Dasabhūmaka 8 Q; nom du 8me vihāra de l'Av.); 9. où manque encore un seul vihāra (i chu fei chiu chu); " constamment pur "; 10. abhisikta (nom du 10me vihāra de l'Av.). Nanjō 376 commence: " Evam mayā śrutam / Un jour, Phagavat résidait à Vaisali, dans l'Āmrapalvarama entouré de 84000 bhikkhus, 104000 bodhisattvas (parmi lesquels le Ratnagarbha du Dašabhūmaka 1 A), innombrables devas, nāgas, yakṣas, gandharvas, hommes etc., et avait l'intention de prêcher la loi ». Bhagavat explique les bhūmis à son interlocuteur Pravara (Ujjayana; Mahāvy. ed. Sakaki 194-25) -bodhisattva. Le texte se rapproche souvent du bhūmisambhāra de la Prajňāpāramitā (Šatasāhasrikā '), texte sanscrit, ed. Pratāpacandra Ghosa, Bibl. Ind., Part 1, fasc. 16, 10me parivarta; texte tibétain, même éditeur, Bibl. Ind., vol. 3, fasc. 3; Pañcavimsati, Paris, Bibl. Nat., fonds sanscrit n. 71, fol. 122-128) et des doctrines Mādhyamika. Première bhūmi: Le bodhisattva v loue l'abandon large (kuang shih; munificence, altruisme pratique; 7 espèces énumérées dans " Daizō hossū » de Jakushō, p. 955, qui s'accordent avec 1 TT) sans abandonner l'extinction (tuan mich ; danmetsu ; " Daizō hossū » 1. c. 7 espèces : l'épuisement des désirs, des sentiments de bonheur. malheur, etc.). Son cœur rempli de karuṇā et maitrī (cf. 1 QQ-SS) pénètre les quatre régions ; quoiqu'il ait l'esprit miséricordieux, il n'a pas de « samjñā ». Sa charité n'est pas motivée par un égoïsme prévoyant des récompenses. Envers les créatures il ne connaît pas d'avarice (cf. 1 TT : sarvavastusu sapeksacittam parivarjya). Suit une phrase qu'on rencontre dans la Prajñāpāramitā, non pas dans le Dašabhūmaka: en donnant il sait que le donateur n'existe pas, que celui qui reçoit n'existe pas, que la chose donnée n'existe non plus (Śa. p. 1454: tyāgaparikarma dānadāyakaparigrāhakānupalabdhitām upādāya). En effet, nous retrouvons la série des dix préparations (parikarmas) qui constituent la première bhūmi dans la Prajñāp. De plus, " kalyāņamitrasevanāparikarma nairmaņyanatām (cf. 8 C) upādāya », rappelle 1 BB; " dharmaparyeştiparikarma sarvadharmānu-

^{1.} abrégé : Śa.

palabdhitām upādāva » ressemble 1 BB, 1 CC, 3 I, 3 J; " abhīksņanaiskramyaparikarma grhānupalabdhitām upādāya » 1 UU, 1 XX; " dharmavivaranaparikarma bhedānupalabdhitām up. "1 P; " satvavacanaparikarma vacanānupalabdhitām up. » 1 CC. Dans le premier chapitre de Nanjō 376 on parle de la " première parikarmabhūmi », comme dans la Prajñāp., Daśabhūmaka (2 A, 1 G, GG, 1 WW; 5 B, 7 H, 8 S, 9 A), Dharmasangraha 65, Lanka ed. Nanjō, p. 65: parikarmabhūmir iyam mahāmate gotravyavasthā nirābhāsabhūmyavakramanatayā (en vue de l'entrée dans la terre d'un Bouddha) vyavasthā kriyate. Il y a une étroite parenté entre les dix " bhūmiparisodhakā dharmāh » et les dix parikarmas. Le nom du 2me vihāra de l'Av. est " blumiparikarma », et en effet nous v retrouvons " atrptabāhuśrutyaparyesaņatā » (1 BB), " kalyānamitranisevanatā » (1 BB), " kālavelāmātracārī " (1 UU, 2 E, H). Nous lisons partout dans Nanjō 376 les phrases de l'introduction du bhūmisambhāra (Sa. p. 1454): C'est en pratiquant les six paramitas (de même les chapitres relatifs aux bhūmis dans Nanjō 376 ne connaissent que les six pāramitās, non pas la série de dix) qu'un bodhisattva passe d'une bhūmi à l'autre. C'est-à-dire, par cette transition aucun dharma n'arrive, ni ne s'en va, ni ne progresse, ni ne recule. Il ne conçoit pas la base (bhūmi) de tous les dharmas, il ne s'en forme aucune idée ou perception, il ne la prépare (nettoie) pas (la trad. chin. de Kumārajīva omet la dernière négation) ». 2me bhūmi: consacrée à la šīlavišuddhi (cf. 2 EE). Le bodhisattva y est reconnaissant et manifeste ce sentiment par des actions: " kṛtajñatā kṛtakāritā » (Śa. p. 1460). Il est patient sans malice: " sarvasatvānām antike 'vyāpādāvihimsācittatā » (Ša. l. c.; cf. 2 J); joveux dans toutes les circonstances, il sourit avant de parler : " prītyanubhavanatā " (Śa. l. c. ; cf. 2 G, EE: le privavadvatāsamgrahavastu prédomine à la 2me terre); il réalise la grande compassion: "bodhisatvasya bodhisatvacārikām carata evam bhavati / ekaikasyāham satvasyārthāya gangānadīvālukopamän kalpän nirayesu vasan tatra cchedanabhedanakundanakhedana (tib.: btse ba) pacanāny anubhaveyam yāvan na sa satvo buddhajñāne pratisthāpito bhavet / » (Śa. p. 1461; texte corrigé d'après le MS. du Paucavimsati; cf. 2 L-DD); il a pour le guru obéissance,

foi, respect: " guruśuśrūsāśraddhāgauravatā " (Śa. l. c.: 2 T. 5 J: la liste des dix dispositions de 2 T est reproduite dans le 2me vihāra de l'Av.); il établit fermement les 4 śraddhās 1 (il croit au triratna et à la moralité). On v trouve les dix bhūmis communes aux trois véhicules, énumérées dans Sa. p. 1473, Mahāvy, par. 50, Suklavidarsanā (commentaire du Dasabhūmaka, MS, népalais): "Les bodhisattvas de la 2me bhūmi doivent toujours pratiquer fictivement les dix bhūmis, śukla (śuska correspond au terme päli sukkha, Comp. of Philosophy, p. 55, 75, au terme chinois kan « sec », pas cucore humecté par l'eau du pararamārtha)-vidaršanā-(var. : vipašvanā) bhūmi (le prthagjana y possède les 5 dispositions d'arrêt : asubhabhavana, karunamaitribhāvanā, anapanasmrti, pratītyasamutpādabhāvanā, buddhanusmrti), adhimuktibhūmi (correspond à la gotrabbūmi de Śa.), darśanabhūmi 2 (srotaāpanna), tanubhūmi (sakrdāgāmin), vitarāgabhūmi (omise dans Nanjō 376; anāgāmin), krtāvibhūmi (arhat), pratyekabuddhabhūmi, bodhisatvabhūmi, buddhabhūmi (les deux dernières omises dans Nanjō 376) 3. Quoiqu'ils guérissent les maladies (défauts) de ces bhūmis, ils ne se rendent pas présentes ces bhūmis (na sākṣātkurvanti ; cf. 7 K) », 3me bhūmi : Comme le Śa., Nanjō 376 commence par la " bāhuśrutyātrptatā » (3 H-J). Au détriment du don de la loi, le bodhisattva n'aspire même pas à la bodhi (" aksaränabhiniveśena nirāmisadharmadānavivaranatā » Sa. p. 1462; 3 J); il nettoie les ksetras sans en avoir une idée (" yaih kusalamülair buddhaksetram parišodhayan / ātmaparacittaksetram parišodhayati / tesām kušalamūlānām yā parināmanā / iyam ucyate bodhisatvasya buddhaksetraparišodhanakušalamūlāvaropanaparināmanā ". Ša. l. c.; 3 F, 1 JJ, strophes initiales de la 7me bhūmi); il ne se lasse pas de múrir les êtres souffrants jusqu'au moment de leur entrée dans le nirvana (" aparimitasamsārāparikhedanatā " Śa. l. c.; 3 B-G); il pousse sa générosité jusqu'au point de s'offrir comme nourriture à une

^{1.} Abhidharmakośa ch. VI 73-75.

^{2.} Nettipakaraņa 8, 14, 50; voir les articles bhūma(ka) et bhūmi dans le dictionnaire de Rhys Davids-Stede.

^{3.} Selon la Śuklavidarśanā la darśanabhūmi correspond à la pramuditābhūmi ; la tanūbhūmi aux bodhisattvabhūmis 2-7 ; la vītarāgabhūmi à l'acalā ; la kṛtāvibhūmi à la sādhumatī ; la pratyekabuddhabhūmi correspond à la dharmameghā.

tigresse affamée (3 J): " il voit que tous les dharmas sont exempts de transmigration et d'annihilation, en raison de leur production par des causes conditionnées; par conséquence, tous les liens de la concupiscence, de la forme, de l'existence et de l'ignorance deviennent faibles (tanubhūmi) (3 N-O) » (Madhyamakāvatāra, trad. Poussin). Dans une énumération des 7 membres de l'illumination se trouve la corrélation " le prîtisambodhyanga correspond à la 3mo dhyanabhumi » (3 K, 4 C); d'autre part l'explication des 4 dhyanas se trouve au milieu de la 4mº bhūmi. 4me bhūmi: Comme Śa., le texte que nous examinons maintenant (Nanjō 376) commence par l'aranyavāsāparityāgitā (cf. 3 K), expliquée comme l'abandon des terres des śrāvakas et des pratyekabuddhas par Nāgārjuna 'dans son grand commentaire de la Prajñāpāramitā Ta chih tu lun (Koku, šāstra vol. 3, fasc. 49-50). Le bodhisattva s'isole bien loin de ces stages inférieurs ; il s'approche de (est grandi dans) la famille des tathagatas (4 B: samvrtto bhavati tathagatakule) par la possession des dix qualités qui anéantissent le jñeyāvaraņa, purifient et mûrissent la connaissance, constituent le corps et la résidence des tathagatas (4 B), et sont acquises en même temps que les dix dharmālokapravešas (4 A) (commentaire de Vasubandhu, Koku, šāstra, vol. 13). " udārāšayādhimuktidhātu » représente la foi égoïste des deux véhicules inférieurs (śrāvakas et pratyekabuddhas), capable de briser le kleśāvaraņa, incapable de détruire le jñeyāvarana (comme les trois premières bhūmis d'un bodhisattva, qui forment la base indispensable d'adhimukti et de bāhuśrutya des réalisations de la 4me bhūmi) ou de sauver les êtres ; " mãhātmyāsavādhimuktidhātu » représente la foi altruiste du véhicule des futurs Bouddhas (4 A). Les besoins d'un bodhisattva sont réduits au minimum; il est content, parce que rien ne peut être obtenu, même pas la bodhi (Sa. l. c.); il ne cesse de pratiquer le " dhutagunasamlekha » (cf. Dašabhūmaka, Parīndanā D), cause de l'anutpattikadharmaksanti, qu'il contemple, tout en étant dans la " tīksnā canulomikī trtīvā ksāntih » (6 R): gambhīreşu dharmeşu (8 B-C) nidhyaptikṣāntir (sic Pañcavimśati; tib.: chos zab mo rnams la mi rtog par

^{1.} l'auteur du Dasabhūmivibhāsāsāstra, traduit par Kumārajīva (Nanjō 1180).

gshog pahi bzod pa; Śa.: nirvānaksāntir; chinois: kuan) ivam bodhisatvasya dhutagunasamlekhānutsarjanatā (cf.: "apratyudāvartyāšavatā ». " svabhāvānutpattivibhāvanatā ». " abhāvaksavavibhāvanatā » 4 B). Il n'abandonne jamais les disciplines (siksās), mais il ne les manifeste pas (apracara, cf. 3 H, 5 J, 7 K); il produit la pensée d'absence de fonction (nivrtti), puisqu'il comprend que toutes les choses n'ont pas d'abhisamskāra (Śa. p. 1463; 4 B); il doit étudier tet pratiquer les trois racines (kên): 1) depuis les prthagianas. qui obéissent aux 5 défenses, jusqu'aux srotaāpannas (on ne connaît pas encore: wei chih); 2) depuis les sakrdāgāmins jusqu'aux anāgāmins (on est en possession de la connaissance : i chih) ; 3) depuis les arhats jusqu'aux Bouddhas (on ne connaît plus: wu chih); il cultive les trente-sept principes d'illumination (4 C); il repousse les 5 samyojanas (wu chieh; Abhidharmakośa, ch. 5, 41-45; raga, pratigha, māna, īrsyā, mātsarya; cet endroit pourrait suggérer la correction suivante du titre: " Daśabhūmisamyojanacchedikā », au lieu de la restitution donnée par Nanjō n. 376). 5me bhūmi: Selon Vasubandhu les visuddhyāsayasamatās de la section 5 A constituent le contrecarrant (pratipaksa) de l'adhimana (Abhidharmakośa ch. 5, 10), une espèce d'arrogance, qui s'exprime par la pensée : " je suis supérieur », " je suis égal », relativement à l'égal, au supérieur. C'est pourquoi Nanjō 376 et Śa. (p. 1465) contiennent le passage : samam samanupasyati kutah punar adhikam yenadhimanyeta / evam adhimanah parivariavitavvah, D'ailleurs, le bodhisattva y doit éviter d'autres espèces d'orgueil : utkarsana (parce qu'on ne peut pas observer les choses intérieures); parapamsanā, mépris des autres (parce que les choses extérieures ne sont point observables); stambha, présomption. Il doit fuir les doctrines mondaines et les discussions vaines : yatra bodhisatvasya samganikāsthānasthitasya śrāvakapratyekabuddhapratisamyuktā kathā syāt tatpratisamyuktam vädacittotpādam utpādayen na tatra bodhisatvena sthātavyam / iyam bodhisatvasya samganikāsthānaparivarjanatā (Pañcavimšati; 5 A, F: drsti; 5 M: sarvatīrthyāyatanavinivartanāya, etc.); il comprend les vérités saintes (5 C. M).

^{1.} les deux dernières racines, i chih et wu chih.

^{2.} la première racine, wei chih.

6me bhūmi: consacrée au développement du pratītvasamutpāda, comme dans le Dasabhumaka et le Visuddhimagga (paññābhumi). Quoique le bodhisattva, pourvu des six paramitas, ait reconnu le vide universel (6 P), il peut encore retomber aux terres des śrāvakas et des pratyekabuddhas, parce qu'il ne possède pas encore l'upāyabala (la 7mº bhūmi est appelée upāvaprajñāśodhanā) (6 Q-R); c'est pourquoi Bhagavān le met en garde contre ces bhūmis inférieures (Śa. p. 1465) et l'espèce d'orgueil, appelée « abhimana », est détruite (6 S; Kosa, ch. 5, 10 a: penser qu'on possède les distinctions, c.-à-d. des dharmas, purs ou impurs, qui s'appuient sur le recueillement, alors qu'on ne les possède pas). En outre, on rencontre dans Naniō 376 les dix samatãs de 6 A, et les trois portes de la délivrance de 6 N. 7" bhūmi : la bodhisattvabhūmi par excellence (selon le Daishoshō), dont la description dans Sa, contient plus de détails qu'on n'en trouve dans les descriptions des autres terres. C'est la śamathavipaśyanābhūmi (Śa. p. 1469; 7 D, I; Kośa, ch. 8, p. 131), où le calme et l'intellection sont équilibrés; dans les trois premières bhūmis le calme est petit (manque de concentration), l'intellection grande; le contraire dans les trois terres suivantes; ce n'est qu'à la 7me terre qu'on entre dans la détermination-absolue-de-l'acquisition-de-la-qualité-d'avaivartikabodhisattya (bodhisattvaniyāmāvakrānta, cf. 7 N " kušalah satvān niyāmam avakrāmayitum »; Kośa, ch. 6, 26 a) grâce à cet équilibre. La série des paradoxes, où les thèses mondaines se réconcilient avec les antithèses supramondaines dans la synthèse mahayaniste d'un bodhisattya (7 A. M; Suzuki, Mahayana Buddhism, p. 319-321; Vimalakirtinirdeša, chap, " upāya » et " Mañjuśrī », Eastern Buddhist, vol. 3, p. 138, 240), se trouve reproduite dans Nanjō 376 et Sa. p. 1466-1469. $8^{m\epsilon} bh\bar{u}mi$: Pratique de la Terre Pure (jōdogyō; ching t'u hsing; nom donné par Fa Ts'ang (Hōzō) dans son commentaire de l'Av. « Kegongyōtangenki »), où le bodhisattva jouit des fruits mûrs de ses mérites accumulés au cours des sept premières bhūmis; sans jamais sortir du recueillement, sans aucune espèce d'activité mentale, il accomplit toutes les actions d'un sauveur du monde par ses jeux magiques : yatra

^{1.} comparer samathasukha, Lanka, ed. Nanjō p. 15.

samādhau sthitvā sarvāh krivāh karoti na cāsya cittam kvacid dharme pravartate (Pañcavimsati: na cāsya cittapracāro bhavati) / avam bodhisatvasva māvopamah samādhih / vo bodhisatvasva vipākajah samādhir iyam bodhisatyasyābhīksnasamāpattih / (Ša. p. 1470; 7 F comm. Vasubandhu, 7 G, 8 C, Q). Jusqu'ici les passages de Nanjō 376, qui lui sont communs avec le bhūmisambhāra de la Prajnāpāramită, n'en forment que la façade, derrière laquelle on peut trouver successivement les matériaux des bhūmis du Dašabhūmaka. Dans les deux dernières bhūmis, même cette façade empruntée manque. 9me bhūmi: Une certaine confusion des deux dernières bhūmis dans Nanjō 376 (contenant un passage où la 10me bhūmi est appelée tathāgatabhūmi) et Śa. (énumérant les sampads ou perfections des Bouddhas : garbhāvakrānti, kula, jāti, gotra, parivāra, janma, abhiniskramana, bodhivrksayyūha, sarvagunaparipūri, comme qualités d'un samnikrsta bodhisattva avant la conquête de la bodhi, à la 9me terre, tout en appelant la 10me terre le stade des Bouddhas; cf. Koša, ch. 7, 34-35) rappelle la confusion analogue du Mahavastu. Le bodhisattva y prêche la loi au moyen des 4 connaissances distinctes (pratisamvids; cf. Kośa, ch. 7, 37-40; 9 L-Z) en s'adaptant aux besoins, dispositions, talents, naissances, etc. des êtres vivants (9 L ; Sa. : devanāgavaksagandharvāsuragarudakinnaramahoragarutajñānam pratividhyati). L'encyclopédie des termes qu'un bon prêcheur doit connaître (9 B-K) est plus élaborée dans Nanjō 376 que dans le Dašabhūmaka: énumération des 7 manas, 8 espèces de turpitude, dix mauvais chemins de l'acte, etc. Il y a une gradation ascendante : 1. celui qui croit au triratna (śraddhānusārin; Koša, ch. 6, 29 et 63); 2. dharmānusārin; 3. résident dans le chemin saint; 4. pratyekabuddha; 5. cittotpādika bodhisattva; 6. avaivartika bodhisattva; 7. ekajātipratibaddha bodhisattva; 8. tathagata. Une quantité infinie de science et de mérite d'un degré inférieur ne vaut pas le punyajñānasambhāra d'un seul pudgala du degré supérieur. Une division chronologique suit: 1. un asamkhyeya (Kośa ch. 4, p. 224; ch. 3, p. 188) jusqu'à l'obtention de l'état d'arhat (arya?); 2. un asamkhyeya depuis srotaāpanna jusqu'à l'état d'anāgāmin; 3. un asamkhyeya depuis bodhisattvacittotpāda jusqu'à l'état " avaivartika bodhisattva "; 4. rési-

- dence dans le ciel Tuşita. 10me bhūmi: nommée la terre parfaite (ch'êng ti), satyabhūmi, terre sans déconcertement (k'ung chü ti), mārgabhūmi, samāpattibhūmi, vaišāradyabhūmi, dhyānabhūmi (kuan ti), prajñābhūmi, svayambhūbhūmi (tzǔ jan hsing ti). Nous y retrouvons les bodhisatvavimokṣas (10 G), les perfections (sampads) des Bouddhas (10 J: nirmāṇakarma vādhiṣṭhānakarma vā prabhāvakarma vā; cf. Koša, ch. 7, p. 83, 114-122: actes de création, de conservation et de puissance magique), les dix forces, les quatre assurances, les trois équanimités, la grande pitié, la sextuple abhijūā (Koša, ch. 7, 42-46: réalisation du savoir de pouvoir magique, d'oreille, de la pensée d'autrui, des anciennes existences, de la mort et de la renaissance, de la destruction des vices), les prātihāryas (Koša, ch. 7, 47; rddhi, ādešanā, anušāsanī; 10 D, J).
- 3. L'étroite parenté entre les Jātakas et le Dašabhūmaka est mise en lumière par l'équivalence de " jāti » et " bhūmi » dans le passage suivant du Mahavastu (vol. I, p. 104, 458): " Les démérites que les bodhisattyas ont accumulés antérieurement à leur résolution de devenir Bouddha sont tous, une fois leur esprit fixé, entièrement couverts. comme un troupeau de gazelles par une grande montagne, et si le bodhisattva (quoique ayant pris pied dans la carrière à titre d'inébranlable) n'a pas encore atteint l'esprit de pranidhi, ces démérites mûrissent en lui dans les six naissances qui suivent (changer jātişu en bhūmisu), par des fruits désagréables dont la forme la plus réduite est le mal de tête ». Bhagayān (p. 161) proclame la doctrine des dix bhūmis, car: " atīte amše apratihatam jñānadaršanam eva samyaksambuddhānām bhavati »; le passé (atītāmsa) vise nécessairement les naissances antérieures d'un Bouddha, sujet des récits appelés Jātakas. L'enseignement des bhūmis est intimement lié avec l'exposition des Jātakas dans l'épilogue du chapitre sur les bhūmis (p. 192): "Il est impossible que les tathagatas acquièrent l'omniscience avant d'avoir passé par les bodhisatvabhūmis; mais, une fois les bhumis parcourues, ils l'obtiennent sans retard. Voilà ce qu'enseignent les héros de la parole, les mahāpuruşas. Bhagavān, en possession des buddhadharmas, prêche les dix bhūmis en détail dans le bois de Vārānasī. Les Bouddhas, distinguant le bien et le

mal, et connaissant la pensée d'autrui, examinent les Jātakas de tous les êtres vivants selon leur disposition ». Les noms " Dasabhūmi(a)ka » et " Dīpamkarajātaka » apparaissent dans le même titre (p. 63, commencement du chapitre des dix bhūmis): " atra dasabhumiko kartavyo dipamkaravastu ca ». A l'époque du Bouddha Dîpamkara fut complété le second asamkhyeya de la bodhisattvacaryā du futur Śākyamuni (Kośa, ch. 4, 108-112; ch. 3, 93-94); pendant cette période incalculable les bhūmis 1-7 sont parcourues (Abhisamayālamkārāloka 8 ; commentateur japonais du Prajňāpāramitāšāstra, bhūmisambhāra, Koku, vol. 3). Les récits racontés par le Bouddha sur ses existences antérieures de bodhisattva ne s'appliquent qu'à la partie de sa carrière de bodhisattva qui est comprise dans les trois dernières bhūmis, parcourues pendant le 3me asamkhveva, l'avivartacarva, (Nidanakatha: l'ascète Sumedha ne commence sa série de naissances décrites dans les Jatakas qu'après le pranidhāna et le vyākarana en présence du Bouddha Dīpamkara; Sumedha correspond à Megha du Mahav, p. 193-248, à Sumati du Divyāvadāna; Mahāv. p. 105.) D'après Mahāv. p. 170, le futur Śākvamuni est dégagé du désir (vītarāga) depuis Dīpamkara, il est semblable à l'anagamin et réside dans l'acalabhumi (Śuklavidarśana). D'autre part, si l'on fait commencer la carrière des bodhisattyas par la prophétic qui porte sur un gotrapudgala, dans le stade de production de pensée (Asanga, Sütrālamkāra, ch. 19, vers 37), par le premier vœu de bodhi (sous Śākvamuni l'ancien : Kośa, ch. 4, 110 d; Mahāv. p. 1, 48), on par le premier (Asanga, l. c. vers 38) niyāma (niyati) de 1 U², les Jātakas s'appliquent aux dix bodhisattvabhūmis,

^{1.} asjamyām eva bhūmāv atyantanihklešā bodhisatvā arhattulyās tesām sūksmo 'pi nāsti klešasamudācāraḥ / satvaparipākāya ca pancakāmaguņān utpādayati vipākapāramitopasthitopasthitau hi yāh kalpāsamkhyeyadvayaparipūritāh pāramitās tā ābhogasamanantaram svayam eva janmāntarāni grāhayanti / tatra tatra gatau jātau yonau ca dršyante amīti ca prayojane svayam eva na dršyante / saiva cyutir upapattis cācintyā pāriņāmikā nairmāņikā (cf. 8 Q: janmabhūmi; 8 K, L, M). Quant à la 9me bodhisattvabhūmi ou arhadbhūmi: atrānantamukho jātakāntaradaršīti krtāvibhūmiḥ (Śuklavidaršanā).

^{2.} Bo., Bhūmipatala : la 8me bhūmi représente le 3me niyatipāta. Trois avasthās : 1) cittotpāda ; 2) niyati ; 3) vyākaraņa, sont énumérées comme doctrine Mahāsānghika dans le traité sur les sectes, traduction L. d. l. V. Poussin.

où les dix pāramitās sont actualisées successivement. C'est le point de vue des recueils de Jātakas, qui utilisent des récits populaires pour illustrer les vertus suprêmes (cf. les formules relatives aux pāramitās dans 1 VV, 2 EE, 3 O, 4 K, 5 M, 6 S, etc.), comme le Cariyāpiṭaka du Canon pāli (10 pāramiyo), Nidānakathā (10 pāramiyo), Ṣaṭpāramitāsaṃnipātasūtra (Nanjō 143, traduit par le cambodgien Sêng Hui, A. D. 251-280), Jātakamālā d'Āryasūra, Karuṇāpuṇḍarīka.

Les doctrines relatives aux asamkhyeyas (d'après les pūrvācāryas le bodhisattva obtient la qualité de ne pas reculer (1 U, UU) après avoir achevé le premier asamkhyeya qui comprend la samskāra-(gotra)bhūmi et l'adhimukticarvābhūmi: Koša, ch. 4, 109) ne sont pas les seules doctrines communes aux deux véhicules en matière des bodhisattyabhūmis; les doctrines sur la " carva " sont également communes aux deux véhicules. "Bhūmi », " caryā » et " carita » sont synonymes dans le passage suivant du Mahavastu (vol. 1, p. 76): " Le sthavira Kāšvapa s'adresse à Kātvāvana : Proclame la carrière (carita) des magnanimes rois de la loi. Kātvāvana prêche les carrières des Bouddhas (carvã buddhānām) en réponse à la question de Kāsyapa: O Fils du Vainqueur, apprenez graduellement et selon la vérité la carrière des Bouddhas à la carrière (carana) pure 2. Quelles sont les dix bodhisattvabhūmis? La première bhūmi est désignée " durārohā », etc. ». Le chapitre sur les bhūmis est terminé (p. 193) par une observation qui a pour but d'expliquer comment un Bouddha peut déterminer la voie que suivent tous les autres, et les degrés par où ils sont obligés de passer: " gambhīracaritam dhīrā prajānanti

variante caryyān (la carrière).

^{2. «} Buddha » et « bodhisattva » sont presque synonymes dans cette littérature; p. 63-64: « Incomparable est l'enseignement de la loi que distribuent ces êtres qui, dans le cercle de la transmigration, ont accumulé des existences pendant beaucoup de centaines de kalpas; il y a dix bhūmis des Vainqueurs bienheureux par lesquelles se transforment (vikurvişu) toujours les bodhisattvas (paṇḍita; cf. 1 Q) ». Le Sārasaṃgaha, ouvrage tardif en pāli, nous signale 4 buddhabhūmis: énergie, sapience, fermeté, bonté, qui ne sont que des qualités éminentes d'un bodhisattva; cf. Kośa, ch. 4, p. 224. Les dix buddhabhūmis, les dix pratyekabuddhabhūmis et les dix śrāvakabhūmis, expliquées dans le Mahāyānābhisamayasūtra (Nanjō 195, trad. Jñānayaśas, A. D. 570; Nanjō 196, trad. Divākara, A. D. 680), représentent un développement ultérieur indépendant, bien qu'il soit possible d'établir une certaine corrélation entre ces séries et les dix bodhisattyabhū-

parasparam / anantapratibhānam ca sarve sarvāngasobhanā iti // ». Le Dasabhūmaka est d'accord (1 P): vivrnusva caryāvarām udārām prabhedaso jñānabhūmim ca, où jñānabhūmi représente surtout les nivatabhūmis par excellence (bhūmis 8-10) (cf. 1 D, J, N, X, MM, OO, WW, 6 R, 7: gāthās finales, 8 R), tandis que caryā signific caryābhūmi (bhūmis 1(2)-7 selon Lanka et Bo.; Šiksāsamuccaya, p. 313; caratām api bodhisatvacaryām bodhisatvānām, citation de la Prajñāpāramitā), ou bien la pratique de toutes les bodhisattvabhūmis selon la traduction de Bodhiruci. Dans un passage des strophes finales de la 7me bhūmi tous les traducteurs ont rendu "bodhisatvacarana "par " la 7me étape du bodhisatva »; Buddhabhadra et Kumārajīva : bhūmi; Śiladharma: mārgabhūmi (tao ti); Śikṣānanda: mārgavihāra (chu tao); Dharmarakşa: 7me action (karma: yeh); mongol: margacaryā (mür yabodal); tib.: carana, carita ou caryā (spyod). Dans 1 00 " samāsatah sarvabodhisatvacarvā yāvat tathāgatabhūmi " on peut remplacer caryā par bhūmīr sans changer le sens (cf. 1 K, Q, L, N. R.GG, KK, MM, LL, 2 O, 5 K, 8 R, P, 9 V, 10 F). Le Caryamārgabhūmisūtra de Sangharaksa (Nanjō 1325, trad. Dharmaraksa, A. D. 284; Nanjō 1326, trad. An Shih Kao, A. D. 148-170; Nanjō 1338, trad. Chih Yao, environ A. D. 185; cette dernière traduction, le Hīnamārgabhūmisūtra, est appelée hīnayānasūtra dans le Kao sêng ch'uan, comme une autre traduction de la main de Chih Yao, le Hsiao pên ti ching), dont le titre prouve déjà la connexion de " bhūmi » et " caryā " (bhūmi alterne avec mārgabhūmi (tao ti) dans la version du Dašabhūmaka de Dharmarakṣa), démontre l'identité des termes « carita (so hsing) » et " bhūmi » : " La pratique de celui qui pratique, c'est la bhumi de celui qui pratique » (traduction partielle d'An Shih Kao, ćd. Taishō, vol. 15, p. 231). Cette caryāmārgabhūmi consiste en šamathavipašyanā (bhūmis 1-7; voir ci-dessus Nanjō 376, 7mo bhūmi). " Carva " est spécifiée comme la pratique des pudgalas suivants : 1. prthagjana; 2. śaiksa; 3. aśaiksa (ch. 25 de la version de Dharmaraksa est consacré à la saikṣabhūmi; ch. 26 à l'asaikṣabhūmi, ce qui rappelle le Lotus, ed. Kern, p. 70-71, et Dîghanikāya, vol. 1. p. 54, où l'on trouve les huit étapes de l'homme : mandabhumi,

Comparer sotāpatti-magga, sakadāgāmio, anāgāmio, arahattao (Cullaniddesa, Vibhanga).

^{2.} attha purisabhūmiyo; Rhys Davids, Dialogues I. p. 72; Sumangalavilāsinī I. p. 163.

khidda-, vimamsana-, ujugata-, sekha-, samana-, jina-, pannabhūmi'); ou bien: 1. prthagjana et śaiksa; 2. arhat; 3. bodhisattva. Cette dernière division mahayaniste se trouve dans le 28me chapitre intitulé " triple carva des disciples », un des trois derniers chapitres (29. pratyekabuddha; 30. bodhisattva), qui manquent dans la version abrégée d'An Shih Kao, et qui dépendent du Lotus, également traduit par Dharmaraksa (A. D. 286), Nous lisons dans l'interprétation d'un apologue (ch. 28) que le terme chih shèng (gagner sa vie ; travail quotidien) est identique au terme carva (hsiu hsing). Les 35 Jatakas du Carivapitaka ayant pour but de montrer l'acquisition successive des dix paramitas illustrent d'une façon concrète la matière philosophique et abstraite des divers Dasabhumakas; en effet, nous retrouvons dans une section (2 0) contenant la définition concise du véhicule des bodhisattyas la trinité qui caractérise la préhistoire des Bouddhas: bhūmi-caryā-pāramitā²: daša kušalāh karmapathā bodhisatvabhūmiparišuddhyai pāramitāparišuddhyai carvāvipulatvāya samvartante (cf. Winternitz, Buddhistische Litteratur, p. 124, 131-133).

Le terme "yāna », désignant (l'octuple) chemin des āryas ³ dans le Canon pāli (brahmayāna dhammayāna : Saṃyuttanikāya, vol. 5, p. 5 ; maggaṭṭhangikayānayāyinī : Therīgāthā 389 ; devayāna : Suttanipāta 139), paraīt identique au terme "bhūmi » dans le Prajñāpāramitāṣāstra (bhūmisambhāra ; Koku, vol. 3, p. 151 seq.) : "Pourquoi Bhagayān ne répond-t-il pas à la question de Subhūti (kathaṃ bodhisatvo mahāsatvo mahāyānasamprasthito bhavati) sinon par l'oxplication du bhūmisamprasthāna (iha subhūte bodhisatvo mahāsatvaḥ ṣaṭsu pāramitāsu caran bhūmer bhūmiṃ saṃkrāmati) ? Réponse : Le mahāyāna, c'est la décuple bhūmi. Passer de la première bhūmi à la seconde, etc., c'est ce qu'on appelle samprasthāna ; comme un homme, qui monté sur un cheval, s'approche d'un éléphant, et quittant le cheval monte l'éléphant; monté sur l'éléphant il s'approche d'un nāga, et quittant l'éléphant il monte le nāga, et ainsi de suite ».

^{1.} cf, nirvāṇabhūmi du Lotus, et 1 SS, où « atyautasukhanirvāṇa » parait être traduit par yung p'ing ku an tao ti : atyantasukhamārgabhūmi dans la version de Dharmarakṣa.

^{2.} comparer le 7mo chapitre du Sandhinirmocanasütra (trad. Hsüan Chuang), intitulé « Bhümipāramitā ».

^{3.} ariyapatha, ariyamagga ou ariyabhūmi (Dhammapada 236).

Aussi nous trouvons dans une citation de la Prajñāpāramitā (Śikṣāsa-muccaya, p. 313) " prathamayānasamprasthitānām bodhisatvānām » où " yāna » s'approche de " bhūmi ».

Poursuivant nos recherches historiques jusqu'au deuxième siècle de notre ère nous y rencontrons le Tathagatavisesanasūtra (Nanjō 102), traduit par Chih Lou Chia Ch'an (Lokaraksa, Shirukasen) à Lo Yang entre A. D. 147 et A. D. 168, une version abrégée du 3me chap. (sur les noms des tathagatas) et du 5me chap, de l'Av. (Nanjo 87), dont le Dasabhumaka constitue une partie intégrante et indispensable. Mise en scène du 3me chap. : Bhagavan se trouve dans la Samantaprabhādharmasabhā ', entouré par des bodhisattvas nombreux comme les atomes de dix terres de Bouddha. Ils pensent: " Nous vous prions de nous révéler les buddhaksetras, les buddhadharmas, les buddhagunas, la suprême bhūmi de Bouddha, la samyaksambodhi, les visayas, caryās, balas, vaišāradyas, rddhipādas, indriyas d'un Bouddha; les 10 vihāras, 10 caryās, 10 parināmanās, 10 dhanas (les 7 arivadhanas de la littérature palie augmentés de 3 aksayadhanas : 8. samyaksmṛti; 9. śrutadhara; 10. pratibhāna), 10 bhūmis², 10 pranidhānas, 10 samādhis (expliqués dans le 27me chap. de Nanjō 88; manquent dans Nanjō 87), 10 vasitās (80), 10 mūrdhānas (têtes ou sommets) d'un bodhisattva que tous les Bouddhas doivent discerner ». Bhagavan devinant leur pensée explique ces catégories dans les chapitres suivants. Deux épithètes des tathagatas rappellent les bhūmis: paramavītakāyabhūmi et vītamaraņabhūmi. Lokarakṣa a traduit une autre partie de l'Av. sous le titre " Question de Manjusri relative à la fonction de bodhisattva » (Nanjō 112).

Le chapitre "Bodhisattva » du Caryāmārgabhūmisūtra (traduit A. D. 284) trace l'évolution spirituelle des bodhisattvas : "Un bodhisattva, en pratiquant le Chemin, progresse graduellement, peu à peu, jusqu'au moment où il arrive à la sagesse suprême. Au moyen des six păramitās il discerne la pratique du vide; après avoir accumulé des mérites pendant d'innombrables kalpas il acquiert le chemin du Bouddha. Comme un jeune soldat qui avance; au commencement il est pauvre, mais progressivement il obtient de grandes richesses. En faisant des efforts il est promu au grade de lieutenant; finalement il

^{1.} située à une distance de 3 lieues au sud-est de l'arbre de l'illumination, près d'une sinuosité du fleuve Nairanjanā.

^{2.} Lokarakşa traduit par : shih tao ti = 10 mārgabhūmis.

devient général. Par degrés il est élevé à la dignité d'un gouverneur d'une province recevant 360000 litres de riz comme revenu. Successivement il devient ministre du second rang, ministre du premier rang, empereur, cakravartirăja, roi des dieux. Ainsi, celui qui pratique (hsüeh ; gaku) les degrés du chemin des bodhisattvas, produit la pensée de bodhi, remplit le don, la moralité, la patience, l'énergie, le recueillement, la sagesse successivement; il dompte les six mouvements de l'âme (contentement, colère, tristesse, joie, amour, haine), il rejette les trois poisons (raga, dvesa, moha) et le couvercle des skandhas; il se tourne vers les trois vimoksamukhas (6 N), arrive à l'avinivartanīvadharmatā, s'approche de l'état « ekajātipratibaddha ». Comme on polit un miroir, lave, nettoie et aplanit le fer (du miroir), qui s'amincit graduellement et à la fin reflète les images; ainsi le bodhisattva pratique les six paramitas, accumule des mérites jusqu'au moment où il devient Bouddha et sauve le monde.... Il soigne tous les êtres comme s'ils étaient ses enfants; sa carvapratipatti graduelle est comparable à la croissance de la lune, au développement végétatif (semence, pousse, tronc, branches, feuilles, fleurs, fruits), à la construction d'une maison suivie d'une fête d'inauguration ».

Le reste du chapitre "Bodhisattva " est consacré à l'analyse de la vyutkrāntaka (vyatikrāntaka)-caryā d'un bodhisattva qui saute ou omet un certain nombre de bhūmis intermédiaires, comme les arhats de la catégorie asamayavimukta, possédant la maîtrise en recueillement, franchissent divers dhyānabhūmis à leur gré, sans être empêchés par la règle de la production successive des recueillements qui ne s'applique qu'aux débutants (Koša, ch. 2, p. 210; ch. 8, 15 a-c, 18 c-19 b. Cf. Fujishima, Bouddhisme japonais, p. 136: sauter en longueur, c.-à-d. devenir Bouddha dans l'existence présente; sauter en travers, c.-à-d. la doctrine de la véritable secte de la Sukhāvatī, la secte la plus populaire du Japon: naître dans la Terre Pure d'Amitābha d'après son 18me vœu originel. Bukkyōdaijii, p. 3332 s. v. chōotsu-zanmai, chōotsu-shō; Bukkyōdaijiten, p. 1242). "Quelle est la vyutkrāntakacaryā qui suit le mārgacittotpāda'? Réponse: Arriver à l'état avivartyānutpāda (8me bhūmi); possédant la perfection,

^{1.} Av. chap. 12 (brahmacaryā): « Au moment de la première production de pensée du Chemin, on achève la samyaksambodhi, on connaît la véritable nature des dharmas, on est pourvu du prajñākāya, on est illuminé sans l'assistance des autres » : Bukkyōdaijiten p. 854, Fujishima p. 67, 80.

arriver à l'abhiseka (bhūmi); comprendre que les trois mondes sont vides, que les 5 skandhas ne peuvent pas être localisés, que la pensée des 4 vérités surgit sans cause, que les 12 nidanas commencent par l'avidyā, que l'avidyā ne peut pas être localisée, que les 5 gatis, les 6 ayatanas, le citta ne sont que rêve, hallucination, apparition magique, que les margadharmas ne sont pas proches ou lointains, ne peuvent pas être localisés dans le temps ou l'espace, que rien n'existe, ne peut être obtenu (prāpyate) ou perdu; c'est ce qu'on appelle " atteindre la sagesse suprême en sautant (à savoir les bhūmis 1-7), sans s'appuyer sur l'ordre graduel ». Pourquoi appelle-t-on cette pratique vyutkrāntakacaryā? Réponse: En raison de l'unité fondamentale des individus (jên; pudgala). Parce qu'on ne comprend pas cette solidarité, l'idée du moi surgit ; on tend vers l'attachement, on se lie, et aussitôt qu'on est lié il v a désir de la délivrance. Sans attachement et sans lien, comment l'aspiration à la délivrance serait-elle possible? Les cinq substances qui demeurent dans l'espace vide (nuages, brouillard, poussière, fumée, cendres) ne peuvent pas souiller l'ākāśa. La racine de l'esprit (cittamūla, la pensée dans sa nature originelle) est comparable à l'espace vide; les 5 skandhas sont comparables aux 5 substances; ils ne couvrent (pi) pas la racine de l'esprit qui pénètre la nou-phénoménalité (wu hsing) et dont l'asangajñāna (5 G, 6 O, 8 R, 9 Y) entre dans la gambhīradharmaksānti (8 C) sans suivre les degrés. Comme le mendiant qui devint roi par conversion soudaine, celui qui entend la doctrine du Bouddha relative au néant fondamental, celui qui étant dans la misère du samsara veut sauver les hommes sans croire à l'existence ou la personnalité de ceux qu'il sauve, sans affirmer l'existence d'un lien ou des êtres liés, entre en sautant (ch'ao ju) dans le prajñāvivartvadharma et l'anutpādābhiseka. et est appelé « ayant des mérites » sans les avoir obtenus. Comme la merusvayambhvanabhisamskāratā (Kośa, ch. 3, 48-50; chin shan tzŭ jan wu tso); partout où le chercheur d'or va, il trouve l'or sans aucune espèce d'effort. Ainsi le pudgalamula est parfaitement pur sans taches. Celui qui comprend cette sagesse entre dans l'asangamārgamukha; comme la purcté spontanée de la sūnyatā; personne ne la purifie. Le citta est pur comme la splendeur d'un joyau. Tous les méchants sont des semences de Bouddha (buddhabijas). Comme le lotus bleu agreste avec sa tige et ses fleurs naît spontanément sans semence dans la boue sale d'un marais sauvage, ainsi le bodhisattva,

au milieu des affections, comprend soudainement les maux et difficultés des trois mondes, ne voit pas le règne de la naissance et de la mort, ne réside pas dans le nirvana (apratisthitanirvana; cf. Acta Orientalia, vol. 4, p. 245, l. 14) et conduit tous les êtres au nirvana en sautant héroïquement les degrés intermédiaires. Le bodhisattva s'applique au Chemin, comme l'oiseau vole dans l'ākāša sans rencontrer d'obstacles (1 Q; Madhyamakāvat. p. 12), en considérant l'espace vide comme la terre, sans crainte du vide. Au moment du cittotpada il entre dans la mārgaprajāā, abondamment muni des upāyas, son esprit rempli d'égalité comme le vide, sans résidence fixée; il n'est pas séparé du samsara, ni ne se réjouit du nirvana ; il n'éprouve ni augmentation ni diminution. Comme les 5 couleurs (bleu, jaune, rouge, blanc, noir) (de tissu de soie : ts'ai sê) dépendent des arbres et des plantes, les arbres et les plantes naissent de la terre, la terre est établie sur l'eau (Kośa, ch. 3, 45-50), l'eau repose sur le vent, le vent repose (pratisthita) sur l'espace; ainsi la racine de l'univers n'existe pas. Comme un nuage flottant vient subitement par un léger coup de vent et n'a pas un lieu de destination, ainsi le bodhisattva compare le vide des trois mondes au vent qui n'a pas d'habitation fixe. Il comprend que l'illumination et l'ignorance, la pureté et l'impureté, la sortie et l'entrée n'existent pas. Apologue : un petit insecte ' pourvu d'un vairacitta s'installe sur le grand arbre (hauteur : 4000 vojanas) du Jambūdvīpa au bord de la mer; l'arbre se met à trembler par angoisse excessive, tandis qu'il reste tranquille et immobile lors d'une visite du grand Garuda. Ce petit insecte représente un cittotpādika bodhisattva. Le grand arbre, c'est le triple monde. Le tremblement désespéré de l'arbre désigne les six tremblements d'un grand univers Trisāhasra, quand le cittotpādika bodhisattva atteint en sautant la sagesse profonde et l'abhiseka lointain. Quoique les 4 chemins (prayoga-mārga, ānantarya-, vimukti-, višesa-: Koša, ch. 6, 65) des disciples (ti tzu, désignés par l'oiseau Garuda) soient achevés, le triple monde reste immobile. Le bodhisattva qui entre dans la perfection merveilleuse et devient Bouddha sans suivre l'ordre graduel, est comparable à l'homme qui devient soudainement empereur, ou au prthagiana qui conçoit subitement le véritable néant fondamental. Apologue de l'arbre d'une vertu curative merveilleuse

^{1.} ou oiseau : ch'ung.

qui naît tout à coup de l'ākāša et crée un paradis terrestre sans bêtes féroces, famines, poisons, maladies, voleurs, etc. » Quoiqu'on ne trouve aucune référence aux bodhisattvas dans la version d'An Shih Kao (Nanjō 1326), l'identité entre cette traduction et les parties correspondantes de la version complète de Dharmarakṣa (Nanjō 1325) confirme l'hypothèse que l'original sanscrit du Caryāmārgabhūmisūtra contenant le chapitre « Bodhisattva », existait déjà à l'époque d'An Shih Kao (prince parthe, A. D. 148-170).

Continuant nos recherches historiques jusqu'au 3me siècle nous y rencontrons deux textes, traduits par Chih Ch'ien entre A. D. 223 et 253, à savoir le Bodhisattvajātabhūmisūtra (p'u sa shèng ti ching; Nanjō 378) et le Bodhisattvapūrvakarmasūtra (Nanjō 100; correspond au 7me chapitre sur la pratique pure de l'Av. Nanjō 87), qui traitent des bhūmis.

Nanjō 378: Bhagavān se trouve à Kapilavastu dans le Śākyavihāra, assis sous un nyagrodha, entouré de 500 bhiksus. Son interlocuteur s'appelle Kṣāmākāra, fils d'un chef des Śākyas, qui demande des renseignements sur la bodhisattvacaryā. La ksānti en forme la base, spécifiée comme : 1) ākrustena na pratyākrostavyam ; 2) rositena na pratirositavyam; 3) bhanditena na pratibhanditavyam; 4) tāditena na pratitāditavyam (les quatre śramanakārakadharmas, Mahāvy, ed. Sakaki, 268). " Les hommes et les femmes qui comprennent que toutes les choses ne sont qu'une apparition magique sans conscience (shih), et qui réalisent cette intuition dans leur conduite, sont des enfants de Bouddha, obtiennent l'avinivartanivadharmata, l'anutpada et le vyākaraņa. A ce moment Ksāmākāra acquiert l'anutpattikadharmaksanti; 500 bhiksus, 500 hommes d'une foi pure, 25 femmes d'une foi pure, tous obtiennent la résidence dans l'avivartyabhumi. Après leur mort ils renaîtront dans le paradis occidental du Bouddha Amitayus, et après d'innombrables kalpas ils deviendront des Bouddhas dans ce monde ».

Nanjō 100: prêcheur: Maŭjuśrī; interlocuteur: Jūānašīrsa bodhisattva; matière: les 140 bodhisattvapranidhānas, classés comme suit: 1) vœux (11) faits dans l'état de grhapati, par ex. " Dans ses relations avec sa femme et ses enfants, le futur Bouddha doit faire le vœu " Les êtres vivants puissent-ils s'échapper de la prison de l'amour et de l'affection » »; 2) 11 vœux de la pravrajyā; 3) 5 vœux quand il reçoit les 10 sikṣāpadas et les 250 préceptes d'un bhikṣu; 4) 6 vœux

quand il pratique la méditation et la sagesse; 5) 6 vœux quand il marche (kramotksepaniksepakarma: 10 J) et s'habille; 6) 12 vœux quand il se prépare pour mendier sa nourriture : prendre la brosse à dents (dantakāstha), se brosser les dents, se laver les mains, prendre un bain, tenir le patra dans la main, etc.; 7) 52 vœux quand il rencontre un chemin montant, un sentier ardu, une dharmasabhā, un grand arbre, une source, un puits, un étang, etc. ou bien un homme heureux, malade, fort, laid, reconnaissant, un śramana, un brahmana, un empereur, un ministre, etc.; 8) 20 vœux en mendiant sa nourriture dans un village; 9) 15 vœux après le repas quand il récite les sūtras, voit un Bouddha, rend ses hommages à un sthūpa, se lave les pieds (" Les êtres vivants puissent-ils obtenir les 4 rddhipādas et la délivrance complète »); 10) un vœu en s'endormant, et un vœu en s'éveillant. Signalons deux vœux relatifs aux bhūmis: " Quand il se trouve dans la maison il doit faire le vœu " Les êtres vivants puissentils abandonner les désirs en entrant dans les bhūmis mondaines et supramondaines (hsien shêng ti; hsien représente les 10 śraddhās, 10 vihāras, 10 caryās, 10 parināmanās, correspondant aux 5 dispositions d'arrêt, aux smrtyupasthānas, au quadruple nirvedhabhāgīya du Kośa; shêng représente les dix bhūmis et la bodhi de l'Av., correspondant aux 7 āryapudgalas du Kośa) »»; " Quand il est assis, les jambes croisées (nyas dat paryankam ābhujya), en méditant, il doit faire le vœu " Les êtres vivants puissent-ils atteindre l'acalā bhāmi, possédant des racines de bien inébranlables »».

Le 4me chapitre (assemblée des dieux Śuddhāvāsas; sous-titre: p'u sa shuo mėng ching; 2 fasc.) du Ratnakūṭa (Nanjō 23), traduit par Dharmarakṣa fin 3me siècle, est consacré à une description allégorique des dix bodhisattvabhūmis en rapport avec les pāramitās. Bhagavān l'expose sur le Gṛdhrakūṭa près de Rājagṛha à son interlocuteur Vajravikīrṇa (appelé alternativement devaputra et bodhisattva), qui voit en rève les qualités des bhūmis. Ces terres y sont caractérisées successivement comme: 1) tyāga; 2) 10 kuśaladharmas; 3) dharmaśravaṇa (3 H-J); 4) dhutaguṇas (voir Śa. ci-dessus); 5) vide (5 D rikta; 1 RR); 6) avasādabhāvita (Mahāvy. par. nindanā, n. 9); 7) asaṅga (7 F; Acta Or. vol. 4, p. 238); 8) vyūhasamādhi; 9) vyūhabuddha; 10) temps merveilleux (miao shih). Dans la première terre le bodhisattva reçoit le mārgavyākaraṇa; dans la 2me bhūmi le bodhisattva-caryāvyākaraṇa; 3me bhūmi : kṣānti-; 4me bhūmi : praṇidhāna- (4 C);

5) samādhi- (5 M : dhyānapāramitā) ; 6) prajňā- ; 7) upāya- ; 8) śrā-vakapratyekabuddhabhūmyatikrāntasarvajňatā- ; 9) ekajātipratibaddha- ; 10) buddhābhiṣeka-vyākaraṇa.

III. LE DASABHŪMAKA COMME CHAPITRE DE L'AVATAMSAKASŪTRA 1.

Le fait que les témoins du Dašabhūmaka (appelés Vajragarbha) sont partis du ciel Tusita où des Bouddhas nommés Vajradhyaja ont exercé leur adhisțhana pendant la prédication des dix parinamanas (ch. 21 qui précède ch. 22 sur les dix bhūmis) (Parindanā E: ihāgatā vajradhvajanāmakānām tathāgatānām antikebhyah), démontre l'étroite parenté et la succession immédiate des chapitres 21 et 22, qui constituent un tiers de l'Av. proprement dit. c.-à-d. sans compter le Gandavyūha (ch. 34: dharmadhātvavatāra, trad. Prajña, Nanjō 89, 40 fasc.) qui traite des bhūmis en détail (Koku, vol. 7, p. 316-480). En outre, presque tous les chapitres contiennent des références aux bhūmis. Les doctrines de l'Av. sont prêchées dans 8 assemblées localisées comme suit: 1) nirvānabodhimanda (Magadha; ch. 1-2); 2) samantaprabhādharmasabhā (ch. 3-8; 10 śraddhās); 3) le ciel de Śakra (Indra; ch. 9-14: 10 vihāras); 4) résidence des dieux Yämas (ch. 15-18: 10 caryās); 5) le ciel des Tuşitas (ch. 19-21: 10 pariņāmanās); 6) le ciel des Paranirmitavasavartins (ch. 22-32 : 10 bhūmis, visesaphala, samatāhetuphala); 7) samantaprabhādharmasabhā (ch. 33: l'achèvement de la pratique; énumération des 2000 caryadharmas distribués comme suit : première avastha (10 śraddhas) en rapport avec 200 aspects de la pratique; 2me avasthā (10 vihāras): 200 caryādharmas; 3me avasthā (10 caryās): 300 caryādharmas; 4me avasthā (10 parināmanās): 300 caryādharmas; 5me avasthā (10 bhūmis): 500 caryādharmas; 6me parinispannāvasthā: 500 caryādharmas; interpénétration et multiplication mutuelle des caryadharmas et avasthās; prêcheur: Samantabhadra; interlocuteur: Samantaprajña; recueillement du prêcheur: Buddhāvatamsakasamādhi); 8) Jetavanavihāra à Śrāvastī (ch. 34:55 (53) personnes, e. a. Samantabhadra, Mañjusri, Maitreya, enseignent les doctrines de l'Av. au pèlerin Sudhana: le nombre des kalvanamitras correspond au nombre des avasthās). La version de Šikṣānanda réunit les chapitres 27 (10 samā-

1. On ne trouve ici que des références à la version de Buddhabhadra.

dhis) jusques et y compris ch. 37 (samatāphala) dans la 7me assemblée (samantaprabhādharmasabhā), tandis que toute la 6me assemblée est consacrée aux dix bhūmis.

NOTICE BIBLIOGRAPHIQUE.

Paramartha nous apprend dans son commentaire sur le Samayabheda (citation Bukkyōdajjii p. 2619) que les mahāyānasūtras suivants appartiennent à la secte Mahāsangha : Avataṃsaka, Nirvāṇa, Śrīmālādevīsiṃhanāda (Nanjō 59), Vimalakīrtinirdeša, Suvarnaprabhāsa, Prajñāpāramitā. A l'exception du Vimalakīrtinirdesa tous ces sutras contiennent des références aux bhumis, comme le texte principal du Mahāsangha, le Mahāvastu. Niryānasūtra, Koku vol. 9, p. 18 : « Les bodhisattvas de la 4me bhūmi (vihāra) sont appelės nés-non-nés, parce qu'ils possèdent l'upapaltivasită » ; p. 171-172, 178, 326 ; vol. 8, texte chinois, p. 2, 84, 108, 175. Šrīmālādevīsimhanāda (48m° assemblée du Ratnakūļa), ed. Taishō, vol. 12, p. 220 : les jõeyabhūmis (bhūmis 1-7), sarvadharmavašitābhūmi (8me bhūmi), apunahkāryāmpalabdhitabhūmi (8 Q, G), abbayabhūmi, āsvastasthānaniryānabhūmi, sopadhiśesa-bhūmi (cf. -nirvāna), 4 kleśabhūmis, avidyābhūmi. Suvarnaprabhāsa, ed. Buddhist Text Soc., p. 13: sthāpayisye dašabhūmyām sarvasatvān acintiyān / dašabhūmau sthihitvā ca sarve bhontu tathāgatāh // ; dans les traductions chinoises Nanjō 126 et 130, le nom du 6ººº chapitre est parisuddhabhūmidhāranī, comme en nigur (Bibl, Buddhica, vol. 17).

J'ajonte quelques références : Mahāyānajātakacittabhūmiparīkṣāsūtra, trad. Prajūa 785-810, Nanjō 955, ed. Taishō, vol. 3, p. 299 : le premier buddhakāya explique cent dharmālokamukhas aux bodhisattvas de la première bhūmi ; le 2mo buddhakāya explique mille dharmālokamukhas aux bodhisattvas de la 2mo bhūmi, et ainsi de suite. Mahāyānaśraddhotpūdaśāstra, trad. Paramārtha : śraddhāsamprayuktabhūmi (adhimukticaryūbhūmi de Bo.), śuddhādhyāśayabhūmi (pramuditā), šīlabhūmi (vimalū), ānimittopāyabhūmi (dūraṅgamā), rūpavaśitābhūmi (acalā), cetovaśitābhūmi (sādhumatī), bodhisattvakṣayabhūmi (dharmameghā), tathāgatabhūmi (trad. Suzuki, p. 80). Vijūaptimātratāśāstra, Koku vol. 10, p. 488-547 ; Mahāyānasamparigrahaśāstra, Koku vol. 10, p. 3, 47, 104-110. Brahmajālasūtra, trad. Kumārajīva, au commencement les avasthās de l'Av. Le Mahāvairocanasūtra traite de la 8mo et de la 10mo bhūmi.

En dehors du bouddhisme je dois signaler les yogabhūmis (Woods, Yogasystem) et les » stations » des soufis (Carra de Vaux, Penseurs de l'Islam, vol. 4, p. 201-207).

DAŚABHŪMIKA-SŪTRAM

Bhūmi I

Yasmin pāramitā dašottamaguņās tais tair nayaiḥ sūcitāḥ sarvajūena jagaddhitāya daša ca prakhyāpitā bhūmayaḥ / ucchedadhruvavarjitā ca vimalā proktā gatir madhyamā tat sūtraṃ dašabhūmikaṃ nigaditaṃ šṛṇvantu bodhyarthinaḥ //

Evam mayā śrutam / ekasmin samaye bhagayān paranirmitavaśavartisu devabhuvanesu viharati sma/acirābhisambuddho dvitīye saptāhe vašavartino devarājasya vimāne maņiratnagarbhe prabhāsvare prāsāde mahatā bodhisatvaganena sārdham sarvair avaivartikair ekajātipratibaddhair yadutānuttarāyām samyaksambodhāv anyonyalokadhātusamnipatitaih sarvaih sarvabodhisatvajňānavisayagocarapratilabdhavihāribhih sarvatathāgatajñānavisayapravešāvatārāpratiprasrabdhagocaraih sarvajagatparipācanavinayayathākālakṣaṇādhiṣṭhānasarvakriyāsamdaršanakušalaih sarvabodhisatvapranidhānābhinirhārāpratiprasrabdhagocaraih kalpārthaksetracaryāsamvāsibhih sarvabodhisatvapunyajñānarddhisambhārasuparipūrnāksayasarvajagadusarvabodhisatvaprajñopāyaparamapāramitāpajīvyatāpratipannaih prāptaih samsāranirvāņamukhasamdaršanakušalair bodhisatvacaryopādānāvyavacchinnaih sarvabodhisatvadhyānavimoksasamādhisamāpattyabhijñājñānavikrīditābhijñāsarvakriyāsamdaršanakušalaih vabodhisatvarddhibalavašitāprāptānabhisamskāracittakṣaṇasarvatathägataparsanmandalopasamkramanapurvamgamakathäpurusaih sarvatathagatadharmacakrasamdharanavipulabuddhapujopasthanabhyutthitaih sarvabodhisatvakarmasamādānasamatāprayogasarvalokadhā-

sarvadharmadhātvasangasvararutaghosātukāvapratibhāsaprāptaih nuravitasarvatryadhväsangacittajñānavisayaspharanaih satvagunapratipattisuparipurnānabhilāpyakalpādhisthānasam prakāsanāpariksinagunavarnanirdesakaih / yad idam / vajragarbhena ca bodhisatvena mahāsatvena '/ ratnagarbhena ca / padmagarbhena ca / śrīgarbhena ca / padmaśrīgarbhena ca / ādityagarbhena ca / sūryagarbhena ca / ksitigarbhena ca / śaśivimalagarbhena ca / sarvavyūhālamkārapratibhāsasamdaršanagarbhena ca / jñānavairocanagarbhena ca / ruciraśrīgarbhena ca / candanaśrīgarbhena ca / puspaśrīgarbhena ca / kusumaśrīgarbheņa ca / utpalaśrīgarbheņa ca / devaśrīgarbheņa ca / punyaśrīgarbhena ca / anāvaranajñānavišuddhigarbhena ca / gunasrīgarbhena ca / nārāyanasrīgarbhena ca / amalagarbhena ca / vimalagarbhena ca / vicitrapratjbhānālamkāragarbhena ca / mahāraśmijālāvabhāsagarbhena ca / vimalaprabhāsaśrītejorājagarbhena ca / sarvalaksanapratimanditavišuddhišrīgarbhena ca / vajrārcihšrīvatsālamkāragarbheņa ca / jyotirjvalanārciḥśrīgarbheņa ca / nakṣatrarājaprabhāvabhāsagarbheņa ca / gaganakošānāvaraņajñānagarbhena ca / anāvaraņasvaramandalamadhuranirghosagarbhena ca / dhāranimukhasarvajagatpranidhisamdhāranagarbhena ca / sāgaravyūhagarbhena ca / meruśrīgarbhena ca / sarvagunaviśuddhigarbhena ca / tathāgatasrīgarbhena ca / buddhasrīgarbhena ca / vimukticandrena ca bodhisatvena mahāsatvenaivam pramukhair aparimāṇāprameyāsamkhyeyacintyatulyamapyanantaparyantasimapraptanabhilapyanabhilāpyair bodhisatvair mahāsatvaih sārdham nānābuddhaksetrasamnipatitair vajragarbhabodhisatvapūrvamgamaih //

Atha khalu vajragarbho bodhisatvas tasyām velāyām buddhānubhāvena mahāyānaprabhāsam nāma bodhisatvasamādhim samāpadyate sma /

C

Samanantarasamāpannas ca vajragarbho bodhisatva imam mahāyānaprabhāsam nāma bodhisatvasamādhim atha tāvad eva dasasu

1. On doit suppléer les mots soulignés après chaque « ca » dans la liste suivante de bodhisattyas.

dikşu dasabuddhakşetrakoţiparamānurajaḥsamānām lokadhātūnām aparena dasabuddhakṣetrakoṭiparamānurajaḥsamās tathāgatā mukhāny upadarsayāmāsuḥ / yad idam vajragarbhasamanāmakā eva te cainam buddhā bhagavanta evam ūcuḥ / sādhu sādhu bho jinaputra yas tvam imam mahāyānaprabhāsam bodhisatvasamādhim samāpadyase / api tu khalu punas tvām kulaputrāmī dasasu dikṣu dasabuddhakṣetrakoṭiparamānurajaḥsamānām lokadhātūnām aparena dasabuddhakṣetrakoṭiparamānurajaḥsamās tathāgatā adhitiṣṭhanti sarve vajragarbhasamanāmāno 'syaiva bhagavato vairocanasya pūrvapraṇidhānādhiṣṭhānena tava ca puṇyajñānaviseṣeṇa

n

sarvabodbisatvānām cācintyabuddhadharmālokaprabhāvanājūānabhūmyavatāraņāya / sarvakuśalamūfasaṃgrahaṇāya / sarvabuddhadharmapravicayakauśalyāya/dharmajūānavaipulyāya/suvyavasthitadharmanirdeśāya / asambhinnajūānavyavadānāya / sarvalokadharmānupalepāya / lokottarakuśalamūlapariśodhanāya / acintyajūānaviṣayādhigamāya / yad idam daśānām bodhisatvabhūmīnām ārambhapratilambhāya / yathāvad bodhisatvabhūmīvyavasthānanirdeśāya / sarvabuddhadharmādhyālambanāya / anāsravadharmapravibhāgavibhāvanāya / suvicitavicayamahāprajūālokakauśalyāya / sunistīritakauśalyajūānamukhāvatāraṇāya / yathārhasthānāntaraprabhāvanāmandapratibhāṇālokāya / mahāpratisaṃvidbhūministīraṇāya / bodhicittasmṛtyaṣampramoṣāya / sarvasatvadhātuparipācanāya / sarvatrānugatavinišcayakauśalyapratilambhāya //

E

Api tu khalu punah kulaputra pratibhātu te 'yam dharmālokamu-khaprabhedakaušalyadharmaparyāyo buddhānubhāvena tathāgata-jñānālokādhiṣṭhānena svakušalamūlaparišodhanāya dharmadhātusu-paryavadāpanāya satvadhātvanugrahāya dharmakāyajñānašarīrāya sarvabuddhābhiṣekasampratīcchanāya sarvalokābhyudgatātmabhāva-samdaršanāya sarvalokagatisamatikramāya lokottaradharmagatipari-šodhanāya sarvajūajñānaparipūraṇāya //

F

Atha khalu te buddhā bhagavanto vajragarbhasya bodhisatvasyānabhibhūtātmabhāvatām copasamharanti sma / asangapratibhānanirdesatām ca suvisodhitajñānavibhaktipravesatām ca smṛtyasampramoṣādhiṣṭhānatām ca suviniscitamatikausalyatām ca sarvatrānugatabuddhyanutsargatām ca samyaksambuddhabalānavamṛdyatām ca tathāgatavaisāradyānavalīnatām ca sarvajñajñānapratisamvidvibhāgadharmanayanistīraṇatām ca sarvatathāgatasuvibhaktakāyavākcittālamkārābhinirhāratām copasamharanti sma //

G

Tat kasmād dhetoḥ / yathāpi nāmāsyaiva samādher dharmatāpratilambhena pūrvapraṇidhānābhinirhāreṇa ca suparisodhitādhyāsayatayā ca svavadātajñānamaṇḍalatayā ca susambhṛtasambhāratayā ca sukṛtaparikarmatayā cāpramāṇasmṛtibhājanatayā ca prabhāsvarādhimuktivisodhanatayā ca supratividdhadhāraṇīmukhāsambhedanatayā ca dharmadhātujñānamudrāsumuḍritatayā ca //

H

Atha khalu te buddhā bhagavantas tatrasthā evarddhyanubhāvena dakṣinān pāṇīn prasārya vajragarbhasya bodhisatvasya šīrṣaṃ sam-pramārjayanti sma //

1

Samanantaraspṛṣṭaś ca vajragarbho bodhisatvas tair buddhair bha-gavadbhiḥ / atha tāvad eva samādhes tasmād vyutthāya

J

tän bodhisatvan amantrayate sma / suviniscitam idam bhavanto jinaputra bodhisatvapranidhanam asambhinnam anavalokyam dharmadhatuvipulam akasadhatuparyavasanam aparantakotinistham sarvasatvadhatuparitranam / yatra hi nama bhavanto jinaputra bodhisatva atītānam api buddhanam bhagavatam jūanabhūmim avataranti / ana-

gatānām api buddhānām bhagavatām iñānabhūmim avataranti / pratvutpannānām api buddhānām bhagavatām jūānabhūmim avataranti / tatra bhavanto jinaputrā daśa bodhisatvabhūmayo buddhānām bhagavatām jūānabhūmim avataranti / tatra bhavanto jinaputrās ca daša bodhisatvabhūmayo 'tītānāgatapratyutpannair buddhair bhagavadbhir bhāsitās ca bhāsisyante ca bhāsyante ca yāh samdhāyāham evam vadāmi / katamā daša / yad uta pramuditā ca nāma bodhisatvabhūmih / vimalā ca nāma / prabhākarī ca nāma / arcismatī ca nāma / sudurjayā ca nāma / abhimukhī ca nāma / dūramgamā ca nāma / acalā ca nāma / sādhumatī ca nāma / dharmameghā ca nāma bodhisatvabhūmih / imā bhavanto jinaputrā daša bodhisatvānām bodhisatvabhūmayah / yā atītānāgatapratyutpannair buddhair bhagavadbhir bhāsitās ca bhāsisyante ca bhāsyante ca / nāham bhayanto jinaputrās tam buddhaksetraprasaram samanupasyāmi vatra tathāgatā imā daša bodhisatvabhūmīr na prakāsavanti / tat kasya hetoh / sāmutkarsiko 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvānām mahāsatvānām bodhi(satva)mārgaparišodhanadharmamukhāloko yad idam dašabhūmiprabhedavyavasthānam acintyam idam bhavanto jinaputrāh sthānam yad idam bhūmijňānam iti //

K

Atha khalu vajragarbho bodhisatva āsām daśānām bodhisatvabhūmīnām nāmadheyamātram parikīrtya tūṣṇīm babhūva na bhūyaḥ prabhedaso nirdisati sma / atha khalu sā sarvāvatī bodhisatvaparṣat paritṛṣitā babhūva / āsām daśānām bodhisatvabhūmīnām nāmadheyamātraśravaṇena bhūmivibhāgānudīraṇena ca tasyā etad abhavat / ko nu khalv atra hetuḥ kaś ca pratyayaḥ / yad vajragarbho bodhisatva āsām bodhisatvabhūmīnām nāmadheyamātram parikīrtya tūṣṇīmbhāvenātināmayati na bhūyaḥ prabhedaso nirdisatīti / tena khalu punaḥ samayena tasminn eva bodhisatvaparṣatsamnipāte vimukticandro nāma bodhisatvas tasyā bodhisatvaparṣadas cittāsayavicāram ājūāya vajragarbham bodhisatvam gāthābhir gītena paripṛcchati sma //

kim artham šuddhasamkalpasmṛtijūānaguṇānvita '/samudīryottamā bhūmīr na prakāšayase vibho //

1. mètre anuştubh

J. Rahder.

```
vinišcitā ime sarve bodhisatvā mahāyašāḥ / kasmād udīrya bhūmīs tvam pravibhāgam na bhāṣase // śrotukāmā ime sarve jinaputrā višāradāḥ / vibhajyārthagatim samyag bhūmīnām samudāhara // parṣad dhi viprasanneyam kausīdyāpagatā šubhā / śuddhā pratiṣṭhitā sāre guṇajñānasamanvitā // nirīkṣamāṇā anyonyam sthitāḥ sarve sagauravāḥ / kṣaudram hy anelakam yadvat kānkṣanti tv amṛtopamam //
```

```
tasya śrutvā mahāprajūo vajragarbho višāradah /
parsatsamtosanārtham hi bhāsate sma jinātmajah //
duskaram paramam etad adbhutam 1
bodhisatvacaritapradaršanam /
bhūmikāraņavibhāga uttamo
buddhabhāvasamudāgamo vatah //
sūksma durdrša vikalpavarjitaš
cittabhūmivigato durāsadah /
gocaro hi vidusām anāsravo
yatra muhyati jagac chrave sati //
vajropamahrdayam sthāpayitvā
buddhajñānaparamam cādhimucya /
anātmānam cittabhūmim viditvā
šakyam šrotum jūānam etat susūksmam 2 //
antarīksa iva rangacitraņā
mārutah khagapathāśrito yathā /
jñānam evam iha bhāgašah kṛtam
durdršam bhagavatām anāsravam //
tasya me bhavati buddhir īdṛšī
durlabho jagati yo 'sya vedakah /
šraddadhīta ca ya etad uttamam
na prakāšayitum utsahe yatah //
```

^{1.} Mètre: rathoddhatā, à l'exception de la stance « vajropama »

^{2.} rdo rje Ita bur bsam pa rab gshag ste / sans rgyas ye ses mchog la mos byas sin / bdag med pa yi sems kyi sa ses na / ye ses dam pa hdi gzod nan par nus //

L

Evam ukte vimukticandro bodhisatvo vajragarbham bodhisatvam etad avocat / suparišuddho vatāyam bho jinaputra parṣatsamnipātaḥ * suparišodhitādhyāšayānām bodhisatvānām suparišodhitasamkalpānām sucaritacaraṇānām suparyupāsitabahubuddhakoṭišatasahasrāṇām susambhṛtasambhārāṇām aparimitaguṇajūānasamanvāgatānām apagatavimatisaṃdehānām anaṅgaṇānām supratiṣṭhitādhyāšayādhimuktīnām aparapratyayānām eṣu buddhadharmesu * / tat sādhu bho jinaputra prabhāṣasva pratyakṣavihāriṇo hy ete bodhisatvā atrasthāne //

M

Vajragarbha āha / kim cāpi bho jinaputrāyam bodhisatvaparṣat-samnipātah supariṣuddhah (suit le passage placé entre deux astérisques dans la section L) / atha ca punar ye 'nya imāny evamrūpāny acintyāni sthānāni ṣṛṇuyuḥ ṣrutvā ca vimatisaṃdeham utpādayeyuḥ / teṣām tat syād dīrgharātram anarthāyāhitāya duḥkhāya / iyam me kāruṇyacittatā / yena tūṣṇīṃbhāvam evābhirocayāmi //

N

Atha khalu vimukticandro bodhisatvah punar eva vajragarbham bodhisatvam etam evärtham adhyesate sma / tat sädhu bho jinaputra prabhäsasva / tathägatasyaivänubhävenemäny evamrüpäny acintyäni sthänäni sväraksitäni sraddheyäni bhavisyanti / tat kasya hetoh / tathä hi bho jinaputräsmin bhüminirdese bhäsyamäne dharmatäpratilambha esa, yat sarvabuddhasamanvähäro bhavati / sarve bodhisatväs cäsyä eva jäänabhümer äraksärtham autsukyam äpadyante / tat kasya hetoh / esä hy ädicaryä / esa samudägamo buddhadharmänäm / tad yathäpi näma bho jinaputra sarva lipyaksarasamkhyänirdeso mätrkäpürvamgamo mätrkäparyavasäno nästi sa lipyaksarasamkhyänirdeso yo vinä mätrkänirdesam / evam eva bho jinaputra sarve buddhadharmä bhümipürvamgamäs caryäparinispattito bhümiparyavasänäh svayambhüjäänädhigamatayä / tasmät tarhi bho jinaputra prabhäsasva tathägatä evärhantah samyaksambuddhä äraksäm adhisthäsyanti //

0

Atha khalu te sarve bodhisatvā ekasvarasamgītena tasyām velāyām vajragarbham bodhisatvam gāthābhigītenaiva tam artham adhyeṣante sma 4 /

pravara vara vimalabuddhe svabhidhānānantaghaṭita pratibha / pravyāhara madhuravarāṃ ² vācaṃ paramārthasamyuktām // smṛtidhṛtivisuddhabuddhe dasabalabalalābham āsayavisuddhim / pratisaṃviddasavicayaṃ bhāṣasva dasottamā bhūmīḥ // samaniyamanibhṛtasumanāḥ prahīṇamadamānadṛṣṭisaṃkleṣā / niṣkāṅkṣā parṣad iyaṃ prārthayate bhāṣitāni tava // tṛṣita iva ṣ̄ītam udakaṃ bubhukṣito 'nnaṃ subheṣajam ivārtaḥ / kṣaudram iva sa madhukaragaṇas tava vācam udīkṣate parṣat // tat sādhu vimalabuddhe bhūmiviseṣān vadasva virajaskān / dasabalayuktāsaṅgāṃ sugatagatim udīrayan nikhilām //

P

Atha khalu tasyām velāyām bhagavatah sākyamuner ūrņākosād bodhisatvabalāloko nāma rasmir niscacārāsamkhyeyāsamkhyeyarasmiparivārā sā * sarvāsu dasasu dikṣu sarvalokadhātuprasarān avabhāsya sarvāpāyaduḥkhāni pratiprasrabhya sarvamārabhavanāni dhyāmīkṛtyāparimitāni buddhaparṣanmaṇḍalāny avabhāsyācintyam buddhaviṣayākāraprabhāvam nidarsya sarvāsu dasasu dikṣu sarvalokadhātuprasareṣu sarvatathāgataparṣanmaṇḍaleṣu dharmadesanādhiṣṭhānādhiṣṭhitān bodhisatvān avabhāsyācintyam buddhavikurvaṇam * saṃdarsyoparyantarīkṣe mahārasmighanābhrajālakūṭāgāram kṛtvā tasthau / teṣām api buddhānām bhagavatām ūrṇākosebhya evam eva bodhisatvabalālokā nāma rasmayo nisceruḥ / niscaryāsamkhyeyāsamkhyeyarasmiparivārās tāḥ (suit le passage placé entre deux astérisques) ādarsyedam bhagavataḥ sākyamuneḥ parṣanmaṇḍalam vajragarbhasya bodhisatvasyātmabhāvam avabhāsyoparyantarīkṣa evam eva mahārasmighanābhrajālakūtāgāram krtvā tasthuh / iti hy ābhis

^{1.} Mètre : arva

^{2.} tib. : yid du hon bahi gsun dbyans kyis

ca bhagavatah sākyamuner ūrņākosaprasṛtābhī rasmibhis te lokadhātavas tāni ca buddhaparṣanmaṇḍalāni teṣāṃ ca bodhisatvānāṃ kāyā āsanāni ca sphuṭāny avabhāsitāni saṃdṛṣyante sma / teṣāṃ cāparimāṇeṣu lokadhātuṣu buddhānāṃ bhagavatām ūrṇākosaprasṛtābhī rasmibhir ayaṃ trisāhasramahāsāhasralokadhātur idaṃ ca bhagavatah sākyamuneh parṣanmaṇḍalaṃ vajragarbhasya ca bodhisatvasya kāya āsanaṃ sphuṭam avabhāsitaṃ saṇdṛṣyante sma / atha khalu tato mahārasmighanābhrajālakūṭāgārād buddhānubhāvenāyam evaṃrūpaḥ sabdo niscarati sma '

```
asamasamākāšasamair dašabalavṛṣabhair anantamukhyaguṇaiḥ /
šākyakulajasya dharmair devamanuṣyottamaiḥ kṛtam adhiṣṭhā-
nam //
```

```
anubhāvāt sugatānām kośam vivrņuṣva dharmarājānām / caryāvarām udārām prabhedašo jňānabhūmim ca / adhiṣṭhitās te sugatair dhāritā bodhisatvaiš ca / yeṣām šrotrapatbāgataḥ šreṣṭho yo dharmaparyāyaḥ // daša bhūmīr virajasaḥ pūrayitvānupūrveṇa / balāni daša ca prāpya jinatām arpayiṣyanti // sāgarajale nimagnāḥ kalpoddāheṣu prakṣiptāḥ / bhavyās te dharmaparyāyam imaṃ šrotum asaṃdigdhāḥ // ye tu vimatisaktāḥ saṃšayais cābhyupetāḥ / sarvašo² na bi teṣāṃ prāpsyate šrotram etat // bhūmijñānapathaṃ šreṣṭhaṃ pravešasthānasaṃkramam / anupūrveṇa bhāṣasva caryāviṣayam eva ca //
```

Q

Atha khalu vajragarbho bodhisatvo dasa diso vyavalokya bhūyasyā mātrayā tasyāḥ parṣadaḥ samprasādanārthaṃ tasyāṃ velāyām imā gāthā abhāṣata ³/

- 1. les deux premières stances en arya; le reste en slokas.
- 2. MS. de Londres : sarvasa
- 3. Mètre : mélange de vaméastha (upajāti), indravaméā, indravajrā et upendravairā.

```
sūksmam durājneyapadam maharsiņām /
akalpakalpāpagatam 1 suduhspršam //
anāvilam panditavijnaveditam /
svabhāvašāntam hy anirodhasambhavam //
svabhāvašūnyam prašamādvayaksayam 2/
gatyā vimuktam samatāptinirvṛtam //
anantamadhyam vacasānudīritam /
triyadhvavimuktam nabhasā samānakam //
šāntam prašāntam sugatapraveditam /
sarvair udāhārapadaih sudurvacam //
bhūmiś ca caryāpi ca tasya tādṛśī /
vaktum suduhkhah kuta eva śrotum //
tac cintayā cittapathais ca varjitam /
iñānābhinirhāramunīndraveditam //
na skandhadhātvāvatanaprabhāvitam /
na cittagamyam na manovicintitam //
yathāntarīkse šakunch padam budhair /
vaktum na šakyam na ca daršanopagam //
tathaiva sarvā jinaputrabhūmayo /
vaktum na šakyāh kuta eva šrotum //
pradešamātram tu tato 'bhidhāsye /
maitrīkṛpābhyām prauidhānatas ca //
yathānupūrvam na ca cittagocaram /
jäänena täh pürayatām yathāsayam //
etādṛśo gocara durdṛśo 'sya
vaktum na šakyah sa hi sväšayasthah //
kim tu pravaksyāmi jinānubhāvatah
śrnyantu sarve sahitāh sagauravāh //
jňanapravešah sa hi tadršo 'sva
vaktum na kalpair api sakyate yat //
samāsatas tac chrņuta bravīmy aham /
dharmārthatatvam nikhilam yathā sthitam //
```

 ⁼ mi rtog rtog yul ma yin = ülü onoγat onoqu yin oron busu.

no ba nid ston shi shin sdug banal zad = mun cinar inu qoyoson amurliyat jobalan baraydaqsan.

sagauravāḥ santa[ḥ] sajjā bhavantaḥ / vakṣyāmy ahaṃ sādhu jinānubhāvataḥ // udīrayiṣye varadharmaghoṣam / dṛṣṭāntayuktaṃ sahitaṃ samākṣaram // suduṣkaraṃ tad vacasāpi vaktum / yaś cāprameyaḥ sugatānubhāvaḥ // mayi praviṣṭaḥ sa ca raśmimūrtiḥ / yasyānubhāvena mamāsti śaktiḥ //

R

Tatra bhavanto jinaputrāḥ sūpacitakuśalamūlānāṃ sucaritacaraṇānāṃ susambhṛtasambhārāṇāṃ suparyupāsitabuddhotpādānāṃ suparipiṇḍitaśukladharmāṇāṃ suparigṛhītakalyāṇamitrāṇāṃ suviśuddhāśayānāṃ vipulādhyāśayopagatānām udārādhimuktisamanvāgatānāṃ kṛpākaruṇābhimukhānām (bodhi)satvānām bodhāya cittam utpadyate/

S

Buddhajñānābhilāṣāya daśabalabalādhigamāya mahāvaišāradyādhigamāya samatābuddhadharmapratilambhāya sarvajagatparitrāṇāya mahākṛpākaruṇāviśodhanāya daśadigaśeṣajñānādbigamāya sarvabuddhakṣetrāsaṅgapariśodhanāya tryadhvaikakṣaṇavibodhāya mahādharmacakrapravartanavaiśāradyāya ca tac cittam utpadyate bodhisatvānām

Т

Mahākaruṇāpūrvaṃgamaṃ prajūājūānādhipateyam upāyakausalyaparigṛhītam āśayādhyāśayopastabdhaṃ tathāgatabalāprameyaṃ satvabalabuddhibalasuvicitavicayam asambhinnajūānābhimukhaṃ svayambhūjūānānukūlaṃ sarvabuddhadharmaprajūājūānāvavādasampratyeṣakaṃ dharmadhātuparamam ākāśadhātusthitakam aparāntakoţiniṣṭham /

U

Yena cittotpādena sahotpannena bodhisatvo 'tikrānto bhavati pṛthagjanabhūmim avakrānto bhavati bodhisatvaniyāmam jāto bhavati tathāgatakule 'navadyo bhavati sarvajātivādena vyāvṛtto bhavati sarvalokagatibhyo 'vakrānto bhavati lokottarām gatim sthito bhavati bodhisatvadharmatāyām suvyavasthito bhavati bodhisatvāvasthānena samatānugato bhavati tryadhvatathāgatavamsaniyato bhavati sambodhiparāyaṇaḥ / evamrūpadharmavyavasthito bhavanto jinaputrā bodhisatvaḥ pramuditāyām bodhisatvabhūmau vyavasthito bhavaty acalanayogena //

V

Atra bhavanto jinaputrāḥ pramuditāyāṃ bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvaḥ prāmodyabahulo bhavati prasādabahulaḥ prītibahula utplāvanābahula udagrībahula ušībahula utsāhabahulo 'saṇrambhabahulo 'vihiṃsābahulo 'krodhabahulo bhavati /

W

Iti hi bhavanto jinaputrāḥ pramuditāvāṃ bodhisatvabbūmau sthito bodhisatvaḥ pramudito bhavati buddhān bhagavato 'nusmaran buddhadharmān bodhisatvān bodhisatvacaryāḥ pāramitāvisuddhiṃ bodhisatvabhūmiviseṣān bodhisatvāsaṃhāryatāṃ tathāgatāvavādānusāsanīṃ satvārthasamprāpaṇaṃ pramudito bhavati sarvatathāgatajūānapravesaprayogam anusmaran bhūyaḥ prāmodyavān bhavati /

X

Vyävṛtto 'smi sarvajagadviṣayād avatīrņo 'smi buddhabhūmisamīpaṃ dūrībhūto 'smi bālapṛthagjanabhūmer āsanno 'smi jňānabhūmer vyavacchinno 'smi sarvāpāyadurgativinipātāt pratisaraṇabhūto 'smi sarvasatvānām āsannadaršano 'smi sarvatathāgatānāṃ sambhūto 'smi sarvabuddhaviṣaye sarvabodhisatvasamatām upagato 'smi vigatāni me sarvabhayatrāsacchambhitatvānīti prāmodyam utpādayati /

Y

Tat kasya hetoḥ / tathā hi bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyāḥ pramuditāyā bodhisatvabhūmeḥ sahapratilambhena yānīmāni bhayāni bhavanti yad idam ājīvikābhayaṃ vāślokabhayaṃ vā maraṇabhayaṃ

vā durgatibhayam vā parṣacchāradyabhayam vā tāni sarvāṇi vyapa-gatāni bhavanti / tat kasya hetoḥ / yathāpīdam ātmasamjūāpagamād ātmasneho 'sya na bhavati / kutaḥ punaḥ sarvopakaraṇasnehaḥ / ato 'syājīvikābhayam na bhavati / na ça kaŭcit satkāram kasyacit sakā-sāt pratikāṅkṣaty anyatra mayaiva teṣām satvānām sarvopakaraṇa-bāhulyam upanāmayitavyam ity ato 'syāślokabhayam na bhavati / ātmadṛṣṭivigamāc cāsyātmasamjūā na bhavaty ato 'sya maraṇabhayam na bhavati / mṛtasyaiva me niyatam buddhabodhisatvair na virahito bhaviṣyatīty ato 'sya durgatibhayam na bhavati / nāsti me kaścid āśayena sarvaloke samasamaḥ / kutaḥ punar uttara ity ato 'sya parṣacchāradyabhayam na bhavati / evaṃ sarvabhayatrāsacchambhitat-varomaharṣo 'pagataḥ /

 \mathbf{z}

Atha kbalu punar bhavanto jinaputrā bodhisatvo mahākaruṇāpuraskṛtatvād anupahatenāprākṛtenādhyāśayena bhūyasyā mātrayā prayujyate sarvakuśalamūlasamudāgamāya /

AA

Sa śraddhādhipateyatayā / prasādabahulatayā / adhimuktivišuddhyā / avakalpanābahulatayā / kṛpākaruṇābhinirhāratayā / mahāmaitryupetatayā / aparikhinnamānasatayā / hryapatrāpyālaṇkāratayā / kṣāntisauratyopetatayā / tathāgatārhatsamyaksambuddhaśāsanagauravacitrīkaraṇatayā /

\mathbf{BB}

Rātridivātṛptakuśalamūlopacayatayā / kalyāṇamitraniṣevaṇatayā / dharmārāmābhiratatayā / atṛptabāhuśrutyaparyeṣaṇatayā / yathāśrutadharmayoniśaḥpratyavekṣaṇatayā / aniketamānasatayā / anadhyavasitalābhasatkāraślokatayā / anabhinanditopakaraṇasnehatayā / ratnopamacittotpādātṛptābhinirhāratayā /

CC.

Sarvajñabhūmyabhilāṣaṇatayā / tathāgatabalavaisāradyāveṇikabuddhadharmādhyālambanatayā / pāramitāsaṅgaparyeṣaṇatayā / māyāšāṭhyaparivarjanatayā / yathāvāditathākāritayā / satatasamitam satyavacanānurakṣaṇatayā / tathāgatakulabhūṣaṇatayā / bodhisatva-sikṣānutsarjanatayā / mahāsailendrarājopamasarvajñatācittāprakam-panatayā / sarvalokakriyānabhilakṣaṇatayā / utsargalokottarapathopetatayā / atṛptabodhyaṅgasambhāropacayatayā / satatasamitam uttarottaraviseṣaparimārgaṇatayā / evaṃrūpair bhavanto jinaputrā bhūmiparisodhakair dharmaiḥ samanvāgato bodhisatvaḥ supratiṣṭhito bhavati pramuditāyām bodhisatvabhūmau //

DD 1

So 'syām pramuditāyām bodhisatvabhūmau sthitaḥ sann imāny evamrūpāņi mahāpraņidhānāni mahāvyavasāyān mahābhinirhārān abhinirharati / yadutāśeṣaniḥśeṣānavaśeṣasarvabuddhapūjopasthāpanāya sarvākāravaropetam udārādhimuktivisuddham dharmadhātuvipulam ākāśadhātuparyavasānam aparāntakoţiniṣṭham sarvakalpasamkhyābuddhotpādasamkhyāpratiprasrabdham (mots soulignés abrégés: &...&) mahāpūjopasthānāya prathamam mahāpraņidhānam abhinirharati (abrégé: M.) /

EE

Yad uta sarvatathāgatabhāşitadharmanetrīsaṃdhāraṇāya sarvabuddhabodhisatvasuparigrahāya sarvasamyaksambuddha\$āsanaparirakṣaṇāya & buddhotpāda & saddharmaparigrahāya dvitīyam M. /

FF

Yad uta sarvabuddhotpādaniravašeṣasarvalokadhātuprasareṣu tuṣitabhavanavāsam ādiṃ kṛtvā cyavanācaṅkramaṇagarbhasthitijanmakumārakrīḍāntaḥpuravāsābhiniṣkramaṇaduṣkaracaryābodhimaṇḍopasaṃkramaṇamāradharṣaṇābhisambodhyadhyeṣaṇamahādharmacakrapravartanamahāparinirvāṇopasaṃkramaṇāya pūjādharmasaṃgrahaprayogapūrvaṃgamaṃ kṛtvā sarvatraikakālavivartanāya & buddhotpāda & yāvan mahāparinirvāṇopasaṃkramaṇāya tṛtīyam M. /

1. Sections DD-MM publiées par Bendall dans Śikṣāsamuccaya, p. 291-295.

GG

Yad uta sarvabodhisatvacaryāvipulamahadgatāpramāņāsambhinna-sarvapāramitāsaṃgrhītasarvabhūmiparišodhanaṃ sāngopānganirhāra-salakṣaṇavilakṣaṇasaṃvartavivartasarvabodhisatvacaryābhūtayathā-vadbhūmipathopadešapāramitāparikarmāvavādānušāsanyanupradāno-pastabdhacittotpādābhinirhārāya & caryā & cittotpādābhinirhārāya caturtham M. /

HH

Yad uta niravaseşasarvasatvadhāturūpyarūpisamjūāsamjūinaivasamjūināsamjūjandajajarāyujasamsvedajaupapādukatraidhātukaparyāpannasadgatisamavasptasarvopapattiparyāpannanāmarūpasamgrhītāseşasarvasatvadhātuparipācanāya sarvabuddhadharmāvatāranāya sarvagatisamkhyāvyavacchedanāya sarvajūajūānapratiṣṭhāpanāya & satvadhātu & sarvasatvadhātuparipācanāya paūcamam M./

II

Yad uta niravaseṣasarvalokadhātuvipulasaṃkṣiptamahadgatāpra-māṇasūkṣmaudārikavyatyastāvamūrddhasamatalapravešasamavasara-ṇānugatendrajālavibhāgadašadigašeṣavimātratāvibhāgapravešajñā nā-nugamapratyakṣatāyai & lokadhātu & lokadhātuvaimātryāvatāraṇāyaṣaṣṭham M. /

JJ

Yad uta sarvakşetraikakşetraikakşetrasarvakşetrasamavasaranaparisodhanam apramānabuddhakşetraprabhāvyūhālamkārapratimanditam sarvaktesāpanayanaparisuddhapathopetam apramānajnānākarasatvaparipūrņam udārabuddhavişayasamavasaranam yathāsayasarvasatvasamdarsanasamtoşanāya & buddhakşetra & sarvabuddhakşetraparisodhanāya saptamam M. /

KK

Yad uta sarvabodhisatvaikāšayaprayogatāyai / niḥsapatnakušalamūlopacayāya / ekālambanasarvabodhisatvasamatāyai / avirahitasatatasamitabuddhabodhisatvasamavadhānāya / yathestabuddhotpādasamdaršanāya / svacittotpādatathāgataprabhāvajūānānugamāya / acyutānugāminyabhijūāpratilambhāya / sarvalokadhātvanuvicaraṇāya / sarvabuddhaparṣanmaṇḍalapratibhāsaprāptaye / sarvopapattisvašarīrānugamāya / acintyamahāyānopetatāyai / bodhisatvacaryācaraṇāvyavacchedāya & caryā & mahāyānāvatāraṇāya / aṣṭamam M. /

LL

Yad utāvivartyacakrasamārūdhabodhisatvacaryācaraṇāya / amoghakāyavānmanaskarmaņe / sahadaršananiyatabuddhadharmatvāya / sahaghosodāhārajñānānugamāya / sahaprasādaklešavinivartanāya / mahābhaiṣajyarājopamāšrayapratilambhāya / cintāmaṇivatkāyapratilambhāya / sarvabodhisatvacaryācaraṇāya / & caryā & amoghasarvaceṣṭatāyai navamam M. /

MM

Yad uta sarvalokadhātuşv anuttarasamyaksambodhyabhisambodhāya / ekavālapathāvyativṛttasarvabālapṛthagjanajamnopapattyabhinişkramaṇavikurvaṇabodhimaṇḍadharmacakrapravartanam a hā parinirvāṇopadarśanāya / mahābuddhaviṣayaprabhāvajñānānugamāya / sarvasatvadhātuyathāśayabuddhotpādakṣaṇakṣaṇavibhaṅg a vibodhapraśamaprāpaṇasaṃdarśanāya / ekābhisambodhisarvadharmanirmāṇaspharaṇāya / ekaghoṣodāhārasarvasatvacittāśayasaṃtoṣaṇāya / mahāparinirvāṇopadarśanacaryābalāvyavacchedāya / mahājñānabhūmisarvadharmavyavasthāpanasaṃdarśanāya / dharmajñānarddhimāyābhijñāsarvalokadhātuspharaṇāya / & abhisambodhi & mahājñānābhijñābhinirhārāya daśamam M. /

iti hi bhavanto jinaputrā imāny evamrūpāņi mahāpraņidhānāni mahāvyavasāyān mahābhinirhārān daśa praṇidhānamukhāni pramukham kṛtvā paripūrṇāni daśapraṇidhānāsaṃkhyeyaśatasahasrāṇi yāni bodhisatvaḥ pramuditāyāṃ bodhisatvabhūmau sthito 'bhinirharati pratilabhate ca

NN

Tāni ca mahāpraņidhānāni dašabhir niṣṭhāpadair abhinirharati / katamair dašabhir yad uta satvadhātuniṣṭhayā ca lokadhātuniṣṭhayā cākāšadhātuniṣṭhayā ca dharmadhātuniṣṭhayā ca nirvāṇadhātuniṣṭhayā ca buddhotpādadhātuniṣṭhayā ca tathāgatajñānadhātuniṣṭhayā ca cittālambanadhātuniṣṭhayā ca buddhaviṣayajñānapravešadhātuniṣṭhayā ca lokavartanīdharmavartanījñānavartanīdhātuniṣṭhayā ca / iti hi yā niṣṭhā satvadhātuniṣṭhāyāḥ sā me niṣṭhaiṣāṃ mahāpraṇidhānānāṃ bhavatu / yā niṣṭhā yāvaj jñānavartanīdhātuniṣṭhāyāḥ sā me niṣṭhaiṣāṃ mahāpraṇidhānānāṃ bhavatu / iti hy aniṣṭhā satvadhātuniṣṭhā / aniṣṭhānīmāni me kušalamūlāni bhavantu / aniṣṭhā yāvaj jñānavartanīdhātuniṣṭhā / aniṣṭhānīmāni me kušalamūlāni bhavantv iti /

00

Sa evam svabhinirhṛtapraṇidhānaḥ karmaṇyacitto mṛducitto 'saṃhāryaśraddho bhavati so 'bhiśraddadbāti tathāgatānām arhatāṃ samyaksambuddhānāṃ pūrvāntacaryābhinirhārapravešaṃ pāramitāsamudāgamaṃ bhūmipariniṣpattiṃ vaišeṣikatāṃ balapariniṣpattiṃ vaišāradyaparipūrim āveṇikabuddhadharmāsaṃhāryatām acintyāṃ buddhadharmatām anantamadhyaṃ tathāgataviṣayābhinirhāram aparimāṇajūānānugataṃ tathāgatagocarānupravešaṃ phalapariniṣpattim abhiśraddadhāti samāsataḥ sarvabodhisatvacaryā yāvat tathāgatabhūmijūānanirdešādhiṣṭhānam abhiśraddadhāti /

PP

Tasyaivam bhavati / evam gambhīrāḥ khalu punar ime buddhadharmā evam viviktā evam šāntā evam šūnyā evam animittā evam apraņihitā evam nirupalepā evam vipulā evam aparimāņā evam udārā evam durāsadās ceme buddhadharmāḥ /

QQ

Atha ca punar ime bālapṛthagjanāḥ kudṛṣṭipatitayā saṃtatyāvidyāndhakāraparyavanaddhamānasena mānadhvajasamucchritaiḥ saṃ-

kalpais tṛṣṇājālābhilaṣitair manasikārair māyāsāṭhyagahanānucaritais cittāsayair īrṣyāmātsaryasamprayuktair gatyupapattiprayogai rāgadveṣamohaparicitaih karmopacayaih krodhopanāhasaṃdhuksitābhis cittajvālābhir viparyāsasamprayuktaih karmakriyābhinirhāraih kāmabhavāvidyāsravānubaddhais cittamanovijūānabījais

RR

Traidhātuke punarbhavānkuram abhinirvartayanti yad idam nāmarūpasahajāvinirbhāgagatam / tenaiva ca nāmarūpeņa vivardhitenaiṣām ṣaḍāyatanagrāmaḥ sambhavati / sambhūteṣv āyataneṣv anyonyasparšanipātato vedanā sambhavati / tām eva vedanām bhūyo bhūyo 'bhinandatām tṛṣṇopādānam vivardhate / vivṛddhe tṛṣṇopādāne bhavaḥ sambhavati / sambhūte ca bhave jātijarāmaraṇaśokaparidevaduḥkhadaurmanasyopāyāsāḥ prādurbhavanti / evam eteṣām satvānām duḥkhaskandho 'bhinirvartate / ātmātmīyavigato riktas tucchaḥ śūnyo nirīho niśceṣṭo jaḍas tṛṇakāṣṭhakuḍyavartmapratibhāsopamo na caivam avabudhyanta iti /

SS

Tesām evamrūpam satvānām duļkhaskandhāvipramokṣam dṛṣṭvā satveṣu mahākaruṇonmiūjali sambhavati / ete 'smābhili satvāli paritrātavyāli parimocayitavyā ato mahāsammohād atyantasukhe ca nirvāņe pratiṣṭhāpayitavyā ity ato 'sya mahāmaitryunmiūjali sambhavati /

TT

Evam kṛpāmaitryanugatena khalu punar bhavanto jinaputrā bodhisatvo 'dhyāśayena prathamāyām bodhisatvabhūmau vartamānah sarvavastuṣu sāpekṣacittam parivarjya buddhajñāne codāraspṛhābhilāṣabuddhir mahātyāgeṣu prayujyate sa ya ime tyāgā yad uta dhanadhānyakośakoṣṭhāgāraparityāgo vā / hiraṇyasuvarṇamaṇimuktāvaiḍūryaśaṅkhaśilāpravāḍajātarūparajataparityāgo vā / ratnābharaṇavibhūṣaṇaparityāgo vā / hayarathagajapativāhanaparityāgo vā / udyānatapovanavihāraparityāgo vā / dāsīdāsakarmakarapauruṣeyaparityāgo vā /

grāmanagaranigamajanapadarāṣṭrarājadhānīparityāgo vā / bhāryāputraduhitṛparityāgo vā / sarvapriyamanāpavastuparityāgo vā / śiraḥkarṇanāsākaracaraṇanayanasvamāṃsaśonitāsthimajjāmedacchavicar-mahṛdayasarvātmabhāvaparityāgo vā / teṣv anapekṣo bhūtvā sarvavastuṣu buddhajñāne codāraspṛhābhilāṣabuddhiḥ parityajati / evaṃ hy asya prathamāyāṃ bodhisatvabhūmau sthitasya mahātyāgaḥ sambhavati /

UU

Sa evam karunāmaitrītyāgāšayo bhūtvā sarvasatvaparitrāņārtham bhūyo bhūyo laukikalokottarān arthān parimārgate parigavesate parimārgamāņah parigavesamāņas cāparikhedacittam utpādayati / evam asyāparikhedah sambhavati / aparikhinnaś ca sarvaśāstraviśārado bhavati / ato 'sya šāstrajňatā sambhavati / sa evam šāstropetah kriyākriyāvicāritayā buddhyā hīnamadhyapranītesu satvesu tathatvāya pratipadyate yathābalam yathābhajamānam / ato 'sya lokajñatā sambhavati / lokajňaš ca kālavelāmātracārī hryapatrāpyavibhūşitayā samtatyātmārthaparārthesu prayujyate / ato 'sya hryapatrāpyam sambhavati / tesu ca prayogeşu naişkramyacary avivartyapratyudavartyabalādhānaprāpto bhavati / evam asya dhrtibalādhānam ājātam bhayati / dhrtibalādhānaprāptas ca tathāgatapūjopasthānesu prayujyate śāsane ca pratipadyate / evam hy asyeme daśa bhūmipariśodhakā dharmā ājātā bhavanti / tad yathā sraddhā karunā maitrī tyāgah khedasahişnutā šāstrajūatā lokajūatā hryapatrāpyam dhrtibalādhānam tathāgatapūjopasthānam iti /

$\mathbf{v}\mathbf{v}$

Tasyāsyām pramuditāyām bodhisatvabhūman sthitasya bodhisatvasya bahavo buddhā ābhāsam āgacchanty audārikadaršanena praņidhānabalena ca bahūni buddhašatāni bahūni buddhašatasahasrāni bahūni buddhašatasahasrāni bahūni buddhakotīsahasrāni bahūni buddhakotīsahasrāni bahūni buddhakotīsahasrāni bahūni buddhakotīsahasrāni bahūni buddhakotīnayutašatasahasrāny ābhāsam āgacchanty audārikadaršanena praņidhānabalena ca / sa tāms tathāgatān arhatah samyaksambuddhān dṛṣṭvodārādhyāšayena

J. Rahder.

satkaroti gurukaroti manayati pujayati civarapindapatrasayanasanaglānapratvavabhaisaivapariskārais ca pratipādavati / bodhisatvasukhopadhānam copasamharati / samghaganasammānanām ca karoti / tāni ca kusalamūlāny anuttarāvām samyaksambodhau parināmayati / tān cāsya buddhān bhagavatah pūjayatah satvaparipāka ājāto bhavati sa satvāň ca paripācavati dānena privavadvena cādhimuktibalena cāsvopari dve 'rthasamgrahavastuny ājāyete na tu khalv ašesajñānaprativedhapratilambhena / tasya dasabhyah pāramitābhyo dānapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / sa yathā yathā * buddhāñ ca bhagavatah pūjayati satvaparipākāya ca prayujyata imān daša bhūmiparišodhakān dharmān samādāya vartate / tathā tathāsva tāni kusalamūlāni sarvajňatāparināmitāni bhūyasyā mātrayottapyante parišuddhyanti karmanyāni ca bhayanti vathā kāmatayā * / tad vathāpi nāma bhayanto jinaputrā jātarūpam kušalena karmāreņa yathā yathāgnau praksipyate tathā tathā parisuddhyati karmanyam ca bhavati vibhūsanālamkāravidhisu vathā kāmatavā / evam eva bhavanto jinaputrā vathā yathā bodhisatvo (suit le passage placé entre deux astérisques) /

ww

Punar aparam bhavanto jinaputrā bodhisatvenāsyām prathamāyām bodhisatvabhūmau sthitenāsyā eva prathamāyā bodhisatvabhūmer ākārapratilambhaniṣyandāḥ parimārgitavyāḥ parigaveṣitavyāḥ paripraṣṭavyā buddhabodhisatvānām kalyāṇamitrāṇāms ca sakāšād atṛptena ca bhavitavyam bhūmyangapariniṣpādanāya / evam yāvad dašamyā bodhisatvabhūmer angapariniṣpādanāya / tena * bhūmipakṣapratipakṣakušalena ca bhavitavyam bhūmisamvartavivartakušalena ca bhūmyākāraniṣyandakušalena ca bhūmipratilambhavibhāvanākušalena ca bhūmiyangaparisodhanakušalena ca bhūmer bhūmisamkramaṇakušalena ca bhūmibhūmivyavasthānakušalena ca bhūmibhūmivišeṣajñānakušalena ca bhūmibhūmipratilambhāpratyudāvartyakušalena ca sarvabodhisatvabhūmiparisodhanatayā tathāgatajñānabhūmyākramaṇakušalena ca bhavitavyam * / evam bhūmyākārābhinirhārakušalasya hi bhavanto jinaputrā bodhisatvasya prathamāyā bodhisatvabhūmer uccalitasya niṣṭhānam na sambhavati yāvad dašabhūmibhū-

myākramaņam iti/mārgādhisthānāgamanena ca bhūmijñānālokena ca buddhajñānālokam prāpnoti / tad yathāpi nāma bhavanto jinaputrāh kuśalah sarthavaho mahasarthaparikarsanabhiprayo mahanagaram anuprāpayitukāma ādāv eva mārgaguņāň ca mārgavivartadoṣāň ca mārgasthānāntaravisesān ca mārgasthānāntaravivartadosān ca mārgakriyāpathyodanakārvatām 'ca parimārgavati parigavesavate / sa vāvan mahānagarānuprāptaye kusalo bhavaty anuccalita eva prathamān mārgāntarasthānāt / sa evam jūānavicāritavā buddhvā mahāpathyodanasamṛddhyānupūrveņa mahāsārthena sārdham yāvan mahānagaram anuprāpnoti na cātavīkāntāradosaih sārthasva vātmano vāsvopaghātah sampadyate / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvah kuśalo mahāsārthavāho yadā prathamāyām bodhisatvabhūmau sthito bhavati tadā (suit le passage placé entre deux astérisques ; au lieu de " kušalena ca bhavitavyam » on trouve ici " kuśalaś ca bhavati ») / tadā bodhisatvo mahāpunyasambhārapathyodanasusamgrhīto jūānasambhārasukrtavicayo mahāsatvasārthaparikarsanābhiprāyah sarvajňatāmahānagaram anuprāpayitukāma ādāv eva bhūmimārgagunāň ca bhūmimārgavivartadosāň ca bhūmimārgasthānāntaravisesāň ca bhūmimārgasthānāntaravivartadosāň ca mahāpunyajñānasambhārapathyadanakriyākāryatām ca parimārgate parigavesate buddhānām bhagavatām bodhisatvānām kalyāṇamitrāṇām ca sakāšāt / sa yāvat sarvajñatāmahānagarānuprāptikušalo bhavaty anuccalita eva prathamān mārgāntarasthānāt / sa evam jňānavicāritayā buddhyā mahāpunyajñānasambhārapathyadanasamrddhyā mahāntam satvasārtham yathā paripācitam samsārātavīkāntāradurgād atikramya yāvat sarvajūatāmahānagaram anuprāpayati na samsārātavīkāntāradoşaih satvasārthasya vātmano vāsyopaghātah sampadyate / tasmāt tarhi bhavanto jinaputrā bodhisatvenāparikhinnena bhūmiparikarmavisesābhiyuktena bhavitavyam / ayam bhavanto jinaputrā bodhisatvasya prathamāyāh pramuditāyā bodhisatvabhūmer mukhapravešah samāsato nirdišyate /

$\mathbf{x}\mathbf{x}$

Yo 'syām pratisthito bodhisatvo bhūyastvena jambūdvīpesvaro bhavati mahaisvaryādhipatyapratilabdho dharmānurakṣī kṛtī prabhuḥ

1. Mahavyutpatti ed. Sakaki 245-914: pathyadanam et pathyodunam; Divya p. 60.

satvān mahātyāgena samgrahītukusalah satvānām mātsaryamalavinivrttave 'parvanto mahātyāgārambhaih / yac ca kiñcit karmārabhate dānena vā priyavadvatayā vārthakriyayā vā samānārthatayā vā tat sarvam avirahitam buddhamanasikārair dharmamanasikāraih samghamanasikārair bodhisatvamanasikārair bodhisatvacaryāmanasikāraih pāramitāmanasikārair bhūmimanasikārair balamanasikārair vaisāradvamanasikārair āvenikabuddhadharmamanasikārair vāvat sarvākāravaropetasarvajāajāānamanasikāraih / kim iti sarvasatvānām agryo bhaveyam śrestho jyestho varah pravara uttamo nuttamo navako vināyakah pariņāyako yāvat sarvajūajūānapratisaraņo bhaveyam iti / ākānkṣams ca tathārūpam vīryam ārabhate yathārūpena vīryārambhena sarvagrhakalatrabhogān utsriya tathāgatašāsane pravrajati / pravrajitas ca sann ekaksanalavamuhurtena samādhisatam ca pratilabhate samāpadyate ca / buddhasatam ca pasyati tesām cādhisthānam samjānīte / lokadhātušatam ca kampayati /. ksetrašatam cākramati / lokadhātušatam cāvabhāsayati / satvašatam ca paripācayati / kalpašatam ca tisthati / kalpašatam ca pūrvantaparantatah pravišati / dharmamukhasatam ca pravicinoti / kayasatam cadarsayati / kayam kāyam ca bodhisatvašataparivāram ādaršayati /

YY

Tata uttare praņidhānabalikā bodhisatvāḥ praņidhānavaiseṣikatayā vikurvanti yeṣāṃ na sukarā saṃkhyā kartuṃ kāyasya vā prabhāyā varddher vā cakṣuṣo vā gocarasya vā svarasya vā caryāyā vā vyūhasya vādhiṣṭhānasya vādhimukter vābhisaṃskārāṇāṃ vā yāvad etāvadbhir api kalpakoṭiniyutasatasahasrair iti /

Bhūmi II

A

Vajragarbho bodhisatva āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvaḥ prathamāyām bodhisatvabhūmau suparikarmakṛto dvitīyām bodhisatvabhūmim abhilaṣati tasya daśa cittāśayāḥ pravartante / katame daśa / yad utarjvāśayatā ca mṛdvāśayatā ca karmaṇyāśayatā ca

damāsayatā ca samāsayatā ca kalyāņāsayatā cāsaṃsṛṣṭāsayatā cānapekṣāsayatā codārāsayatā ca māhātmyāsayatā ca / ime dasa cittāsayāḥ pravartante / tato dvitīyāyāṃ bodhisatvabhūmau vimalāyāṃ pratiṣṭhito bhavati /

 \mathbf{B}

Tatra bhavanto jinaputrā vimalāyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvaḥ prakṛtyaiva daśabhiḥ kuśalaiḥ karmapathaiḥ samanvāgato bhavati / katamair daśabhiḥ / yad uta prāṇātipātāt prativirato bhavati / nihatadaṇḍo nihataśastro nihatavairo lajjāvān dayāpannaḥ sarvaprāṇibhūteṣu hitasukhānukampī maitracittaḥ sa saṃkalpair api prāṇivihiṃsāṃ na karoti / kaḥ punar vādaḥ parasatveṣu satvasaṃjūinaḥ saṃcintyaudārikakāyaviheṭhanayā /

C

Adattādānāt prativiratah khalu punar bhavati / svabhogasamtuṣṭah parabhogānabhilāṣy anukampakah sa paraparigṛhītebhyo vastubhyah paraparigṛhītasamjñī steyacittam upasthāpyāntasas tṛṇaparṇam api nādattam ādātā bhavati / kah punar vādo 'nyebhyo jīvitopakaraṇebhyah /

D

Kāmamithyācārāt prativirataḥ khalu punar bhavati / svadārasaṃtuṣṭaḥ paradārānabhilāṣī sa paraparigṛhītāsu strīṣu parabhāryāsu gotradhvajadharmarakṣitāsv abhidhyām api notpādayati / kaḥ punar vādo dvīndriyasamāpattyā vānaṅgavijūaptyā vā /

E

Anṛtavacanāt prativirataḥ khalu punar bhavati / satyavādī bhūtavādī kālavādī yathāvādī tathākārī so 'ntasaḥ svapnāntaragato 'pi vinidhāya dṛṣṭiṃ kṣāntiṃ ruciṃ matiṃ ' prekṣāṃ visaṃvādanābhiprāyo nānṛtāṃ vācaṃ niscārayati / kaḥ punar vādaḥ samanvāhṛtya /

1. Vibhanga, p. 325 : diṭṭhi, ruci, muti ; Saṃyutta II p. 115 : aññatra saddhāya aññatra ruciyā aññatra diṭṭhinijjbānakhantiyā aham etaṃ jānāmi.

F

Piśunavacanāt prativirataḥ khalu punar bhavati / abhedāviheṭhā-pratipannaḥ satvānāṃ sa netaḥ śrutvāmutrākhyātā bhavaty amīṣāṃ bhedāya / nāmutaḥ śrutvehākhyātā bhavaty eṣāṃ bhedāya / na saṃ-hitān bhinatti na bhinnānām anupradānaṃ karoti / na vyagrārāmo bhavati na vyagrarato na vyagrakaraṇīṃ vācaṃ bhāṣate sadbhūtām asadbhūtāṃ vā /

G

Paruşavacanāt prativirataḥ khalu punar bhavati / sa yeyaṃ vāg adešā karkašā parakaṭukā parābhisaṃjanany anvakṣānvakṣaprāgbhārā grāmyā pārthagjanaky anelākarṇasukhā krodharoṣaniścāritā hṛdayaparidahanī manaḥsaṃtāpakary apriyāmanaāpāmanojñā svasantānaparasantānavināśinī tathārūpāṃ vācaṃ prahāya / yeyaṃ vāk snigdhā mṛdvī manojñā madhurā priyakaraṇī manaāpakaraṇī hitakaraṇī nelā karṇasukhā hṛdayaṃgamā premaṇīyā paurī varṇavispaṣṭā vijñeyā śravanīyāniśritā bahujaneṣṭā bahujanakāntā bahujanapriyā bahujanamanaāpā vijñāpannā sarvasatvahitasukhāvahā samāhitā manautplāvanakarī manaḥprahlādanakarī svasantānaparasantānaprasādanakarī tathārūpāṃ vācaṃ niścārayati /

H

Sambhinnapralāpāt prativirataļ khalu punar bhavati / suparihāryavacanaļ kālavādī bhūtavādy arthavādī dharmavādī nyāyavādī vinayavādī sanidānavatīm vācam bhāṣate kālena sāvadānām sa cāntaśa itihāsapūrvakam api vacanam parihāryam pariharati / kaḥ punar vādo vāgvikṣepeṇa /

I

Anabhidhyāluḥ khalu punar bhavati / parasveṣu parakāmeṣu parabhogeṣu paravittopakaraṇeṣu paraparigṛhīteṣu spṛhām api notpādayati / kim iti yat pareṣāṃ tan mama syād iti nābhidhyām utpādayati na prārthayate na praṇidadhāti na lobhacittam utpādayati / J

Avyāpannacittaḥ khalu punar bhavati / sarvasatveṣu maitracitto hitacitto dayācittaḥ sukhacittaḥ snigdhacittaḥ sarvajagadanugrahacittaḥ sarvabhūtahitānukampācittaḥ / sa yānīmāni krodhopanāhakhilamalavyāpādaparidāhasaṃdhukṣitapratighādyāni tāni prahāya / yānīmāni hitopasaṃhitāni maitryupasaṃhitāni sarvasatvahitasukhāya vitarkitavicāritāni tāny anuvitarkayitā bhavati /

K

Samyagdṛṣṭiḥ khalu punar bhavati / samyakpathagataḥ kautukamaṅgalanānāprakārakuśīladṛṣṭivigata rjudṛṣṭir aśaṭho'māyāvī buddhadharmasaṃghaniyatāśayaḥ / sa imān daśa kuśalān karmapathān satatasamitam anurakṣann

L

evam cittäsayam abhinirharati / yā kācit satvānām apāyadurgativinipātaprajūaptiḥ sarvā saiṣām dasānām akusalānām karmapathānām samādānahetoḥ / hantāham ātmanaiva samyakpratipattisthitaḥ parān samyakpratipattau sthāpayiṣyāmi / tat kasya hetoḥ / asthānam etad anavakāso yad ātmā vipratipattisthitaḥ parān samyakpratipattau sthāpayen naitat sthānam vidyata iti /

M

Sa evam pravicinoti / eṣām daśānām akuśalānām karmapathānām samādānahetor nirayatiryagyoniyamalokagatayah prajñāyante / punah kuśalānām karmapathānām samādānahetor manuṣyopapattim ādim kṛtvā yāvad bhavāgram ity upapattayah prajñāyante / tata uttaram ta eva daśa kuśalāh karmapathāh prajñākārena paribhāvyamānāh prādeśikacittatayā traidhātukottrastamānasatayā mahākarunāvikalatayā paratah śravanānugamena ghoṣānugamena ca śrāvakayānam samvartayanti /

N

Tata uttarataram parisodhitä aparapraneyatayā svayambhūtvānukūlatayā svayam abhisambodhanatayā parato parimārgaņatayā mahākaruņopāyavikalatayā gambhīredampratyayānubodhanena pratyekabuddhayānam saṇvartayanti /

0

Tata uttarataram parisodhitā vipulāpramāņatayā mahākaruņopetatayā upāyakausalasamgrhitatayā sambaddhamahāpraņidhānatayā sarvasatvāparityāgatayā buddhajūānavipulādhyālambanatayā bodhisatvabhūmiparisuddhyai pāramitāparisuddhyai caryāvipulatvāya samvartante /

\mathbf{P}

Tata uttarataram parisodhitāḥ sarvākāraparisodhitatvād yāvad dašabalabalatvāya sarvabuddhadharmasamudāgamāya samvartante tasmāt tarhy asmābhiḥ samābhinirhāre sarvākāraparisodhanābhinirhāra eva yogaḥ karaṇīyaḥ ' /

Q

Sa bhūyasyā mātrayaivam pratisamsikṣate / ime khalu punar dasākusalāḥ karmapathā adhimātratvād āsevitā bhāvitā bahulīkṛtā nirayahetur madhyatvāt tiryagyonihetur mṛdutvād yamalokahetuḥ / tatra prāṇātipāto * nirayam upanayati tiryagyonim upanayati yamalokam upanayati / atha cet punar manuṣyeṣūpapadyate dvau vipākāv abhinirvartayaty * alpāyuṣkatāṃ ca bahuglānyatāṃ ca / adattādānaṃ (suit le passage placé entre deux astérisques, et abrégé: & &) parīttabhogatāṃ ca sādhāraṇabhogatāṃ ca / kāmamithyācāro & & anājāneyaparivāratāṃ ca sasapatnadāratāṃ ca / mṛṣāvādo & & abhyā-

1. de lta bas na bdag gis dge ba bcuḥi las mnon par bsgrub du ḥdra ba la rnam pa thams cad du yons su sbyan shin mnon par bsgrub pa la brtson par byaḥo = tārā mātu būgāsu ālā bi ilāddā būtūgākui dur adali ilāddā būtūgākui dur kičiyāsugāi

khyānabahulatām ca parair visamvādanatām ca / paisunyam & & bhinnaparivāratām ca hīnaparivāratām ca / pāruṣyam & & amanāpaśravaṇatām ca kalahavacanatām ca / sambhinnapralāpo & & anādeyavacanatām cāniścitapratibhānatām ca / abhidhyā & & asamtuṣṭitām ca mahecchatām ca / vyāpādo & & ahitaiṣitām ca parotpīḍanatām ca / mithyādṛṣṭir & & kudṛṣṭipatitas ca bhavati saṭhas ca māyāvī / evam khalu mahato 'parimāṇasya duḥkhaskandhasyeme daśākusalāḥ karmapathāḥ samudāgamāya saṃvartante /

R

Hanta vayam imān dašākušalān karmapathān vivarjya dharmārāmaratiratā viharāma /

S

Sa imān dašākušalān karmapathān prahāya dašakušalakarmapathapratisthitah parāms tesv eva pratisthāpayati /

T

Sa bhūyasyā mātrayā sarvasatvānām antike hitacittatām utpādayati sukhacittatām maitracittatām kṛpācittatām dayācittatām anugrahacittatām ārakṣācittatām samacittatām ācāryacittatām sāstṛcittatām utpādayati /

U

Tasyaivam bhavati / kudṛṣṭipatitā vateme satvā viṣamamatayo viṣamāsayā utpathagahanacāriṇas te 'smābhir bhūtapathasamyagdṛṣṭimārgayāthātathye pratiṣṭhāpayitavyāḥ /

v

Bhinnavigṛhītacittavivādopapannā vateme satvāḥ satatasamitaṃ krodhopanāhasaṃdhukṣitās te 'smābhir anuttare mahāmaitryupasaṃhāre pratiṣṭhāpayitavyāḥ / 28 J. Rahder.

W

Atṛptā vateme satvāḥ paravittābhilāṣiṇo viṣamājīvānucaritās te 'smābhiḥ parisuddhakāyavānmanaskarmāntājīvikāyāṃ pratiṣṭhāpayitavyāḥ /

\mathbf{x}

Rāgadveṣamohatriṇidānānugatā vateme satvā vividhaklešāgnijvālābhiḥ satatasamitaṃ pradīptā na ca tato 'tyantaniḥsaraṇopāyaṃ parimārgayanti te 'smābhiḥ sarvaklešaprašame nirupadrave nirvāṇe pratiṣṭhāpayitavyāḥ /

Y

Mahāmohatamastimirapaṭalāvidyāndhakārāvṛtā vateme satvā mahāndhakāragahanānupraviṣṭāḥ prajñālokasudūrībhūtā mahāndhakārapraskannāḥ kudṛṣṭikāntārasamavasṛtās teṣām asmābhir anāvaraṇaṃ prajñācakṣur višodhayitavyaṃ yathā sarvadharmayāthātathyāparapraṇayatām pratilapsyante /

\mathbf{z}

Mahāsamsārāṭavīkāntāramārgaprapannā vateme satvā ayogakṣemiņo 'nāśvāsaprāptā mahāprapātapatitā nirayatiryagyoniyamalokagatiprapātābhimukhāḥ kudṛṣṭiviṣamajālānuparyavanaddhā mohagahanasaṃchannā mithyāmārgavipathaprayātā jātyandhībhūtāḥ pariṇāyakavikalā aniḥsaraṇaniḥsaraṇasaṃjñino namucipāśabaddhā viṣayataskaropagṛhītāḥ kuśalapariṇāyakavirahitā mārāśayagahanānupraviṣṭā buddhāśayadūrībhūtās te 'smābhir evaṃvidhāt saṃsārāṭavīkāntāradurgād uttārayitavyā abhayapure ca sarvajūatānagare nirupadrave nirupatāpe pratiṣṭhāpayitavyāḥ /

AA

Mahaughormyāmathair nimagnā vateme satvāḥ kāmabhavāvidyādṛṣṭyoghasamavasṛtāḥ saṃsāraśroto 'nuvāhinas tṛṣṇānadīprapannā mahāvegagrastā avilokanasamarthāḥ kāmavyāpādavihiṃsāvitarkapratānānucaritāḥ satkāyadṛṣṭyudakarākṣasagṛhītāḥ kāmagahanāvartānupraviṣṭā nandīrāgamadhyasaṃchannā asmimānasthalotsannā dauḥśī-

lyavişamācārāntaḥpūtībhūtāḥṣaḍāyatanagrāmabhayatīramanuccalitāḥ kuśalasaṃtārakavirahitā anāthā aparāyaṇā aśaraṇās te 'smābhir mahākaruṇākuśalamūlabalenoddhṛtya nirupadrave 'rajasi kṣeme śive 'bhaye sarvabhayatrāsāpagate sarvajñatāratnadvīpe pratiṣṭhāpayitavyāḥ /

BB

Ruddhā vateme satvā bahuduḥkhadaurmanasyopāyāsabahule 'nunayapratighapriyāpriyavinibandhane sašokaparidevānucarite tṛṣṇānigaḍabandhane māyāśāṭhyāvidyāgahanasaṇchanne traidhātukacārake te 'smābhiḥ sarvatraidhātukaviveke sarvaduḥkhopaśame 'nāvaraṇanirvāṇe pratiṣṭhāpayitavyāḥ /

CC

ātmātmīyābhiniviṣṭā vateme satvāḥ skandhālayānuccalitāś caturviparyāsānuprayātāḥ ṣaḍāyatanaśūnyagrāmasaṃniśritāś caturmahābhūtoragābhidrutāḥ skandhavadhakataskarābhighātitā aparimāṇaduḥkhapratisaṃvedinas te 'smābhiḥ paramasukhe sarvaniketavigame pratiṣṭhāpayitavyā yad uta sarvāvaraṇaprahāṇanirvāṇe /

$\mathbf{D}\mathbf{D}$

Hīnalīnadīnādhimuktā vateme satvā agryasarvajūajūānacittavikalāḥ sati niḥsaraņe mahāyāne śrāvakapratyekabuddhayānāvatīrņamatayas te 'smābhir udārabuddhadharmamativipulādhyālambena sarvajūajūānalocanatayānuttare mahāyāne pratiṣṭhāpayitavyāḥ / iti hi bhavanto jinaputrā evanī śīlabalādhānānugatasya bodhisatvasya kṛpākaruṇāmaitryabhinirhārakuśalasya sarvasatvānavadhīṣṭhakalyāṇamitrasyāparityaktasarvasatvasya kriyākriyābhinirhārakuśalasya

मम

vimalāyām bodhisatvabhūmau pratisthitasya bahavo buddhā ābhāsam āgacchanti 1 VV, l. 2 etc. jusque: parināmayati (1 VV,

 anavadhiştha-kalyāṇamitra = akṛtrima-kalyāṇamitra; tib.: ma bcos paḥi bses gñen; mongol: jasadaq busu sayin nūkūr. J. Rahder.

1. 12) / tāms ca tathāgatān arhatah samyaksambuddhān paryupāste teşām ca sakāšebhyo gauraveņemān eva daša kušalān karmapathān pratigrhnāti yathā pratigrhītāms ca nāntarān pranāsayati / so * 'nekān kalpān anekāni kalpasatāny anekāni kalpasahasrāny anekāni kalpašatasahasrāny anekāni kalpaniyutašatasahasrāny anekakalpakotīr anekāni kalpakoţiśatāny anekāni kalpakotiśatasahasrāny kalpakotiniyutasatasahasrani * matsaryadauhsilyamalapanitataya tyagašīlavišuddhau samudāgacchati / tadyathāpi nāma bhavanto jinaputrās tad eva jātarūpam kāsīsapraksiptam bhūyasyā mātrayā sarvamalāpagatam bhavati / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvo 'syām vimaläyäm bodhisatvabhūmau sthito 'nekān kalpān vāvad anekāni kalpakoţiniyutasatasahasrāni mātsaryadauhsīlyamalāpanītatayā tyāgašīlavišuddhau samudāgacchati / tasya caturbhyah samgrahavastubhyah priyavadyatātiriktatamā bhavati / daśabhyah pāramitābhyah šīlapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam /

iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasya vimalā nāma dvitīyā bodhisatvabhūmih samāsanirdešatah / yasyām pratisthito bodhisatvo bhūyastvena rājā bhavati cakravartī caturdvīpādhipatir dharmādhipatyapratilabdhah saptaratnasamanvāgatah kṛtī prabhuh satvānām dauḥšilyamalavinivartanāya kušalah satvān dašasu kušaleṣu karmapatheṣu pratisthāpayitum / yac ca kiūcit 1 XX, l. 4 etc. jusqu'à la fin de la première bhūmi. On doit remplacer " šatam » par " sahasram » dans le passage 1 XX, l. 15-l. 21.

Bhūmi III

A

Vajragarbho bodhisatva āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvo dvitīyāyām bodhisatvabhūmau suparisodhitādhyāsayas trtīyām bodhisatvabhūmim ākramati / sa dasabhis cittāsayamanaskārair ākramati / katamair dasabhih / yad uta suddhacittāsayamanaskārena ca (mots soulignés abrégés: &) sthira & ca nirvid & cāvirāga & cāvinivarta & ca dṛḍha & cottapta & cātṛpta & codāra & ca māhātmya & ca / ebhir dasabhis cittāsayamanaskārair ākramati /

B

Sa khalu punar bhavanto jinaputrā bodhisatvas tṛtīyāyām bodhisatvabhūmau sthito 'nityatām ca sarvasamskāragatasya yathābhūtam pratyavekṣate duḥkhatām cāśubhatām cānāśvāsikatām ca vipralopatām cācirasthitikatām ca kṣaṇikotpādanirodhatām ca pūrvāntāsambhavatām cāparāntāsamkrāntitām ca pratyutpannāvyavasthitatām ca sarvasamskāragatasya pratyavekṣate /

 \mathbf{C}

Sa evam bhūtam sarvasamskāragatam sampašyann anabhisaram nirākrandam sašokam saparidevam sopāyāsam priyāpriyavinibaddham duḥkhadaurmanasyopāyāsabahulam asamnicayabhūtam rāgadveṣamohāguisampradīptam anekavyādhivivardhitam cātmabhāvam sampašyan

 \mathbf{D}

bhūyasyā mātrayā sarvasaṃskārebhyas cittam uccālayati tathāgatajūāne ca sampreṣayati / sa tathāgatajūānasyācintyatāṃ ca samanupasyaty atulyatāṃ cāprameyatāṃ ca durāsadatāṃ cāsaṃspṛṣṭatāṃ ca nirupadravatāṃ ca nirupāyāsatāṃ cābhayapuragamanīyatāṃ cāpunarāvṛttitāṃ ca bahujanaparitrāṇatāṃ ca samanupasyati /

 \mathbf{E}

Sa evam apramāṇatāṇi ca tathāgatajūānasya samanupasyann evam bahūpadravatāṇi ca sarvasaṃskāragatasya vyupaparīkṣamāṇo bhūyasyā mātrayā satvānām antike dasa cittāsayān upasthāpayati / katamān dasa / yad utānāthātrāṇāpratisaraṇacittāsayatāṃi ca (mots soulignés abrégés: &) nityadaridra & ca rāgadveṣamohāgnisampradīpta & ca bhavacārakāvaruddha & ca satatasamitaklesagahanāvṛtaprasupta & cāvilokanasamartha & ca kusaladharmacchandarahita & ca buddhadharmapramuṣita & ca saṃsārasroto 'nuvāhi & ca mokṣopāyapraṇaṣṭa & ca / imān dasa cittāsayān upasthāpayati /

F

Sa evam bahūpadravam satvadhātum samanupašyann evam vīryam ārabhate / mayaivaite satvāḥ paritrātavyāḥ parimocayitavyāḥ parisodhayitavyā uttārayitavyā nivešayitavyāḥ pratiṣṭhāpayitavyāḥ paritosayitavyāḥ samropayitavyā vinetavyāḥ pariṃirvāpayitavyā iti /

G

Sa evam nirvidanugatas ca sarvasamskāragatyā apekṣānugatas ca sarvasatveṣv anusaṃsānugatas ca sarvajūajūāne tathāgatajūānapratisaraṇaḥ sarvasatvaparitrāṇāyābhiyuktaḥ / evaṃ vyupaparīkṣate / katamena khalūpāyamārgeṇa sakyā ime satvā evaṃ bahuduḥkhopaklesaprapatitā abhyuddhartum atyantasukhe ca nirvāṇe pratiṣṭhāpayitum sarvadharmaniḥsaṃsayatāṃ cānuprāpayitum iti /

H

Tasya bodhisatvasyaivam bhavati / nānyatrānāvaraņavimokṣajñā-nasthānāt / tac cānāvaraṇajñānavimokṣasthānam nānyatra sarvadharmayathāvadavabodhāt / sa ca sarvadharmayathāvadavabodho nānyatrāpracārānutpādacāriṇyāḥ prajñāyāḥ / sa ca prajñāloko nānyatra dhyānakauśalyaviniścayabuddhipratyavekṣaṇāt / tac ca dhyānakauśalyaviniścayabuddhipratyavekṣaṇam nānyatra śrutakauśalyād iti /

I

Sa evam pratyavekṣitajñāno bhūyasyā mātrayā saddharmaparyeṣanābhiyukto viharati / rātridivam dharmasravaṇārthiko dharmakāmātṛptāpratiprasrabdho buddhadharmaparyeṣṭihetoḥ / dharmārāmo dharmarato dharmapratisaraṇo dharmanimno dharmapravaṇo dharmaprāgbhāro dharmaparāyaṇo dharmalayano dharmatrāṇo dharmanudharmacārī /

J

Sa evam buddhadharmaparyeşanābhiyukto nāsti tat kiñcid dravyavittajātam vā dhanadhānyakošakoṣṭhāgārajātam vā hiraṇyasuvarṇa-

manimuktāvajravaidūryasankhasilāpravādajātarūparajatajātam vā yāvat sarvāngapratyangaparityāgo vā yan na parityajati / tayā dharmakāmatayā na ca tasmād duskarasamjūī bhavaty anyatra tasminn eva dharmabhanakapudgale duskarasamini bhavati vo 'svaikadharmapadam api deśayati / sa dharmahetor nāsti tat kiñcid upāttam bāhyam vastu yan na parityajati / nāsti tat kiñcid ādhyātmikam vastu yan na parityajati / nāsti tat kincid guruparicaryopasthānam yan nopādatte / nāsti sā kācid mānābhimānotsarganirmānopacāratā yām nopādatte / nāsti sā kācit kāyikī pīdā yām nopādatte / sa citro bhavaty ašrutadharmapadasravanena na tv eva trisāhasramahāsāhasralokadhātupratimena ratnarāsipratilambhena / sa citro bhavatv ekasubhāsitagāthāśravanena na tv eva cakravartirājyapratilambhena / sa citro bhavaty aśrutadharmapadaśravanena bodhisatvacaryāpariśodhanena na tv eva šakratvabrahmatvapratilambhena bahukalpašatasahasraparyavasānena / sa ced idam kaścid evam brūvāt / evam aham tulyam idam dharmapadam samyaksambuddhopanitam bodhisatvacaryāparisodhanam samśrāvayeyam sa cet tvam mahatyām agnikhadāyām samprajvalitāyām ekajvālībhūtāyām ātmānam prapātayeh / mahāntam ca duhkhavedanopakramam svašarīrenopādadyā iti / tasyaivam bhavati / utsahe 'ham ekasyāpi dharmapadasya samyaksambuddhopanītasya bodhisatvacaryāparišodhanasyārthāya trisāhasramahāsāhasralokadhātāv agniparipūrņe brahmalokād ātmānam utsrastum / kim punah prākrtāyām agnikhadāyām / api tu khalu punah sarvair nirayāpāyaduhkhasamyāsair apy asmābhir buddhadharmāh paryesitavyāh kim punar manusyaduḥkhasamvāsair iti / sa evamrūpeņa vīryārambheņa dharmān paryesate / yathāśrutesu dharmesu ca yoniśahpratyaveksanajātīvo bhavati /

K

Tāms ca dharmān chrutvā svacittanidhyaptyaiko rahogata evam mīmāmsate / dharmānudharmapratipattyeme buddhadharmā anugantavyā na kevalam vākkarmaparisuddhyeti / so 'syām prabhākaryām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvo dharmānudharmapratipattihetor viviktam kāmair viviktam pāpakair akusaladharmaih savitarkam savicāram vivekajam prītisukham prathamam dhyānam upasampadya

viharati / sa vitarkavicārānām vyupašamād adhyātmasamprasādāc cetasa ekotībhāvād avitarkam avicāram samādhijam prītisukham dvitīvam dhvānam upasampadya viharati / sa prīter virāgād upeksako viharati smrtimān samprajānan sukham ca kāyena pratisamvedayati yat tad āryā ācaksanta upeksakah smrtimān sukhavihārī nisprītikam trtīvam dhvānam upasampadya viharati / sa sukhasya ca prahānād duhkhasya ca prahānāt pūrvam eva ca saumanasyadaurmanasyayor astamgamād aduhkhāsukham upeksāsmrtiparišuddham dhyānam upasampadya viharati / sa sarvašo rūpasamjūānām samatikramāt pratighasaminānām astamgamān nānātvasaminānām amanasikārād anantam ākāsam ity ākāsānantyāyatanam upasampadya viharati (mots soulignés abrégés: &) / sa sarvaša ākāšānantyāyatanasamatikramād anantam vijnānam iti vijnānānantvāvatanam & / sa sarvaso vijnānānantyāvatanasamatikramān nāsti kincid ity ākincanyāyatanam & / sa sarvaša ākincanyāyatanasamatikramān naivasamjnānāsamjnāyatanam & / tenānabhiratipadasthānena nānvatra dharmānudharmapratipattim upādāya /

L

Sa maitrīsahagatena * cittena vipulena mahadgatenādvayenāpramāņenāvaireņāsapatnenānāvaraņenāvyābādhena sarvatrānugatena dharmadhātuparame loka ākāšadhātuparyavasāne sarvāvantam lokam spharitvopasampadya viharati * / evam karuņāsahagatena / muditāsahagatena / upekṣāsahagatena (suit le passage placé entre deux astérisques)

M i

So 'nekavidhām rddhividhim pratyanubhavati / pṛthivīm api kampayati // eko 'pi bhūtvā bahudhā bhavati / bahudhāpi bhūtvaiko bhavati // āvirbhāvam tirobhāvam api pratyanubhavati / tiraḥ kuḍyam tiraḥ prākāram parvatam apy asajjan gacchati / tadyathāpi nāmākāśe // ākāśe 'pi paryankena krāmati / tadyathāpi nāma pakṣiśakuniḥ //

^{1.} Texte de la section M établi d'après L. de la Vallée Poussin, Madhyamakā-vatāra, Muséon 1907.

pṛthivyām apy unmajjananimajjanam karoti / tadyathāpi nāmodake // udake 'py amajjan [var.: asajjan] gacchati / tadyathāpi pṛthivyām // dhūmayati / prajvalati / tadyathāpi nāma mahān agniskandhaḥ // svakāyād api mahāvāridhārā utsrjati [var.: udakam api kāyāt pramuūcati yena vāriņā] tadyathāpi nāma mahāmeghaḥ / yābhir vāridhārābhir ayam trisāhasramahāsāhasro lokadhātur ādīptaḥ pradīptaḥ samprajvalito' gninā ekajvalībhūto nirvāpyate / imāv api candrasūryāv evam maharddhikāv evam mahānubhāvau pāṇinā parāmṛšati parimārṣṭi yāvad brahmalokam api kāyena vašam vartayati //

sa divyena śrotradhātunā [višuddhenā]tikrāntamānuşyakenobhayān šabdān šṛṇoti / divyān mānuṣyakān / sūkṣmān audārikāṃś ca / ye dūre 'ntike vā antašo daṃśamaśakakīṭamakṣikāṇām api šabdān šṛṇoti / [eṣā divyaśrotrābhijūā] //

sa parasatvānām parapudgalānām cetasaiva cittam yathābhūtam prajānāti / sarāgam cittam sarāgacittam iti yathābhūtam prajānāti / virāgam prajānāti / sadoṣam / vigatadoṣam / samoham / vigatamoham / sakleśam / niḥkleśam / parīttam / vipulam / mahadgatam / apramāṇam / saṃkṣiptam / [vistīrṇam] / samāhitam / samāhitam / vimuktam / avimuktam / sāṅganam / anaṅganam / audārikam cittam audārikacittam iti yathābhūtam prajānāti / anaudārikam prajānāti / iti parasatvānām parapudgalānām cetasaiva cittam yathābhūtam prajānāti[ty eṣā paraeittajūānābhijāā] //

so 'nekavidham pūrvanivāsam anusmarati / ekām api jātim anusmarati / dve tisraš catasraḥ pañca daša viņišati triņišatam catvārimišatam pañcašatam jātišatam anusmarati / anekāny api jātišatam anusmarati / anekāny api jātišatasahasrāņi / saṃvartakalpam api vivartakalpam apy anekān api saṃvartavivartakalpān apy anusmarati / kalpašatam api kalpasahasram api kalpašatasahasram api kalpakotīšatam api kalpakotīšatasahasram api kalpakotīšatasahasram api yāvad anekāny api kalpakotīniyutašatasahasrāny anusmarati / amutrāham āsam evaṃnāmā / evaṃgotra evaṃjātir evamāhāra evamāyuḥpramāṇa evaṃcirasthitika evaṃsukhaduḥkhapratisaṃvedī // so' haṃ tataš cyuto 'tropapannaḥ / tataš cyuta ihopapannaḥ // iti sākāraṃ soddešaṃ sanimittam anekavidhaṃ pūrvanivāsam anusmarati // [eṣā pūrvanivāsānusmṛtyabhijūā]

sa divyena cakṣuṣā visuddhenātikrāntamānuṣyakeṇa satvān pasyati / cyavamānān upapadyamānān suvarṇān durvarṇān sugatān durgatān praṇītān hīnān yathākarmopagān satvān yathābhūtaṃ praṇānāti // ime bhavantaḥ satvāḥ kāyaduscaritena samanvāgatā vāgduscaritena samanvāgatā [manoduscaritena samanvāgatāḥ] / āryāṇām apavādakā mithyādṛṣṭayaḥ / mithyādṛṣṭikarmasamādānahetos taddhetuṃ tatpratyayaṃ kāyasya bhedāt paraṃ maraṇād apāyadurgativinipātanirayeṣūpapadyante / ime punar bhavantaḥ satvāḥ kāyasucaritena samanvāgatā [vāksucaritena samanvāgatā manaḥsucaritena samanvāgatā] āryāṇām anapavādakāḥ / samyagdṛṣṭikarmasamādānahetos taddhetuṃ tatpratyayaṃ kāyasya bhedāt paraṃ maraṇāt sugatau svarge devalokeṣūpapadyanta iti [prajānāti / evaṃ] divyena cakṣuṣā visuddhenātikrāntamanuṣyeṇa sākāraṃ soddesaṃ sanimittaṃ satvān pasyati / cyavamānān upapadyamānān yathābhūtaṃ pasyati //

Sa imāni dhyānāni vimokṣān samādhīn samāpattīs ca samāpadyate vyuttiṣṭhate na ca teṣāṃ vasenopapadyate 'nyatra yatra bodhyaṅgaparipūriṃ pasyati tatra saṃcintya praṇidhānavasenopapadyate / tat kasya hetoḥ / tathā hi tasya bodhisatvasyopāyakausalyābhinirhṛtā cittasaṃtatiḥ /

N

Tasyāsyām prabhākaryām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya bahavo buddhā ābhāsam āgacchanti 1 VV, l. 2 etc. jusque: pariņāmayati (1 VV, l. 12) / tāms ca tathāgatān arhataḥ samyaksambuddhān paryupāste teṣām ca dharmadesanām satkṛtya sṛṇoty udgṛḥṇāti dhārayati śrutvā ca yathābhajamānam pratipattyā sampādayati / sa sarvadharmāṇām asaṃkrāntitām cāvināsitām ca pratītyapratyayatayā vyavalokayati /

O

Tasya bhūyasyā mātrayā sarvāņi kāmabandhanāni tanūni bhavanti / sarvāņi rūpabandhanāni sarvāņi bhavabandhanāni sarvāņy avidyābandhanāni tanūni bhavanti / dṛṣṭikṛtabandhanāni ca pūrvam eva prahīŋāni bhavanti / tasyāsyām prabhākaryām bodhisatvabhūmau

sthitasya bodhisatvasya (suit le passage placé entre deux astérisques dans la 2me bhūmi section EE) * anupacayam mithyārāgah prahāṇam gacchaty anupacayam mithyadosah prahanam gacchaty anupacayam mithyāmohah prahānam gacchati / tāni cāsya kuśalamūlāny uttapyante parišuddhyanti karmanyāni ca bhavanti * / tad vathāpi nāma bhavanto jinaputrās tad eva jātarūpam kušalasya karmārasya hastagatam tulyadharanam eva pramānenāvatisthate / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyām prabhākaryām bodhisatvabhūmau sthitasyānekān kalpān yāvad anekāni kalpakotiniyutašatasahasrāny (suit le passage placé entre deux astérisques dans cette section) / tasva bhūyasyā mātrayā kṣāntisauratyāsayatā ca parisuddhyati sākhilyamādhurvāsayatā cākopyāsayatā cāksubhitāsayatā cālubhitāsayatā cānunnāmāvanāmāšayatā ca sarvakrtapratikrtānām nihkānksāšayatā ca satvakrtapratikrtānām kānkṣāsayatā cāsāthyamāyāvitāsayatā cāgahanäsavatä ca parisuddhyati / tasva caturbhyah samgrahavastubhyo rthacaryātiriktatamā bhavati / dašabhyah pāramitābhyah ksāntipāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasya prabhākarī nāma trtīvā bodhisatvabhūmih samāsanirdesatah /

P

yasyām pratiṣṭhito bodhisatvo bhūyastvenendro bhavati devarājas tridasādhipatiḥ kṛtī prabhuḥ satvānām kāmarāgavinivartanopāyopasamhārāya kuśalaḥ satvān kāmapankād abhyuddhartum / yac ca kiñcit 1 XX, l. 4 etc. jusqu'à la fin de la première bhūmi; seulement, on doit lire ici : yathārūpeṇa vīryārambheṇaikakṣaṇalavamuhūrtena samādhiśatasahasram ca pratilabhate, etc. "śatasahasram " au lieu de "śatam " (1 XX, l. 13-l. 21).

Bhumi IV

A

Vajragarbha äha/yo'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvas tṛtīyāyām bodhisatvabhūmau suparisuddhālokas caturthīm bodhisatvabhūmim

38 J. Rahder.

ākramati / sa dašabhir dharmālokapravešair ākramati / katamair dašabhih / yad uta satvadhātuvicāraņālokapravešena (mots soulignés abrégés: &) ca loka & ca dharma &cākāša & ca vijūāna & ca kāma & ca rūpa & cārūpya & codārāšayādhimukti & ca māhātmyāšayādhimukti & / ebhir dašabhir dharmālokapravešair ākramati /

В

Tatra bhavanto jinaputrā arciṣmatyā bodhisatvabhūmeḥ sahapratilambhena bodhisatvaḥ saṃvṛtto bhavati tathāgatakule tadātmakadharmapratilambhāya daśabhir jūānaparipācakair dharmaiḥ / katamair daśabhiḥ / yad utāpratyudāvartyāśayatayā ca triratnābhedyaprasādaniṣṭhāgamanatayā ca saṃskārodayavyayavibhāvanatayā ca (mot souligné abrégé: &) svabhāvānutpatti & ca lokapravṛttinivṛtti & ca karmabhavopapatti & ca saṃsāranirvāṇa & ca satvakṣetrakarma & ca pūrvāntāparānta & cābhāvakṣaya & ca / ebhir bhavanto jinaputrā daśabhir jūānaparipācakair dharmaiḥ samanvāgato bodhisatvaḥ saṃvṛtto bhavati tathāgatakule tadātmakadharmapratilambhāya /

C

Sa khalu punar bhavanto jinaputrā bodhisatvo 'syām arcişmatyām bodhisatvabhūmau pratiṣṭhito 'dhyātmam kāye kāyānudaršī viharaty ātāpī samprajānan smṛtimān vinīya loke 'bhidhyādaurmanasye (mots soulignés abrégés: &) | bahirdhā kāye & adhyātmam bahirdhā kāye & | evam evādhyātmam vedanāsu bahirdhā vedanāsv adhyātmam bahirdhā vedanāsu | evam adhyātmam citte bahirdhā citte 'dhyātmam bahirdhā citte | adhyātmam dharmeşu dharmānudaršī etc. bahirdhā dharmeşu dbarmānudaršī etc. evam adhyātmam bahirdhā dharmeşu | so 'nutpannānām pāpakānām akusalānām dharmāṇām anutpādāya cchandam janayati vyāyacchate vīryam ārabhate cittam pragṛhṇāti samyak praṇidadhāti (mots soulignés abrégés: &) | utpannānām pāpakānām akusalānām dharmāṇām prahāṇāya & anutpannānām kuṣalānām dharmāṇām utpādāya & utpannānām kusalānām dharmāṇām sthitaye 'sampranoṣāya vaipulyāya bhūyobhāvāya bhāvanāya paripūraye & | chandasamādhiprahāṇasaṃskārasamanvāgatam ṛddhipādam

bhāvayati vivekaniśritam virāganiśritam nirodhaniśritam vyavasargaparinatam (mots soulignés abrégés: &) / vīrya & citta & mīmāmsā & // sa śraddhendriyam bhāvayati vivekaniśritam etc. vīryendriyam etc. smṛtīndriyam etc. samādhīndriyam etc. prajñendriyam etc. // sa śraddhābalam bhāvayati etc. vīryabalam etc. smṛtībalam etc. samādhibalam etc. prajñābalam etc. // smṛtīsambodhyaṅgam bhāvayati etc. (mot souligné abrégė: &) dharmapravicaya & etc. vīrya & etc. prītī & etc. prasrabdhi & etc. samādhi & etc. upekṣā & etc. // samyakdṛṣṭim bhāvayati etc. samyaksamkalpam etc. samyagvācam etc. samyakkarmāntam etc. samyaksamādhim //

D

Tac ca sarvasatvasāpekṣatayā ca pūrvapraṇidhānābhinirhāropastabdhatayā ca mahākaruṇāpūrvaṃgamatayā ca mahāmaitryupetatayā ca sarvajñajñānādhyālambanatayā ca buddhakṣetraviṭhapanālaṃkārābhinirhāratayā ca tathāgatabalavaišāradyāveṇikabuddhadharmalakṣaṇānuvyañjanasvaraghoṣasampadabhinirhāratayā cottarottaravaišeṣikadharmaparimārgaṇatayā ca gambhīrabuddhadharmavimokṣašravaṇānugamanatayā ca mahopāyakaušalyabalavicāraṇatayā ca /

E

Tasya khalu punar bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyām arciṣmatyām bodhisatvabhūmau sthitasya yānīmāni satkāyadṛṣṭipūrvaṃgamāny ātmasatvajīvapoṣapudgalaskandhadhātvāyatanābhinivesasamucchritāny unminjitāni niminjitāni vicintitāni vitarkitāni kelāyitāni mamāyitāni dhanāyitāni niketasthānāni tāni sarvāṇi vigatāni bhavanti sma /

F

Sa yānīmāni karmāņy akaraņīyāni samyaksambuddhavivarņitāni samklešopasamhitāni tāni sarveņa sarvam prajahāti / yāni cemāni karmāņi karaņīyāni samyaksambuddhaprašastāni bodhimārgasambhārānukūlāni tāni samādāya vartate /

G

Sa bhūyasyā mātrayā yathā yathopāyaprajūābhinirhṛtāni mārgasamudāgamāya mārgāṅgāni bhāvayati tathā tathā snigdhacittas ca bhavati (mots soulignés abrégés: &) mṛdu & karmaṇya & hitasukhāvaha & aparikliṣṭa & uttarottaraviseṣaparimārgaṇa & jñānaviseṣābhilāṣa & sarvajagatparitrāṇa & gurugauravānukūla & yathāsrutadharmapratipatti & bhavati /

H

Sa kṛtajñaś ca bhavati kṛtavedī ca sūrataś ca sukhasaṃvāsaś carjuś ca mṛduś cāgahanacārī ca nirmāyanirmāṇaś ca suvacāś ca pradakṣiṇagrāhī ca bhavati / sa evaṃ kṣamopeta evaṃ damopeta evaṃ kṣamadamaśamopeta uttarāṇi bhūmipariśodhakāni mārgāṅgāni manasikurvāṇaḥ samudācarann

I

aprasrabdhavīryas ca bhavaty (mots soulignés abrégés : &) apariklista & apratyudāvartya & vipula & ananta & uttapta & asama & asamhārya & sarvasatvaparipācana & nayānayavibhakta & bhavati /

J

Tasya bhūyasyā mātrayāśayadhātus ca visuddhyaty adhyāsayadhātus ca na vipravasaty adhimuktidhātus cottapyate kusalamūlavivrddhis copajāyate lokamalakaṣāyatā cāpagacchati sarvasaṃsayavimatisaṃdehās cāsyocchidyante niṣkāṅkṣābhimukhatā ca paripūryate prītiprasrabdhī 'ca samudāgacchati tathāgatādhiṣṭhānaṃ cābhimukhībhavaty apramāṇacittāsayatā ca samudāgacchati /

K

Tasyāsyām arcismatyām bodhisatvahhūmau sthitasya bodhisatvasya 3 N, l. 1 etc. jusque: sampādayati (3 N, l. 6) / bhū-

1. dgaḥ ba dan bag yans = bayasqulan kigät nuta ayuta (vaste).

vastvena ca tesām tathāgatānām śāsane pravrajati / tasya bhūyasyā mätraväsavädhväsavädhimuktisamatä visuddhvati / tasväsväm arcismatyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya (suit le passage placé entre deux astérisques dans la 2me bhūmi section EE) āšavādhyāsayādhimuktisamatāvisuddhis tisthati tāni cāsva kusalamülāni sūttaptāni prabhāsvaratarāni ca bhavanti / tadvathāni nāma bhavanto jinaputräs tad eva jätarūpam kušalena karmārenābharanīkrtam asamhāryam bhayati tadanyair akrtābbaranair jātarūpaih / eyam eya bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyām arcismatyām bodhisatvabhūmau sthitasya täni kusalamulany asamhäryäni bhavanti tadanyesäm adharabhumisthitanam bodhisatvanam kusalamulaih / tadyathapi nāma bhavanto jinaputrā maniratnam jātaprabham parišuddharasmimandalam alokapramuktam 'asamharyam bhavati tadanyair api šuddhaprabhai ratnajātair anācchedyaprabham ca bhavati sarvamārutodakapravarsaih / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvo 'syām arcismatyām bodhisatvabhūmau sthitah sann asamhāryo bhavati tadanyair adharabhūmisthitair bodhisatvair anācchedyajñānas ca bhavati sarvamāraklešasamudācāraih / tasya caturbhyah samgrahavastubhyah samānārthatātiriktatamā bhavati / dašabhyah pāramitābhyo viryapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasyārcismatī nāma caturthī bhūmih / samāsanirdešatah / yasyām pratisthito bodhisatvo bhūyastvena suyāmo bhavati devarājah kṛtī prabhuḥ satvānām satkāyadṛstisamudghātāya kusalah satvān samyakdaršane pratisthāpayitum / yac ca kiñcit 3 P, l. 4 etc. jusqu'à la fin de la 3me bhūmi. On doit remplacer « satasahasram » par " kotīšatam ».

Bhümi V

A

Vajragarbha āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvas caturthyām bodhisatvabhūmau suparipūrņamārgah paňcamīm bodhisatva-

1. nor bu rin po che hod dan idan pa hod zer gyi dkyil hkhor yons su dag pa can snan ba rab tu gton ba ni; mong.: gäräl ün mandal un gägän i sayitur jaruqui anu.

42 J. Rahder.

bhūmim avatarati / sa dašabhiš cittäšayavišuddhisamatābhir avatarati / katamābhir dašabhiķ / yad utātītabuddhadharmavišuddhyāšayasamatayā ca (mots soulignés abrégés: &) anāgatabuddhadharma & pratyutpannabuddhadharma & šīla & citta & dṛṣṭikāṅkṣāvimativilekhāpanayana & mārgāmārgajñāna & pratipatprahāṇajñāna ' & sarvabodhipakṣyadharmottarottaravibhāvana & sarvasatvaparipācana & / ābhir dašabhiš cittāšayavišuddhisamatābhir avatarati /

B

Sa khalu punar bhavanto jinaputrā bodhisatvaḥ pañcamīm bodhisatvabhūmim anuprāpta eṣām eva bodhipakṣyāṇām mārgāṅgānām suparikarmakṛtatvāt suparisodhitādhyāṣayatvāc ca bhūya uttarakālamārgaviṣeṣam abhiprārthayamānas tathatvānupratipannas ca praṇidhānabalādhānatas ca kṛpāmaitrībhyām sarvasatvāparityāgatas ca puṇyajūānasambhāropacayatas cāpratiprasrabdhitas copāyakausalyābhinirhāratas cottarottarabhūmyavabhāsālocanatas ca tathāgatādhiṣṭhānasampratyeṣaṇatas ca smṛtimatigatibuddhibalādhānatas cāpratyudāvartanīyamanasikāro bhūtvā /

C

idam duḥkham āryasatyam iti yathābhūtam prajānāti / ayam duḥkhasamudayaḥ / ayam duḥkhanirodhaḥ / iyam duḥkhanirodhagāminī pratipad āryasatyam iti yathābhūtam prajānāti / sa samvṛtisatyakusalas ca (mots soulignés abrégés: &) bhavati paramārtha & lakṣaṇa & vibhāga & nistīraṇa & vastu & prabhava & kṣayānutpāda & mārgajñānāvatāra & sarvabodhisatvabhūmikramānusamdhiniṣpādanatayā yāvat tathāgatajūānasamudaya & bhavati / sa parasatvānām yathāsayasamtoṣaṇāt samvṛtisatyam prajānāti (mots soulignés abrégés: &) ekanayasamavasaraṇāt paramārtha & svasāmānyalakṣaṇānubodhāl lakṣaṇa & dharmavibhāgavyavasthānānubodhād vibhāga & skandhadhātvāyatanavyavasthānānubodhān nistīraṇa & cittasarīraprapīḍanopanipātitatvād vastu & gatisaṃdhisambandhanatvāt prabhava

^{1.} nan tan (pratipatti) dan spon ba = kiciyāngüi kigāt tābčiküi.

& sarvajvaraparidāhātyantopašamāt kṣayānutpāda & advayābhinirhārān mārgajūānāvatāra & sarvākārābhisambodhāt sarvabodhisatvabhūmikramānusaṃdhiniṣpādanatayā yāvat tathāgatajūānasamudaya & / adhimuktijūānabalādhānān na khalu punar niravašeṣajūānāt /

 \mathbf{D}

Sa evam satyakauśalyajūānābhinirhṛtayā buddhyā sarvasaṃskṛtaṃ riktaṃ tucchaṃ mṛṣāmoṣadharmāvisaṃvādakaṃ bālālāpanam i iti yathābhūtaṃ prajānāti / tasya bhūyasyā mātrayā satveṣu mahākaruṇābhimukhībhavati mahāmaitryālokas ca prādurbhavati /

 \mathbf{E}

Sa evam jõänabalādhānaprāptah sarvasatvasāpekņo buddhajõänābhilāņi pūrvāntāparāntam sarvasamskāragatasya pratyavekņato yathā pūrvāntato 'vidyābhavatṛṣṇāprasṛtānāṃ satvānām saṃsārasroto 'nuvābinām skandhālayānuccalitānām duḥkhaskandho vivardhate nirātmā niḥsatvo nirjīvo niṣpoṣo niṣpudgala ātmātmīyavigatas taṃ yathābhūtaṃ prajānāti / yathā cānāgatasyāsyaivāsatsammohābhilāṣasya vyavacchedaḥ paryanto niḥsaraṇaṃ nāsty asti ca tac ca yathābhūtaṃ prajānāti /

F

Tasyaivam bhavaty āścaryam yāvad ajñānasammūdhā vateme bāla-pṛthagjanāḥ / yeṣām asaṃkhyeyā ātmabhāvā niruddhā nirudhyante nirotsyante ca / evam ca kṣīyamāṇāḥ kāye na nirvidam utpādayanti / bhūyasyā mātrayā duḥkhayantram vivardhayanti / saṃsārasrotasaś ca mahābhayān na nivartante / skandhālayam ca notsṛjanti / dhātūragebhyaś ca na nirvidyante / nandīrāgataś cārakam ca nāvabudhyante / ṣaḍāyatanaśūnyagrāmam ca na vyavalokayanti / ahaṃkāramamakārābhiniveśānuśayam ca na prajahanti / mānadṛṣṭiśalyam ca noddharanti / rāgadveṣamohajvalanam ca na praśamayanti / avidyāmohāndhakāram ca na vidhamayanti² / tṛṣṇārṇavam ca nocchoṣayanti /

tib.: brdsun pa slu baḥi chos can rku byed pa / byis pa ḥdrid pa: ºdharman visamvādakam.

^{2.} cf. Śikṣāsamuccaya p. 288, l. 4.

dašabalasārthavāham ca na paryesante / mārāšayagahanānugatās ca samsārasāgare vividhākušalavitarkagrāhākule pariplavante /

G

Apratisaraņās tathā samvegam āpadyante bahūni duḥkhāni pratyanubhavanti / yad uta jātijarāvyādhimaraņasokaparidevaduḥkhadaurmanasyopāyāsān / hantāham eṣāṃ satvānāṃ duḥkhārtānām anāthānām atrāṇānām asaraṇānām alayanānām aparāyaṇānām andhānām avidyāṇḍakosapaṭalaparyavanaddhānāṃ tamo 'bhibhūtānām arthāyaiko 'dvitīyo bhūtvā tathārūpaṃ puṇyajūānasambhāropacayaṃ bibharmi yathārūpeṇa puṇyajūānasambhāropacayena sambhṛtena ime sarvasatvā atyantavisuddhim anuprāpnuyur yāvad dasabalabalatām asangajūānaniṣṭhām anuprāpnuyur iti /

H

Sa evam suvilokitajnānābhinirhṛtayā buddhyā yat kiñcit kuśalamūlam ārabhate tat sarvasatvaparitrāṇāyārabhate / sarvasatvahitāya (mots soulignes abrégés: &) & sukhāya & anukampāyai & anupadravāya & parimocanāya & anukarṣāya & prasādanāya & vinayāya & parinirvāṇāyārabhate /

1

Sa bhūyasyā mātrayāsyām paũcamyām sudurjayāyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvaḥ smṛtimāms ca bhavaty asampramoṣadharmatayā matimāms ca bhavati suviniscitajñānatayā gatimāms ca bhavati sūtrārthagatisamdhāyabhāṣitāvabodhatayā hrīmāms ca bhavaty ātmaparānurakṣaṇatayā dhṛtimāms ca bhavati saṃvaracāritrānutsargatayā buddhimāms ca bhavati sthānāsthānakausalyasuvicāritatayā jñānānugatas ca bhavaty aparapraṇeyatayā prajūānugatas ca bhavaty arthānarthasambhedapadakusalatayābhijñānirhāraprāptas ca bhavati bhāvanābhinirhārakusalatayopāyakusalas ca bhavati lokānuvartanatayā /

J

atṛptaś ca bhavati puṇyasambhāropacayatayā / apratiprasrabdhavīryaś ca bhavati jūānasambhāraparyeṣaṇatayā / aparikhinuāśayaś ca bhavati mahāmaitrūkṛpāsambhārasambhṛtatayā / asithilaparyeṣaṇābhiyuktaś ca bhavati tathāgatabalavaiśāradyāveṇikabuddhadharmaparyeṣaṇatayā / svabhinirhṛtamanasikārānugataś ca bhavati buddhakṣetraviṭhapanālaṃkārābhinirhṛtatayā / vicitrakuśalakriyābhiyuktaś ca bhavati lakṣaṇānuvyaŭjanasamudānayanatayā / satatasamitaṃ svabhiyuktaś ca bhavati tathāgatakāyavākcittālaṃkāraparyeṣaṇatayā / mahāgauravopasthānaśīlaś ca bhavati sarvabodhisatvadharmabhāṇakašuśrūṣaṇatayā / apratihatacittaś ca bhavati bodhicittamahopāyakauśalyasaṃdhyupasaṃhitalokapracāratayā / rātriṇdivam anyacittaparivarjitaś ca bhavati sarvasatvaparipācanābhiyogatayā /

ĸ

Sa evam abhiyukto dänenāpi satvān paripācayati priyavadyatayāpy arthakriyayāpi samānārthatayāpi rūpakāyasamdaršanenāpi dharmadešanayāpi bodhisatvacaryāprabhāvanayāpi tathāgatamāhātmyaprakāšanatayāpi samsāradoṣasamdaršanenāpi buddhajñānānušamsāparikīrtanenāpi maharddhivikurvaņābhinirhāraņānopacārakriyāprayogair api satvān paripācayati/sa evam satvaparipācanābhiyukto buddhajñānānugatacittasamtāno 'pratyudāvartanīyakušalamūlaprayogo vaišeṣikadharmaparimārgaṇābhiyuktaḥ/

\mathbf{L}

yānīmāni satvahitāni loke pracaranti tadyathā lipišāstramudrāsam-khyāgaņanānikṣepādīni nānādhātutantracikitsātantrāņi šoṣāpasmāra-bhūtagrahapratiṣedhakāni viṣavetāḍaprayogapratighātakāni kāvyanā-takākhyānagāndharvetihāsasampraharṣaṇāni grāmanagarodyānanadī-sarastaḍāgapuṣkariṇīpuṣpaphalauṣadhivanaṣaṇḍābhinirhārāṇi suvarṇarūpyamaṇimuktāvaiḍūryaśańkhaśilāpravāḍaratnākaranidarśanāni candrasūryagrahajyotirnakṣatrabhūmicālamṛgaśakunisvapnanimittāni pradešapraveśāni sarvāṅgapratyaṅgalakṣaṇāni cārānucāraprayogani-

mittāni samvaracāritrasthānadhyānābhijūāpramāņārūpyasthānāni yāni cānyāny apy avihethanāvihimsāsamprayuktāni sarvasatvahitasukhāvahāni tāny apy abhinirharati kāruņikatayānupūrvabuddhadharmapratisthāpanāya /

M

Tasvāsyām sudurjavāyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasva 1 VV, l. 2 etc. jusque: parināmayati (1 VV, l. 12) / tāmś ca tathāgatān arhatah samyaksambuddhān parvupāste tesām ca sakāšād gauravacitrīkārena satkrtva dharmadešanām šrnoty udgrhnāti dhāravati šrutvā ca vathābalam yathābhajamānam pratipattyā sampādayati / bhūyastvena ca tesām tathāgatānām šāsane pravrajati pravrajitaš ca šrutadhārī dharmabhānako bhavati / sa bhūyasyā mātrayā śrutācāradhāranīpratilabdho dharmabhānako bhavaty anekesām ca buddhakotiniyutasatasahasrāņām antike 'nekakalpakotinivutašatasahasrāny asampramosatayā tasvāsyām sudurjayāyām bodhisatvabhūmau sthitasyānekān kalpāms tāni kuśalamūlāny uttapyante parišuddhyanti prabhāsvaratarāņi ca bhavanty anekāni kalpašatāni ... etc. 2 EE, l. 6-9 tasya täni kusalamuläny uttapvante parišuddhyanti prabhasvaratarani ca bhavanti / tadyathapi nama bhavanto jinaputrās tad eva jātarūpam musāragalvasīstam blīnvasyā mätravottapvate parišuddhyati prabhäsvarataram bhayati / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyām sudurjayāyām bodhisatvabhūmau sthitasya täni kuśalamūlāny upāyaprajňávicāritāni bhūyasyā mätrayottapyante parišuddhyanti prabhäsvarataräni ca bhavanti jñānaprayogaguṇābhinirhārād asamhāryavicāritatamāni ca bhavanti / tadyathāpi nāma bhavanto jinaputrās candrasūryagrahajyotirnaksatrāņām vimānālokaprabhā vātamaņdalībhir asamhāryā bhavati mārutāsādhāranā ca / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyām sudurjayāyām bodhisatvabhūman sthitasya tāni kuśalamūlāny upāyaprajňājňānacittavicāraņānugatāny asamhāryāņi bhavanti sarvaśrāvakapratyekabuddhair laukikāsādhāraņāni ca bhavanti / tasya dašabhyah pāramitābhyo dhyānapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišeşāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasya sudurjayā nāma pancamī bodhisatvabhūmiḥ samāsanirdešataḥ / yasyām pratiṣṭhito bodhisatvo bhū-yastvena saṃtuṣito bhavati devarājaḥ kṛtī prabhuḥ satvānām sarva-tīrthyāyatanavinivartanāya kuśalaḥ satvān satyeṣu pratiṣṭhāpayitum / yat kiñcit 3 P, l. 4 etc. jusqu'à la fin de la 3me bhūmi. On doit remplacer ici "śatasahasram » par "koṭīsahasram ».

Bhūmi VI

A 1

Vajragarbho bodhisatva āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvaḥ pañcamyām bodhisatvabhūmau suparipūrņamārgaḥ ṣaṣṭhīm bodhisatvabhūmim avatarati / sa daśabhir dharmasamatābhir avatarati / katamābhir daśabhiḥ / yad uta sarvadharmānimittasamatayā ca sarvadharmālakṣaṇasamatayā ca sarvadharmānutpādasamatayā ca sarvadharmādivišuddhisamatayā ca sarvadharmaniṣprapaūcasamatayā ca sarvadharmānāvyūhānirvyūhasamatayā ca sarvadharmanāyāsvapnapratibhāsapratišrutkodakacandrapratibimbanirmāṇasamatayā ca sarvadharmabhāvābhāvādvayasamatayā ca / ābhir daśabhir dharmasamatābhir avatarati //

Sa evansvabhāvān sarvadharmān pratyavekṣamāṇo 'nusgjann anulomayann avilomayan śraddadhann abhiyan pratiyann avikalpayann anusaran vyavalokayan pratipadyamānaḥ ṣaṣṭhīm abhimukhīṃ bodhisatvabhūmim anuprāpnoti tīkṣṇayānulomikyā kṣāntyā / na ca tāvad anutpattikadharmakṣāntimukham anuprāpnoti //

\mathbf{B}

Sa evaṃsvabhāvān sarvadharmān anugacchan bhūyasyā mātrayā mahākaruṇāpūrvaṇgamatvena mahākaruṇādbipateyatayā mahākaruṇāparipūraṇārthaṃ lokasya sambhavaṃ ca vibhavaṃ ca vyavalokayate //

1. Texte des sections A.O établi d'après L. de la Vallée Poussin, « Douze causes » p. 115-120.

 \mathbf{C}

Tasya lokasya sambhavam ca vibhavam ca vyavalokayata evam bhavati / yāvatyo lokasamudācāropapattayaḥ sarvās tā ātmābhinive-sato bhavanti / ātmābhinive-savigamato na bhavanti lokasamudācāropapattaya iti //

Tasyaiyam bhavati / tena khalu punar ime bālabuddhaya ātmābhinivistä ajñänatimiräyrtä bhäväbhäväbhiläsino 'yonisomanasikäraprasrtā vipathaprayātā mithyānucārinah punyāpunyāneūjyān abhisamskārān upacinvanti / teṣām taih samskārair avaropitam cittabijam sāsravam sopādānam āyatyām jātijarāmaraņapunarbhavābhinirvṛttisambhayopagatam bhayati / karmaksetrālayam ayidyāndhakāram tṛṣṇāsneham asmimānapariṣyandanataḥ / dṛṣṭikṛtajālapravṛddhyā ca nāmarūpānkurah prādurbhavati / prādurbhūto vivardhate / vivrddhe nāmarūpe pancānām indriyāņām pravṛttir bhavati / pravṛttānām indriyāņām anyonya sam hipātatah sparšah / sparšasya nipātato vedanā prādurbhavati / vedanāyās tata uttare 'bhinandanā bhavati / trsnābhinandanata upādānam vivardhate / upādāne vivrddhe bhavah sambhayati / bhaye sambhūte skandhapañcakam unmajjati / unmagnam skandhapañcakam gatipañcake 'nupürvam mlāyati / mlānam vigacchati / mlānavigamāj įvaraparidāghah / įvaraparidāghanidānāh sarvašokaparidevaduļīkhadaurmanasyopāyāsāļī samudāgacchanti / tesām na kašcit samudānetā / svabhāvānābhogābhyām ca vigacchanti / na caisām kaścid vigamayitā //

Evam bodhisatvo 'nulomākāram pratītyasamutpādam pratyavekṣate /

 \mathbf{D}

Tasyaivam bhavati / satyeşv anabhijñānam paramārthato 'vidyā / avidyāprakṛtasya karmaņo vipākaḥ saṃskārāḥ / saṃskārasaṃniśritam prathamaṃ cittaṃ vijñānam / vijñānasahajās catvāra upādānaskandhā nāmarūpam / nāmarūpavivṛddhiḥ ṣaḍāyatanam / indriyaviṣayavijñānatrayasamavadhānaṃ sāsravaṃ sparšaḥ / sparšasahajā vedanā / vedanādhyavasānaṃ tṛṣṇā / tṛṣṇāvivṛddhir upādānam / upādānaprasṛtaṃ sāsravaṃ karma bhavaḥ / karmaniṣyando jātiḥ skandhonmajja-

nam / skandhaparipāko jarā / jīrņasya skandhabhedo maraņam / mriyamāņasya vigacehataḥ sammūḍhasya sābhiṣvaṅgasya hṛdaya-saṃtāpaḥ śokaḥ / śokasamutthitā vākpralāpāḥ paridevaḥ / paūcendriyanipāto duḥkham / manodṛṣṭinipāto daurmanasyaṃ duḥkhadaurmanasyabahulatvasambhūtā upāyāsāḥ // Evam ayaṃ kevalo duḥkhaskandho duḥkhavṛkṣo 'bhinirvartate / kārakavedakavirahita iti //

Tasyaivam bhavati / kārakābhinivesatah kriyāh prajñāyante / yatra kārako nāsti kriyāpi tatra paramārthato nopalabhyate //

 \mathbf{E}

Tasyaivam bhavati / cittamātram idam yad idam traidhātukam /

F

yāny apīmāni dvādaša bhavāngāni tathāgatena prabhedašo vyākhyātāny api sarvāņy eva cittasamāšritāni '// tat kasya hetoḥ / yasmin vastuni hi rāgasaṃyuktaṃ cittam utpadyate tad vijūānam / vastusaṃskāre 'smin (?) moho 'vidyā / avidyācittasahajaṃ nāmarūpam / nāmarūpavivrddhiḥ ṣaḍāyatanam / ṣaḍāyatanabhāgīyaḥ sparšaḥ / sparšasahajā vedanā / vedayato 'vitṛptis tṛṣṇā / tṛṣṇārtasya saṃgraho 'parityāga upādānam / eṣāṃ bhavāṅgānāṃ sambhavo bhavaḥ / bhavonmajjanaṃ jātiḥ / jātiparipāko jarā / jarāpagamo maraṇam iti //

G

Tatrāvidyā dvividhakāryapratyupasthānā bhavati / ālambanataḥ satvān sammohayati / hetum ca dadāti saṃskārābhinirvṛttaye // Saṃskārā api dvividhakāryapratyupasthānā bhavanti // anāgatavipākābhinirvṛttim ca kurvanti / hetum ca dadāti vijūānābhinirvṛttaye // Vijūānam api dvividhakāryapratyupasthānam bhavati / bhavapratisaṃdhim ca karoti / hetum ca dadāti nāmarūpābhinirvṛttaye // Namarūpam api dvividhakāryapratyupasthānam bhavati / anyonyopastambhanam ca karoti / hetum ca dadāti ṣaḍāyatanābhinirvṛttaye //

passage correspondent dans les gathas finales: te cittamatratraidhatukam otaranti / api cabhavanga iti dvadasa ekacitte /

Sadāyatanam api dvividhakāryapratyupasthānam bhavati / svavisayavibhaktitām cādaršayati / hetum ca dadāti sparšābhinirvṛttaye // Sparso 'pi dvividhakāryapratyupasthāno bhavati / ālambanasparsanam ca karoti / hetum ca dadāti vedanābhinirvrttaye // Vedanāpi dvividhakār vapratvupasthānā bhavati / istānistobhavavimuktānubhavanam ca karoti / hetum ca dadāti trsnābhinirvrttaye // Trsnāpi dvividhakāryapratyupasthānā bhavati / samrajanīyavastusamrāgam ca karoti / hetum ca dadāty upādānābhinirvṛttaye // Upādānam api dvividhakāryapratvupasthānam bhavati / samklešabandhanam karoti / hetum ca dadāti bhavābhinirvṛttaye // Bhavo 'pi dvividhakāryapratyupasthāno bhavati / anyabhavagatipratyadhisthānam ca karoti / hetum ca dadāti jātyabhinirvṛttaye // Jātir api dvividhakāryapratyupasthānā bhavati / skandhonmajjanam ca karoti / hetum ca dadāti jarābhinirvṛttaye // Jarāpi dvividhakāryapratyupasthānā bhavati / indriyaparināmam ca karoti / hetum ca dadāti maraņasamavadhānābhinirvṛttaye // Maraṇam api dvividhakāryapratyupasthānam bhavati / samskāravidhvamsanam ca karoti / aparijūānānucchedam ceti //

H

Tatrāvidyāpratyayāḥ saṃskārā ity avidyāpratyayatā saṃskārāṇām anuccheda upastambhaś ca / saṃskārapratyayaṃ vijūānam iti saṃskārapratyayatā vijūānānām anuccheda upastambhaś ca jātipratyayatā jarāmaraṇasyānuccheda upastambhaś ca.

Avidyānirodhāt saṃskāranirodha ity avidyāpratyayatābhāvāt saṃskārāṇāṃ vyupaśamo 'nupastambhaś ca jātipratyayatābhāvāj jarāmaraṇasya vyupaśamo 'nupastambhaś ca //

I

Tatrāvidyā tṛṣṇopādānaṃ ca kleśavartmano 'vyavacchedaḥ / saṃ-skārā bhavaś ca karmavartmano 'vyavacchedaḥ / parišeṣaṃ duḥkho vartmano 'vyavacchedaḥ / pravibhāgataḥ pūrvāntāparāntanirodho vartmano vyavacchedaḥ // Evam eva trivartma nirātmakam ātmātmī-yarahitaṃ sambhavati ca asambhavayogena / vibhavati ca avibhavayogena svabhāvato naḍakalāpasadṛśam //

J

Api tu khalu punar yad ucyate / avidyāpratyayāḥ saṃskārā ity eṣā paurvāntiky apekṣā / vijūānaṃ yāvad vedanety eṣā pratyutpannā-pekṣā / tṛṣṇā yāvad bhava ity eṣāparāntiky apekṣā / ata ūrdhvam asya pravṛttir iti / avidyānirodhāt saṃskāranirodha ity apekṣāvya-vaccheda eṣaḥ //

K

Api tu khalu punas tridulikhatā dvādaša bhavāngāny upādāya / tatrāvidyā saṃskārā yāvat ṣaḍāyatanam ity eṣā saṃskāradulikhatā / sparšo vedanā caiṣā dulikhadulikhatā / parišeṣāṇi bhavāngāny eṣā pariṇāmadulikhatā / avidyānirodhāt saṃskāranirodha iti tridulikhatāvyavaccheda eṣaḥ //

L

Avidyāpratyayāḥ saṃskārā iti hetupratyayaprabhavatvaṃ saṃskārāṇām / evam parišeṣāṇām / avidyānirodhāt saṃskāranirodha ity abhāvaḥ saṃskārāṇām / evaṃ parišeṣāṇām //

Avidyāpratyayāḥ saṃskārā ity utpādavinibandha eṣaḥ / evaṃ parišeṣāṇām / avidyānirodhāt saṃskāranirodha iti vyayavinibandha eṣaḥ / evaṃ parišeṣāṇām //

Avidyāpratyayāḥ saṃskārā iti bhāvānulomaparīkṣā / evaṃ parišeṣāṇām / avidyānirodhāt saṃskāranirodha iti kṣayavyayānulomaparīkṣā / evam parišeṣāṇām //

M

Sa evam dašākāram pratītyasamutpādam pratyavekṣate 'nulomapratilomam yad uta bhavāngānusamdhitas ca ekacittasamavasaraṇatas ca svakarmāsambhedatas ca avinirbbāgatas ca trivartmānuvartanatas ca pūrvāntapratyutpannāparāntāvekṣaṇatas ca triduḥkhatāsamudayatas ca hetupratyayaprabhavatas ca utpādavyayavinibandhanatas ca abhāvākṣayatāpratyavekṣaṇatas ca //

N

Tasyaivam dašūkāram pratītyasamutpūdam pratyavekṣamāṇasya nirātmato niḥsatvato nirjīvato niḥpudgalataḥ kārakavedakarahitato 'svāmikato hetupratyayādhīnataḥ svabhāvasūnyato viviktato 'svabhāvatas' ca prakṛtyā pratyavekṣamāṇasya sūnyatāvimokṣamukham ājātaṃ bhavati //

Tasyaivam bhavängānām svabhāvanirodhātyantavimokṣapratyupasthānato na kimcid dharmanimittam utpadyate / ato 'syānimittavimokṣamukham ājātam bhavati //

Tasyaivam šūnyatānimittam avatīrņasya na kašcid abhilāṣa utpadyate / anyatra mahākaruṇāpūrvakāt satvaparipācanād evam asyāpraṇihitavimokṣamukham ājātam bhavati //

Ya imäni trīņi vimokṣamukhāni bhāvayanu ātmaparasaṃjñāpagataḥ kārakavedakasaṃjñāpagato bhāvābhāvasamjñāpagato

O

bhūyasyā mātrayā mahākaruṇāpuraskṛtaḥ prayujyate 'pariniṣpannānām bodhyaṅgānāṃ pariniṣpattaye / tasyaivaṃ bhavati / saṃyogāt saṃskṛtaṃ pravartate / visaṃyogān na pravartate / sāmagryāḥ saṃskṛtaṃ pravartate / visāmagryā na pravartate / hanta vayam evaṃ bahudoṣaduṣṭaṃ saṃskṛtaṃ viditvāsya saṃyogasyāsyāḥ sāmagryā vyavacchedaṃ kariṣyāmo na cātyantopaśamaṃ sarvasaṃskārāṇām avirāgayisyāmaḥ ' satvaparipācanatāyai //

evam asya bhavanto jinaputrāḥ saṃskāragataṃ bahudoṣaduṣṭaṃ svabhāvarahitam anutpannāniruddhaṃ prakṛtyā pratyavekṣamāṇasya mahākaruṇābhinirhārataś ca satvakā[r]yānutsargataś cāsaṅgajūānābhimukho nāma prajūāpāramitāvihāra āmukhībhavaty avabhāsayogena // Sa evaṃ jūūnasamanvāgataḥ prajūāpāramitāvihārāvabhāsito bodhyaṅgāhārakāṇiś ca pratyayān upasaṃharati / na ca saṃskṛtasaṃvāsena saṃvasati / svabhāvopaśamaṃ ca saṃskārāṇāṃ pratyavekṣate / na ca tatrāvatiṣṭhate bodhyaṅgāparityaktatvāt [var. °paripūritvāt] //

1. MSS. de Paris : adhigamişyamah.

P

Tasyāsyām abhimukhyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasyāvatārašūnyatā ca nāma samādhir ājāyate (mots soulignés abrégés : &) / svabhāva & paramārtha & parama & mahā & samprayoga & abhinirhāra & yathāvadavikalpa & sāpekṣa & vinirbhāgāvinirbhāga & nāma samādhir ājāyate / tasyaivaṃpramukhāni daśaśūnyatāsamādhimukhasatasahasrāṇy āmukhībhavanti / evam animittasamādhimukhasatasahasrāṇy apraṇihitasamādhimukhasatasahasrāṇy āmukhībhavanti /

Q

Tasya bhūyasyā mātrayāsyām abhimukhyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasyābhedyāsayatā ca paripūryate (mots soulignés abrégés: &) / niyata & kalyāṇa & gambhīra & apratyudāvartya & apratiprasrabdha & vimala & ananta & jūānābhilāṣa & upāyaprajūāsamprayoga & paripūryate /

\mathbf{R}

Tasyaite daša bodhisatvāšayāḥ svanugatā bhavanti tathāgatabodhau / apratyudāvartanīyavīryaš ca bhavati sarvaparapravādibhiḥ / samavasṛtaš ca bhavati jūānabhūmau / vinivṛttaš ca bhavati śrāvakapratyekabuddhabhūmibhyaḥ / ekāntikaš ca bhavati buddhajūānābhimukhatāyām / asaṃhāryaš ca bhavati sarvamāraklešasamudācāraiḥ / supratiṣṭhitaš ca bhavati bodhisatvajūānālokatāyām / suparibhāvitaš ca bhavati šūnyatānimittāpraṇihitadharmasamudācāraiḥ / samprayuktaš ca bhavaty upāyaprajūāvicāraiḥ / vyavakīrṇaš ca bhavati bodhipākṣikādharmābhinirhāraiḥ / tasyāsyām abhimukhyāṃ bodhisatvabhūmau sthitasya prajūāpāramitāvihāro 'tiriktatara ājāto bhavati tīkṣṇā cānulomikī tṛtīyā kṣāntir eṣāṃ dharmāṇāṃ yathāvadanulomatayā na vilomatayā /

S

Tasyāsyām abhimukhyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya 5 M, l. 2 etc. jusque : śrutvā ca (5 M, l. 5) yathāvat samā-

pattiprajnājnānālokatavā prayujvate pratipattitas cādhārayati / sa bhūyasyā mātrayā tathāgatadharmakosaprāpto bhavati / tasyāsyām abhimukhvām bodhisatvabhūmau sthitasvānekān kalpāms tāni kuśalamūlāni bhūvasyā mātravottaptaprabhāsvaratarāni bhavanti / anekāni kalpašatāni etc. 2 EE, l. 6-9 tāni kušalamūlāni bhūvasvā mātravottaptaprabhāsvaratarāni bhavanti / tadvathāpi nāma bhavanto jinaputrās tad eva jātarūpam vaidūrvaparisrstam bhūvasvā mätravottaptaprabhäsvarataram bhavati / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvasyāsyām abhimukhyām bodhisatvabhūmau sthitasya tāni kuśalamūlany upāyaprajñājñānavicāritāni bhūyasyā mātrayottaptaprabhāsvaratarāni bhavanti bhūyo bhūyas ca prasamāsamhāryatām gacchanti / tadvathāpi nāma bhavanto jinaputrāš candrābhā satvāśrayāmś ca prahlādayaty asamhāryā ca bhayati catasrbhir yātamandalībhih / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvasvāsvām abhimukhyām bodhisatvabhūmau sthitasva tāni kuśalamūlāny anekešām satvakotinayutasatasahasränām klešajvālāh prašamayanti prahlādayanty asamhāryāņi ca bhavanti caturbhir mārāvacaraih 1 / tasya dašabhyah pāramitābhyah prajňāpāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasyābhimukhī nāma sasthī bodhisatvabhūmih samāsanirdešatah / yasvām pratisthito bodhisatvo bhūvastvena sunirmito bhavati devarājah krtī prabhuh satvānām abhimānapratiprasrabdhaye kuśalah satvāny ābhimānikadharmebhyo vinivartavitum / asamhāryaś ca bhavati sarvaśrāvakapariprechāyām kuśalah satvān pratītyasamutpāde 'vatārayitum / yac ca kiñcit 3 P, 1, 4 etc. jusqu'à la fin de la 3me bhūmi. On doit remplacer ici "satasahasram » par "kotīšatasahasram ».

^{1.} a) pañcaskandha; b) kleśa; c) maraṇa; d) devaputta (Kokuyakudaizōkyō I n° 2, p. 20).

Bhūmi VII 1

A

Vajragarbha āha / yo 'yam bhayanto jinaputrā bodhisatvah sasthyām bodhisatvabhūmau suparipūrnabodhisatvamārgah saptamīm bodhisatvabhūmim ākramati // sa dašabhir upāvaprajňājňānābhinirhrtair mārgāntarārambhavišesair ākramati / katamair dašabhih / yad uta (1) šūnyatānimittāpraņihitasamādhisuparibhāvitamānasas ca bhavati / mahāpunyajūānasambhāropacayam ca sambibharti // (2) nairātmyanihsatvanirjīvanispudgalatām ca sarvadharmānām avatarati / caturapramāņābhinirhāram ca notsrjati // (3) puņyadharmocchrayapāramitābhisamskāram cābhisamskaroti / na ca kiñcid dharmam abhinivišate // (4) sarvatraidhātukavivekaprāptaš ca bhavati / traidhātukavithapanālamkārābhinirhāram cābhinirharati // (5) atyantašāntopaśāntaś ca sarvakleśajvālāpagamād bhavati / sarvasatvarāgadvesaklešajvālāprašamābhinirhāram cābhinirharati // (6) māyāmarīcisvapnapratibhāsapratišrutkodakacandrapratibimbanirmānabhāvābhāvasvabhāvādvayānugatas ca bhavati / karmakriyāvibhaktyapramānāsayatām cābhinirharati // (7) ākāšasamaksetrapathasubhāvitamanaš ca bhavati/buddhaksetravithapanālamkārābhinirhāram cābhinirharati// (8) prakrtidharmakāvatām ca sarvabuddhānām avatarati / rūpakāyalakṣaṇānuvyañjanavithapanālamkārābhinirhāram cābhinirharati // (9) anabhilāpyarutaghosāpagatam ca prakṛtišāntam tathāgataghosam adhimucyate / sarvasvarāngavibhaktivišuddhyalamkārābhinirhāram cābhinirharati // (10) ekakṣaṇatryadhvānubodham ca buddhānām bhagavatām avatarati / nānālakṣaṇakalpasaṃkhyāvibhāvanām cānupravišati satvāšayavibhāvanayā // ebhir bhavanto jinaputrā dašabhir upāvaprajñājñānābhinirhrtair mārgāntarārambhavišesair bodhisatvah sasthyä bodhisatvabhūmeh saptamīm bodhisatvabhūmim ākrānta ity ucyate //

^{1.} Texte de la septième bhūmi établi d'après J. Rahder, Daśabhūmika-sūtram, Seventh Stage, Acta Orientalia IV. 3. (1926)

В

Sa saptamyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvo 'pramāṇasatvadhātum avatarati / apramāṇam ca buddhānām bhagavatām satvaparipācanavinayakarmāvatarati // (2) a. (= apramāṇam) lokadhātum av. (= avatarati) / a. ca bm. (= buddhānām bhagavatām) kṣetraparisuddhim av. // (3) a. ca dharmanānātvam av. / a. ca bm. jūānābhisambodhim av. // (4) a. kalpasaṃkhyāpravešam av. / a. bm. tryadhvānubodham av. // (5) a. satvānām adhimuktinānātvavišeṣam av. / a. bm. rūpakāyanānātvadaršanam av. // (6) a. satvānām āšayendriyanānātvam av. / a. bm. ghoṣodāhārasatvasantoṣaṇam av. // (7) a. satvānām cittacaritanānātvam av. / a. bm. jūānaprasarānugamam av. // (8) a. srāvakayānaniryāṇādhimuktinānātvam av. / a. bm. mārgadesanāvatāram av. // (9) a. pratyekabuddhayānasamudāgamaniṣpattim av. / a. bm. gambhīrajūānamukhapravešanirdešam av. // (10) bodhisatvānāṃ bodhisatvacaryāprayogam av. / a. bm. mahāyānasamudayāvatāranirdešanām av. //

C

Tasyaivam bhavaty evam apramāņali khalu punas tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām viṣayo yasya na sukarā samkhyā kartum kalpakoṭiśatasahasrair yāvad etāvadbhir api kalpakoṭiniyuta-śatasahasraih // sarvabm. viṣayo 'smābhiḥ samupasthāpayitavyo 'nābhogato 'kalpāvikalpataś ca paripūrayitavya iti // sa evam supratyavekṣitajñānābhijnāh satatasamitam abhiyukta upāyaprajñāparibhāviteṣu mārgāntarārambhaviseṣeṣu supratiṣṭhito bhavaty avicālyayogena //

D

Sa ekakṣaṇam api mārgābhinirhārān na vyuttiṣṭhate sa gacchann eva jñānābhinirhārayukto bhavati tiṣṭhann api niṣaṇṇo 'pi śayāno 'pi svapnāntaragato 'py apagatanīvaraṇaḥ sarveryāpathe sthito 'virahito bhavaty ebhir evaṃrūpaiḥ saṃjūāmanasikāraiḥ // tasya sarvacittotpāde daśānāṃ bodhisatvapāramitānāṃ samudāgamaparipūriḥ samudāgacchati // tat kasmād dhetoḥ // tathā hi sa bodhisatvaḥ sarvāms

cittotpādān utpannotpannān mahākarunāpūrvakān buddhadharmasamudagamaya tathagatajnanaya parinamayati // tatra yah kusalamulasya satvebhya utsargo buddhajñānaparyesamānasyeyam asya dānapāramitā (1) // yah prasamah sarvaklesaparidāhānām iyam asya śīlap. (p. = pāramitā) (2) // yā krpāmaitrīpūrva(m)gamā sarvasatvesu kṣāntir iyam asya kṣāntip. (3) // ya uttarottarakuśaladharmātṛptatayārambhah parākrama iyam asva vīrvap, (4) // vāvipratisārvavisrtamārgatā sarvajnajnānābbimukhateyam asya dhyānap. (5) // yā sarvadharmāņām prakrtyanutpādābhimukhī ksāntir iyam asya prajñāp. (6) // yāpramāṇajñānābhinirhāra iyam asyopāyakauśalyap. (7) // ya uttarottarapranidhānajñānaspharanābhinirhāra iyam asya pranidhānap. (8) // sarvaparapravādimārasamghair mārgānācchedyateyam asya balap. (9) // yad yathāvat sarvadharmajñānanitīranam iyam asya jūānap. (10) // evam asya bhavanto jinaputrā bodhisatvasya dūrangamāyām bodhisatvabhūmau sthitasyemā daša pāramitāh ksaņe ksane paripūryante / evam catvāri samgrahavastūni paripūryante catvāri cādhisthānāni saptatrimšad bodhipaksyāš ca dharmās trīņi ca vimoksamukhāni samāsatah sarvabodhyangikā dharmāh ksaņe ksaņe paripūryante //

E

Evam ukte Vimukticandro bodhisatvo Vajragarbham bodhisatvam etad avocat // kim punar bho jinaputrā asyām eva saptamyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya sarvabodhyangikā dharmāh 'kṣaṇe kṣaṇe paripūryante / āhosvit sarvāsu daśasu bodhisatvabhūmiṣu // Vajragarbha āha // sarvāsu bho jinaputrā daśasu bodhisatvabhūmiṣu bodhisatvasya sarvabodhyangāni kṣaṇe kṣaṇe paripūryante / tadatirekeṇa punar asyām eva saptamyām bodhisatvabhūmau // tat kasya hetoḥ // iyam bho. (= bho jinaputrā) bodhisatvabhūmiḥ prāyogikacaryāparipūraṇī ca jūānābhijūācaryākramaṇī ca / api tu khalu punar bho. prathamāyām bodhisatvabhūmau sarvapraṇidhānādhyālambanena bodhisatvasya sarvabodhyangāni kṣaṇe kṣaṇe paripūryante / dvitīyāyām cittamalāpanayanena / tṛtīyāyām praṇidhānavivardhana-

1. MSS. de Londres et de Calcutta: sarvabodhyangani.

58 J. Rahder.

tayā dharmāvabhāsapratilambhena ca / caturthyāṃ mārgāvatāreṇa / paūcamyāṃ lokatrayānuvṛttyā / ṣaṣṭhyāṃ gambhīradharmamukha-pravešena / asyāṃ tu saptamyāṃ bodhisatvabhūmau sarvabuddha-dharmasamutthāpanatayā kṣaṇe kṣaṇe sarvabodhyaṅgāni paripūryante //

F

Tat kasya hetoh // yāni bodhisatvena prathamām bodhisatvabhūmim upādāya yāvat saptamī bodhisatvabhūmir ity abhinirhrtāni jñānābhinirhāraprayogāngānīmāny astamīm bodhisatvabhūmim ārabhya yävad atyantaparyavasänam ity anäbhogena parinispadvante // tadyathāpi nāma bho, dvayor lokadhātyoh samklistavišuddhāyāš ca lokadhātor ekāntaparišuddhāyāš ca lokadhātor lokāntarikā duratikramā na šakyā yathātathātikramitum anyatra mahābhijnābalādhānāt // evam eva bho, vyāmišraparišuddhā bodhisatvacaryāntarikā duratikramā na šakyā yathātathātikramitum anyatra mahāpranidhānopāyaprajūābhijāābalādhānāt // Vimukticandra āha // kim punar bho. saptasu bodhisatvabhūmisu kleśacaryāsamklistā bodhisatvacaryā pratvetavyā // Vajragarbha āha // prathamām eva bho, bodhisatvabhūmim upādāya sarvā bodhisatvacaryāpagataklešakalmāsā bodhiparināmanādhipatyena pratyetavyā / yathābhāgimārgasamatayā (na ca) tāvat saptasu bodhisatvabhūmisu samatikrāntā klešacaryety (a)vācanīvā // tadyathāpi nāma bho, rājā cakravartī divyam hastiratnam abhirūdhas caturo dvīpān ākramati / manusyaduhkhadāridrvasamklešadosāmš ca prajanati na ca tair dosair lipyate / na ca tavat samatikranto manuşyabhavam bhavati / yada punar manuşyasrayam hitva brahmaloka upapanno bhayati brāhmyayimānam abhirūdhah sahasralokadhātum alpakrechrena paśyaty anuvicarati brahmapratibhāsam cādarśayati na ca manusya iti prabhavyate // evam eva bho. prathamam bhumim upādāva bodhisatvah pāramitāvānābhirūdhah sarvajagad anuvicaran samklešadosān prajānāti na ca tair dosair lipyate samyagmārgābhirūdhatvāt / na ca tāvat samatikrāntah sarvajagatsamkleśadosān vaktavyah / saptasu bhūmisu sarvaprāyogikacaryām vihāya saptamyā bhūmer astamīm bodhisatvabhūmim avakrānto bhavati / tadā parišud-

1. MSS. de Londres et de Cambridge (Add. 867.2): vyāmiśrā.

dham bodhisatvayānam abhirūdhah sarvajagad anuvicaran sarvajagat-samklešadoṣān prajānāti na ca tair doṣair lipyate samatikrāntatvād lokakriyābhyaḥ // asyām punar bho, saptamyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvo bhūyastvena rāgādipramukham sarvaklešagaṇam samatikrānto bhavati / so 'syām dūraṅgamāyām bodhisatvabhūmau caran bodhisatvo 'samklešāniṣkleša iti vaktavyaḥ // tat kasmāt // asamudācārāt sarvaklešānām na saṃkleša iti vaktavyaḥ / tathāgatajñānābhilāṣād aparipūrṇābhiprāyatvāc ca na niṣkleša iti vaktavyaḥ //

G

So 'syām saptamyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvo 'dhyāśayapariśuddhena kāyakarmaņā samanvāgato bhavati / adhyāśayaparišuddhena väkkarmanädhyäšayaparišuddhena manaskarmanä samanvägato bhavati//sa ceme daśākuśalāh karınapathās tathāgatavivarņitās tān sarveņa samatikrānto bhavati/ ye ceme daša kušalāh karmapathāh samyaksambuddhānubhāvitās tān satatasamitam anuvartate / yāni laukikāni šilpasthānakarmasthānāni yāny abhinirhṛtāni paūcamyām bodhisatvabhūmau tāny asya sarvāny anābhogata evam pravartaute / sa ācāryah sammato bhavati trisāhasramabāsāhasralokadhātau // sthāpayitvā tathāgatān arhatah samyaksambuddhān astamīm bhūmim upādāya ca bodhisatvān nāsya kašcit samo bhavaty āšayena vā prayogena vā / yāni cemāni dhyānāni samādhayah samāpattayo 'bhijñā vimokṣāś ca tāny asya sarveṇa sarvam āmukhībhavanti bhāvanābhinirbārākāreņa / na ca tāvad vipākatah parinispannāni bhavanti tadyathāpi nāmāstamyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya // asyām saptamyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya sarvacittotpādesu prajūopāyabhāvanābalam paripūryate/bhūyasyā mātrayā sarvabodhyangaparipūrim pratilabhate //

H

So'syām saptamyām bodhisatvabhūmau sthitah san suvicitavicayam ca nāma bodhisatvasamādhim samāpadyate (1) / suvicintitārtham ca nāma (2) / višeṣamatim ca nāma (= u.) (3) / prabhedārthakošam ca n. (4) / sarvārthavicayam ca n. (5) / supratiṣṭhitadṛḍhamūlam ca

n. (6) / jūānābhijūāmukham ca n. (7) / dharmadhātu(pari)karmam ca n. (8) / tathāgatānuśaṃsaṃ ca n. (9) / vicitrārthakośasaṃsāranir-vāṇamukhaṃ ca n. bodhisatvasamādhiṃ samāpadyate // sa evaṃpramukhāni mahābhijūājūānamukhāni paripūrṇāni daśasamādhiśatasahasrāṇi bhūmipariśodhikāni samāpadyate //

I

Sa eṣāṃ samādhīnām upāyaprajňāsuparisodhitānāṃ pratilambhān mahākaruṇābalena cātikrānto bhavati śrāvakapratyekabuddhabhūmim abhimukhas ca bhavati prajñājňānavicāraṇābhūmeḥ //

J

Tasyāsyām saptamyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasyāpramānam kāyakarma nimittāpagatam pravartate / apramānam vākkarma a. manaskarma nimittāpagatam pravartate / suvišodhitam anutpattikadharmakṣāntyavabhāsitam // Vimukticandra āha // nanu bho, prathamāyām eva bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasyāpramāņam kāyavānmanaskarma sarvasrāvakapratyekabuddhacaryām¹ samatikrāntam bhavati // Vajragarbha āha // bhavati bho, tat punar buddhadharmādhyālambanamāhātmyena na punah svabuddhivicārena / asyām tu punah saptamyām bodhisatvabhūmau svabuddhigocaravicārapratilambhād asamhāryam (sc. śrāvakapratyekabuddhair) bhavati // tadyathāpi nāma bhavanto jinaputrā rājakulaprasūto rājaputro rājalaksanasamanvāgato jātamātra eva sarvāmātyaganam abhibhavati rājādhipatyena na punah svabuddhivicāreņa / yadā punah sa samvrddho bhavati tadā svabuddhibalādhānatah sarvāmātyakriyāsamatikrānto bhavati / evam eva bho jinaputrā bodhisatvah saha cittotpādena sarvašrāvakapratyekabuddhān abhibhavaty adhyāsayamāhātmyena na punah svabuddhivicāreņa / asyām tu saptamyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvah svavisayajñānavišesamāhātmyāvasthitatvāt sarvaśrāvakapratyekabuddhakriyām atikrānto bhavati //

K

Sa khalu punar bho. bodhisatvo 'syām saptamyām bodhisatvabhūmau sthito gambhīrasya viviktasyāpracārasya kāyavāmanaskarmaņo lābhī bhavati / na cottaram višeṣaparimārgaṇābhiyogam avasrjati / [yena parimārgaṇābhiyogena nirodhaprāptas ca bhavati na ca nirodham sāksātkaroti //]

L

Vimukticandra āha // katamām bhūmim upādāya bodhisatvo nirodham samapadyate // Vajragarbha āha // sasthīm bho. bodhisatvabhūmim upādāya bodhisatvo nirodham samāpadyate / asyām punah saptamyām bodhisatvabhūmau pratisthito bodhisatvas cittaksane cittaksane nirodham samāpadyate ca vyuttisthate ca / na ca nirodhah sāksātkrta iti vaktavyah (Mahāvy, 64-15) // tena so 'cintyena kāyavānmanaskarmanā samanvāgata ity ucvate 2 // āscaryam bho, yatra hi nāma bodhisatvo bhūtakoţivihāreņa ca viharati / na ca nirodham sāksātkaroti // tadyathāpi nāma bho, purusah kuśalo mahāsāgare vārilaksanābhijāah paņdito vyakto medhāvī tatropagatayā mīmāmsayā samanvāgato mahāsāgare mahāyānapātrābhirūdho vahanakušalaś ca bhavati vārikušalaš ca bhavati na ca mahāsamudre vāridosair lipyate // evam eva bho. asyām saptamyām bodhisatvabhūmau pratisthito bodhisatvah sarvajñajñānamahāsāgarāvatīrnah pāramitāmahāyānapātrābhirūdho bhūtakoţivihārena ca viharati na ca nirodham sākṣātkaroti (na ca samskṛtātyantavyupaśamavitarkadoṣair lipyate) //

M

Sa evam jñānabalādhānaprāptah samādhijūānabalabhāvanābhinirhṛtayā buddhyā mahatopāyaprajñābalādhānena samsāramukham cādarsayati / nirvāṇasatatāsayas ca bhavati / mahāparivāraparivṛtas ca bhavati / satatasamitam ca cittavivekapratilabdho bhavati // traidhātuko-

- 1. Le passage entre parenthèses se trouve (MSS. de Londres et Cambridge 867.2) dans la section L, ligne 9, entre « sākṣātkaroti » et « tudyathāpi ».
 - 2. MSS. de Paris : Vimukticandro bodhisatva āha / āścaryam, etc.

62 J. Rahder.

papattim ca pranidhānavasenābhinirharati satvaparipācanārtham na ca lokadoṣair lipyate // śāntaprašāntopašāntas ca bhavati / upāyena ca jvalati / jvalams ca na dahate // saṃvartate ca buddhajñānaviṣa-yakošaprāptas ca bhavati // māraviṣayagatas ca dṛṣyate / caturmāra-pathasamatikrāntas ca bhavati // māraviṣayagocaraṃ cādarṣayati // sarvatīrthyāyatanopagatas ca dṛṣyate / buddhatīrthyāyatanānutsṛṣṭā-ṣayas ca bhavati / sarvalokakriyānugatas ca dṛṣyate / lokottaradharmagatisamavasaraṇas ca bhavati / sarvadevanāgayakṣagandharvāsu-ragaruḍakinnaramahoragamanuṣyāmanuṣyaṣakrabrahmalokapālātire-kavyūhālaṃkāraviṭhapanāprāptas ca bhavati / sarvabuddhadharma-ratīmanasikāraṃ ca na vijahāti //

N

Abréviation : asyāṃ saptamyāṃ dūraṅgamāyāṃ bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya \Longrightarrow X.

Tasyaiyam jūānasamanyāgatasya X bahayo buddhā ābhāsam āgacchanti etc. jusque: parināmayati / tāmś ca tathāgatān arhatah samyaksambuddhān paryupāste tesām ca sakāšād gauravacitrīkārena satkrtya dharmadeśanām śrnoty udgrhnāti dhārayati / śrutvā ca yathāvat samāpattiprajñājñānālokena prayujyate / pratipattitaš cādhārayati šāsanasamdhārakas ca bhavati tesām bm. / asamhāryas ca sarvaśrāvakapratyekabuddhābhisamayaparipṛcchāsu / tasya bhūyasyā mātravā satvānugrahāya gambhīradharmaksāntir višuddhyati / tasya X anekān kalpāms tāni kuśalamūlāny uttapyante pariśuddhyanti karmanyāni ca bhavanti paryavadānam cāgacchanty anekāni kalpaśatāni, &c. anekāni kalpakoţiniyutaśatasahasrāņi tāni kuśalamüläny uttapyante parisuddhyanti karmanyani ca bhavanti paryavadānam cāgacchanti // tadyathāpi nāma bho. tad eva jātarūpam sarvaratnapratyuptam bhūyasyā mātrayottaptataram bhayaty prabhāsvarataram bhavaty asamhāryataram ca bhavaty anyābhyo bhūsanavikṛtibhyah // evam eva bho. X tāni kuśalamūlāny upāyaprajñājñānābhinirhṛtāni bhūyasyā mātrayottaptatarāņi bhavanti prabhāsvaratarāņi paryavadātatarāny asamhāryatarāņi ca bhavanti sarvaśrāvakapratyekabuddhaih // tadyathāpi nāma bho, sūrvābhā asamhāryā bhavanti sarvajyotirganacandrābhābhis caturşu mahādvīpeşu sarvasnehagatāni bhūvastvena parišosayanti // sarvašasyāni paripācayanti // evam eva bho. X tāni kuśalamūlāny asamhāryāni bhavanti sarvaśrāvakapratvekabuddhaiś caturviparväsagatāni ca sarvaklešasuehagatāni bhūyastvena parišosayanti / klešāvilāni ca sarvasantānāni paripācavanti / tasya dasabhyah pāramitābhya upāyakausalyapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam // iyam bho, bodhisatvasya dūrangamā nāma saptamī bodhisatvabhūmih samāsanirdešatah // yasyām pratisthito bodhisatvo bhūvastvena vašavartī bhavati devarājah krtī prabhuh satvānām abhisamavajūānopasamhāresv taparvantah sarvašrāvakapratyekabuddhapariprechāsu kuśalah satvān niyāmam (cf. Wogihara, Asanga's Bodhisattvabhūmi, p. 30-33) avakrāmayitum // yac ca kiñcit etc. jusqu'à la fin de la 3me bhūmi. On doit remplacer ici " šatasahasram » par " koţiniyutašatasahasram ».

Bhūmi VIII

A

Vajragarbho bodhisatva āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatvah saptasu bodhisatvabhūmişu sukṛtavicayaḥ / prajňopāyābhyām suparisodhitamārgaḥ / susambhṛtasambhāraḥ / suparibaddhamahāpraṇidhānaḥ / adhiṣṭhitatathāgatādhiṣṭhānaḥ / svakušalamūlabalādhānaprāptaḥ / tathāgatabalavaišāradyāveṇikabuddhadharmānugatasamjñāmanasikāraḥ / suparisodhitādhyāšayasaṃkalpaḥ / puṇyajñānabalābhyudgataḥ / mahākaruṇākṛpābhyāṃ sarvasatvānutsṛṣṭaprayogaḥ / apramāṇajñānapathānugataḥ /

 \mathbf{B}

sa sarvadharmāṇām ādyanutpannatām ca yathābhūtam avatarati / ajātatām ca / alakṣaṇatām ca / asambhūtatām ca / avināsitām ca /

1. sems can rnams la mnon par rtogs pahi ye ses yan dag par batan pa la mkhas sin mthu yod pa ste /

anisthitatām ca / apravṛttitām ca / anabhinivṛttitām ca / abhāvasvabhāvatām ca / ādimadhyaparyavasānasamatām ca / tathatāvikalpasarvajñajñānapraveśatām ca sarvadharmāṇām yathābhūtam avatarati / sa sarvaśaś cittamanovijñānavikalpasaṇjñāpagato 'navagṛhīta ākāśasamo 'bhyavakāśaprakṛtito 'vatīrṇo' 'nutpattikadharmakṣāntiprāpta ity ucyate /

 \mathbf{C}

Tatra bhavanto jinaputrā evam ksāntisamanvāgato bodhisatvah sahapratilambhād acalāyā bodhisatvabhūmer gambhīram bodhisatvavihāram anuprāpto bhavati durājnānam asambhinnam sarvanimittāpagatam sarvasamjñāgrahavyāvṛttam apramāṇam asamhāryam sarvaśrāvakapratyekabuddhaih sarvavivekābhimukhībhūtam / tadyathāpi nāma bhavanto jinaputrā bhiksur rddhimāms cetovasipāramitāprāpto 'nupūrvena navamam nirodham * samāpannah sarvenjitaman(y)anāsyanditavikalpāpagato bhavati / evam eva bhavanto jinaputrā bodhisatvo 'syā aṣṭamyā acalāyā bodhisatvabhūmeḥ sahapratilambhāt sarvābhogavigato 'nābhogadharmatāprāptah kayavākcittautsukyāpagatah sarveñjitaman(y)anāsyanditavikalpāpagato vipākadharmatāvasthito bhavati / tadyathāpi nāma bho jinaputrāh purusah suptah svapnāntaragato mahaughaprāptam ātmānam samjānīte sa tatra mahad vyāyāmautsukyam ārabhetottaranāya sa tenaiva mahatā vyāvāmautsukyena vibudhyeta samanantaravibuddhaś ca vyāyāmautsukyabhayāpagato bhavet / evam eva bho jinaputrā bodhisatvaš caturmahaughaprāptam satvakāyam samjānāna uttaraņābhiprāyah sarvajūajūānābhisambodhāya mahad vyāyāmautsukyam ārabhate sa mahāvīryārambhaprāptah samanantaram anuprapta imam acalam bodhisatvabhumim sarvabhogavigato bhavati / tasya sarvena sarvam dvayasamudācāro vā nimittasamudācāro vā nābhāsībhavati / tadyathāpi nāma bho jinaputra brahmalokopapattisthitah kāmāvacarān klešān na samudācarati / evam eva bho jinaputra bodhisatvo 'calayam bodhisatvabhumau sthitah sarvacittamanovijñānasamudācārān na samudācarati / sarvabud-

^{1.} nam mkhahi ran bshin du khon du chud pas = oqtarγοί yin mün činar iyär dotoraban oroγuluqsan iyär.

^{2.} samjñāveditanirodha; Abhidharmakośa VIII p. 193 n. 1.

dhasamudācāram api (mots soulignés abrégés : &) bodhi & bodhisatva & pratyekabuddha & śrāvaka & nirvāṇa & (arhat & anāgāmi & sakṛdāgāmi & srotaāpanna &) na samudācarati / kaḥ punar vādo laukikān samudācārān samudācarisyatīti /

D

Tasya khalu bho jinaputra bodhisatvasyaivam imām acalām bodhisatvabhūmim anugatasya pūrvapraņidhānabalādhānasthitasya buddhā bhagavantas tasmin dharmamukhasrotasi tathāgatajūānopasamhāram kurvanti / evam cainam bruvanti / sādhu sādhu kulaputra / eṣā paramārthakṣāntir buddhadharmānugamāya / api tu khalu punaḥ kulaputra yāsmākam dašabalacaturvaišāradyabuddhadharmasamṛddhiḥ sā tava nāsti / tasyā buddhadharmasamṛddheḥ paryeṣaṇāyābhiyogam kuru vīryam ārabhasya / etad eva kṣāntimukham monmokṣiḥ /

 \mathbf{E}

Api tu khalu punah kulaputra kim cāpi tvayaivam šāntavimokṣa-vihāro¹ 'nuprāpta imān punar ašāntān aprašāntān bālapṛthagjanān nā-nāklešasamudācāraprāptān vividhavitarkopahatamānasān samanvāha-rāpekṣasva /

F

Api tu khalu punaḥ kulaputra pūrvapraṇidhānam anusmara satvārthasamprāpaṇaṃ jūānamukhācintyatāṃ ca /

G

Api tu khalu punah kulaputraisā sarvadharmānām dharmatā / ut-pādād vā tathāgatānām anutpādād vā sthitaivaisā dharmatā dharmatādhātusthitih / (yad idam sarvadharmasūnyatā sarvadharmānupalabdhih /) naitayā tathāgatā eva kevalam prabhāvyante² / sarvasrāvaka-pratyekabuddhā api hy etām avikalpadharmatām anuprāpnuvanti /

- . 1. Kośa VIII p. 140, 193 n. 1.
- 2. Madhyamakavrtti p. 40 n. 1. p. 597; Kośa III p. 77.

H

Api tu khalu punaḥ kulaputra prekṣasva tāvat tvam asmākaṃ kāyāpramāṇatāṃ ca (mots soulignés abrégés: &) jūānāpramāṇatāṃ ca buddhakṣetra & jūānābhinirhāra & prabhāmaṇḍala & svarāṅgaviśuddhi & / tathaiva tvam apy abhinirhāram utpādaya /

I

Api tu khalu punaḥ kulaputraikas tavaiṣa āloko yo 'yaṃ sarvadharmanirvikalpālokaḥ / īdṛṣās tu kulaputra dharmālokās tathāgatāuām aparyantagatā aparyantakṛtā aparyantabaddhā yeṣāṃ saṃkhyā nāsti gaṇanā pramāṇam upaniṣad aupamyaṃ nāsti / teṣām adhigamāyābhinirhāram utpādaya /

J

Api tu khalu punah kulaputra prekṣasva tāvad daśasu dikṣv apramāṇakṣetratāṃ cāpramāṇasatvatāṃ cāpramāṇadharmavibhaktitāṃ ca / tat sarvam anugaṇaya yathāvattayābhinirhāram utpādaya / iti hi bho jinaputra te buddhā bhagavanta evaṃbhūmyanugatasya bodhisatvasyaivaṃpramukhāṇy aprameyāṇy asaṃkhyeyāni jūānābhinirhāramukhāny upasaṃharanti / yair jūānābhinirhāramukhair bodhisatvo 'pramāṇajūānavibhaktito 'bhinirhārakarmābhiniṣpādayati /

K

ārocayāmi te bho jinaputra prativedayāmi te ced buddhā bhagavantas tam bodhisatvam evam sarvajūajūānābhinirhāramukheşu nāvatārayeyus tad evāsya parinirvāņam bhavet sarvasatvakāryapratiprasrabdhis ca / tena khalu punar buddhā bhagavantas tasya bodhisatvasya tāvad apramāṇam jūānābhinirhārakarmopasamharanti yasyaikakṣaṇābhinirhṛtasya jūānābhinirhārakarmaṇaḥ sa pūrvakaḥ prathamacittotpādam upādāya yāvat saptamīm bhūmipratiṣṭhām upagata ārambhaḥ * śatatamīm api kalām nopeti sahasratamīm api śatasahasratamīm api etc. jusque: koṭīniyutaśatasahasratamīm api kalām nopeti samkhyām api gananām apy upamām apy upanisām api yāvad

aupamyam api na ksamate * / tat kasya hetoh / tathā hi bho jinaputra pūrvam ekakāvābhinirhāratavā carvābhinirhāro bhūt / imām punar bhumim samarudhasva bodhisatvasyapramanakayavibhaktito bodhisatvacaryābalam samudāgacchati / apramānaghosābhinirhāratah (mot souligné abrégé: &) / & jñānābhinirhāratah / & upapattyabhinirhāratah / & ksetraparisodhanatah / & satvaparipacanatah / & buddhapūjopasthānatah / & dharmakāvānubodhatah / & abhijnābalādhānābhinirhāratah / & parsanmandalavibhaktyabhinirhāratas capramananugatena käyavänmanaskarmäbhinirhärena sarvabodhisatvacaryäbalam samudāgacchaty avicālyayogena / tadvathāpi nāma bho jinaputra mahāsamudragāmī poto 'prāpto mahāsamudram sābhogavāhano bhavati / sa eva samanantaram anuprāpto mahāsamudram anābhogavāhano vatamandali pranito yad ekadivasena mahasamudre kramate tat sarvasābhogavāhanatavā na šakyam varsašatenāpi tāvad aprameyam anuprāptum / evam eva bho jinaputra bodhisatvah susambhrtamahākusalamulasambharo mahavanasamudagamabhirudho mahabodhisatvacaryāsāgaram anuprāpto yad ekamuhūrtena jňānānābhogatayā sarvajñajñānenākramati tan na šakyam pūrvakeņa sābhogakarmaņā kalpašatasahasreņāpi tāvad aprameyam anuprāptum /

L

Tatra bho jinaputra bodhisatvo 'ṣṭamīm bodhisatvabhūmim anu-prāpto mahatyopāyakausalyajñānābhinirhārāṇābhogaprasṛtayā bodhisatvabuddhyā sarvajñajñānam vicārayan lokadhātusambhavam ca vicārayati lokadhātuvibhavam ca vicārayati / sa yathā ca lokaḥ saṃvartate tam ca prajānāti (mots soulignés abrégés: &) / yathā ca loko vivartate & / yena ca karmopacayena lokaḥ saṃvartate & / yena ca karmakṣayeṇa loko vivartate & / yāvatkālam ca lokaḥ saṃvartate & / yāvatkālam ca lokaḥ saṃvrttas tiṣṭhati & / yāvatkālam ca loko vivartate & / yāvatkālam ca lokaḥ saṃvṛttas tiṣṭhati & / yāvatkālam ca loko vivṛttas tiṣṭhati & / sarvatra cānava-seṣataḥ / sa pṛthivīdhātuparīttatām ca prajānāti mahadgatatām cāpramāṇatām ca vibhaktitām ca prajānāti (mots soulignés abrégés: &) / ab & / tejo & / vāyu & / sa paramāṇurajaḥsūkṣmatām ca prajānāti mahadgatatām cāpramāṇatām ca vibhaktitām ca prajānāti / apramā-

68 J. Rahder.

naparamānurajovibhaktikausalyam ca prajānāti / asyām ca lokadhātau yāvanti pṛthivīdhātoh paramāņurajāmsi tāni prajānāti (mots soulignés abrégés: &) / abdhātoh & / tejodhātoh & / vāyudhātoh & / yāvantyo ratnavibhaktayo yavanti ca ratnaparamanurajamsi tani prajanāti / satvakāva & / ksetrakāva & / sa satvānām kāvaudārikatām ca kāyasūksmatām ca kāvavibhaktitām ca prajānāti / yāvanti paramānurajāmsi sambhūtāni nairayikakāyāsrayatas tāni prajānāti (mots soulignés abrégés : &) / tiryagyoni & / yamaloka & / asuraloka & / devaloka & / manusyaloka & / sa evam paramānurajahprabhedajñānāvatīrņah kāmadhātusamvartam ca prajānāti (mots soulignés abrégés: &) / rūpa & / ārūpya & / kāmadhātuvivartam ca prajānāti / rūpa & / ārūpya & / kāmadhātuparīttatām ca mahadgatatām cāpramānatām ca vibhaktitām ca prajānāti / rūpadhātvārūpyadhātu & / traidhātukavicārajnānānugame syabhinirhrtajnānālokah satvakāyaprabhedajñānakusalah ksetrakāvavibhāgajñānakusalas ca satvopapattyāyatanābhinirhāre buddhim cārayati / sa yādršī satvānām upapattis ca kāyasamudāgamas ca tādṛsam eva svakāyam adhitisthati satvaparipācanāya / sa ekām api trisāhasramahāsāhasrām lokadhātum spharitvā * satvānām svakāyam vibhaktyadhimuktisu tathatvāyopapattaye bhinirharati pratibhāsajūānānugamanatavā * (vathā satvāh paripākam gacchanty anuttarasamyaksambodhivimuktaye) / evam dve vā tisro vā catasro vā pañca vā daša vā vimšati vā trimšad vā catvārimšad vā pañcāšad vā šatam vā yāvad anabhilāpyā api trisāhasramahāsāhasrā lokadhātūh spharitvā (suit le passage placé entre deux astérisques) / sa evamiñānasamanvāgato 'syām bhūmau supratisthita ekabuddhaksetrāc ca na calaty anabhilāpyesu buddhaksetresu tathāgataparşanmandalesu ca pratibhāsaprāpto bhavati /

M

yādṛśī satvānām kāyavibhaktis ca (varṇaliṅgasaṃsthānārohapariṇāha) adhimuktyadhyāsayas ca teṣu buddhakṣetreṣu teṣu ca parṣanmaṇḍaleṣu tatra tathā tathā svakāyam ādarsayati / sa sramaṇaparṣanmaṇḍaleṣu sramaṇavarṇarūpam ādarsayati / brāhmaṇaparṣanmaṇḍalesu brāhmaṇavarṇarūpam ādarsayati / kṣatriya etc. / vaisya

etc. / śūdra etc. / gṛhapati etc. / cāturmahārājika etc. / trāyastriṃśa etc. / evaṃ yāma etc. / tuṣita etc. / nirmāṇarati etc. / paranirmitavaśavarti etc. / māra etc. / brahma etc. / yāvad akaniṣṭha etc. /
śrāvakavaineyikānāṃ satvānāṃ śrāvakakāyavarṇarūpam ādarśayati /
pratyekabuddhavaineyikānāṃ satvānāṃ pratyekabuddhakāyavarṇarūpam ādarśayati / bodhisatva etc. / tathāgata etc. / iti hi bho jinaputra yāvanto 'nabhilāpyeṣu buddhakṣetreṣu satvānām upapattyāyatanādhimuktiprasarās teṣu tathatvāya svakāyavibhaktim ādarśayati /

N

Sa sarvakāyavikalpāpagatah kāyasamatāprāptah (tac cāsya kāyasamdaršanam aksūnam avandhyam ca satvaparipākavinayāya) sa satvakāvam ca prajānāti (mots soulignés abrégés : &) / ksetra & / karmavipāka & / śrāvaka & / pratyekabuddha & / bodhisatva & / tathāgata & / jñāna & / dharma & / ākāša & prajānāti / sa satvānām cittāšayābhinirhāram ājñāva vathākālaparipākavinayānatikramād ākāńksan satvakāyam svakāyam adhitisthati / evam ksetrakāyam karmavipākakāyam etc. (suit la série des lignes 4-5 de cette section) ātmakāyam adhitisthati / sa satvānām cittāsayābhinirhāram ājūāya yam yam eva kāyam yasmin yasmin kāye ākānksati tam tam eva kāyam tasmin tasmin käye (svakäyam) adhitisthati / sa satvakäyänäm karmakäyatām ca prajānāti (mots soulignés abrégés: &) / vipāka & / kleša & / rūpa & / ārūpya & prajānāti / ksetrakāyānām parīttatām ca prajānāti mahadgatatām cāpramāņatām ca sanklistatām ca višuddhatām ca vyatyastatām cādhomūrdhatām ca samatalatām ca samavasaraņatām ca digjālavibhāgatām ca prajānāti / karmavipākakāyānām vibhaktisamketam prajānāti / evam śrāvakakāyānām pratyekabuddhakāyānām bodhisatvakāvānām vibhaktisamketam prajānāti / tathāgatakāyānām abhisambodhikāyatām ca prajānāti / praņidhānakāyatām ca / nirmāņa & / adhisthāna & / rūpalaksaņānuvyanjanavicitrālamkāra & / prabhā & / manomaya & / puṇya & / jñāna & / dharma & prajānāti / jūānakāyānām suvicāritatām ca prajānāti / yathāvannistīranatām ca phalaprayogasamgrhītatām ca laukikalokottaravibhāgatām ca triyāņavyavasthānatām ca sādhāraņāsādhāraņatām ca nairyāņikāJ. Rahder.

nairyāņikatām ca saikṣāsaikṣātām ca prajānāti / dharmakāyānām samatām ca prajānāti / avikopanatām cāvasthānasamketasamvṛtti-vyavasthānatām ca satvāsatvadharmavyavasthānatām ca buddhadharmāryasamghavyavasthānatām ca prajānāti / ākāsakāyānām apramāṇatām ca sarvatrānugatatām cāsarīratām cāvitathānantatām ca rūpakāyābhivyaktitām ca prajānāti /

0

Sa evam kāyajūānābhinirhāraprāpto vasavartī bhavati sarvasatvesu / āyurvasitām ca pratilabhate 'nabhilāpyānabhilāpyakalpāyuhpramāṇādhiṣṭhānatayā / cetovasitām ca pratilabhate 'pramāṇāsaṃkhycyasamādhinidhyaptijūānapravesatayā (mots soulignés abrégés: &) / pariṣkāra & sarvalokadhātvanekavyūhālaṃkārapratimaṇḍitādhiṣṭhānasaṃdaršanatayā / karma & yathākālaṃ karmavipākādhiṣṭhānasaṃdaršanatayā (mot souligné abrégé: S.) / adhimukti & sarvalokadhātubuddhapratipūrṇaS. / praṇidhāna & yatheṣṭabuddhakṣetrakālābhisambodhiS. / ṛddhi & sarvabuddhakṣetrarddhivikurvaṇaS. / dharma & anantamadhyadharmamukhālokaS. / jūāna & tathāgatabalavaisāradyāveṇikabuddhadharmalakṣaṇānuvyaŭjanābhisambodhiS. /

P

Sa āsām daśānām bodhisatvavaśitānām sahapratilambhenācintya-jūānī ca (mots soulignés abrégés: &) bhavaty atulya & aprameya & vipula & asamhārya & bhavati / tasyaivambhūmyanugatasyaivamjūānasamanvāgatasyātyantānavadyaḥ kāyakarmasamudācāraḥ pravartate (mots soulignés abrégés: &) / vāk & / manas & / jūānapūrvamgamo jūānānuparivartī prajūāpāramitādhipateyo mahākaruṇāpūrvaka upā-yakaušalyasuvibhaktaḥ praṇidhānasvabhinirhṛtas tathāgatādhiṣṭhānasvadhiṣṭhito 'pratiprasrabdhasatvārthaprayogo 'paryantalokadhātuvibhaktigataḥ samāsato bho jinaputra bodhisatvasyemām acalām bodhisatvabhūmim anuprāptasya sarvabuddhadharmasamudānayanāya kāyavānmanaskarmasamudācāraḥ pravartate / sa evam imām acalām bodhisatvabhūmim anuprāptaḥ supratiṣṭhitāsayabalas ca bhavati

sarvaklešasamudācārāpagatatvāt / supratiṣṭhitādhyāšayabalaś ca bhavati mārgāvipravāsitatvāt / mahākaruṇābalasupratiṣṭhitaś ca bhavati satvārthānutsargatvāt (mots soulignés abrégés : &) / mahāmaitrī & sarvajagatparitrāṇatvāt / dhāraṇī & asampramoṣadharmatvāt / pratibhāna & sarvabuddhadharmapravicayavibhāgakuśalatvāt / abhijñā & aparyantalokadhātucaryāvibhāgakuśalatvāt / praṇidhāna & sarvabodhisatvakriyānutsargatvāt / pāramitā & sarvabuddhadharmasamudānayanatvāt / tathāgatādhiṣṭhāna & sarvākārasarvajñajñānābhimukhatvāt / sa evaṃ balādhānaprāptaḥ sarvakriyāś ca saṃdarśayati sarvakriyāsu cānavadyo bhavaty anupaliptaś ca /

0

iyam bho jinaputra bodhisatvasyāṣṭamī jñānabhūmir acalety ucyate 'saṃhāryatvāt / avivartyabhūmir ity ucyate jñānāvivartyatvāt (mots soulignés abrégés: &) / durāsada & sarvajagaddurjñānatvāt / kumāra & anavadyatvāt / janma & yathābhiprāyavasavartitvāt / pariniṣpanna & apunaḥkāryatvāt / pariniṣṭhita & sukṛtajñānavicayatvāt / nirmāṇa ' & svabhinirhṛtapraṇidhānatvāt / adhiṣṭhāna & parāvikopanatvāt / anābhoga & pūrvāntābhinirhṛtatvāt /

\mathbf{R}

evamjūānasvabhinirhṛtaḥ khalu punar bho jinaputra bodhisatvo buddhaguṇaprabhāvabhāsitas tathāgateryāpatha-caryācāritrānugato buddhayiṣayābhimukhaḥ satatasamitaṃ svadhi-ṣṭhitatathāgatādhiṣṭhānaś ca bhavati šakrabrahmalokapālapratyudgataś ca vajrapāṇisatatānubaddhaś ca samādhibalānutsṛṣṭaś cāpramāṇa-kāyavibhaktyabhinirhṛtaś ca sarvakāyacaryābalopagataś ca mahābhi-jñāvipākapariniṣpannaś cānantasamādhivaśavartī cāpramāṇavyākaraṇapratyeṣakaś ca yathāparipakvajagadabhisambodhinidarśakaś ca bhavati / sa evaṃ jñānabhūmyanugato mahāyānamaṇḍalānupraviṣṭaḥ suvicāritamahājñānābhijñaḥ satatasamitaṃ pramuktaprajñālokaraśmir asaṅgadharmadhātupathāvatīrṇo lokadhātupathavibhaktikovidaḥ sarvākāraguṇasaṃḍaršakaḥ svacittotpādavaśavartī pūrvāntāparāntasuvi-

J. Rahder.

citajñānaḥ sarvamārapathāvartanavivartanajñānānugataḥ sarvatathāgataviṣayagocarāṇupraviṣṭo 'paryantalokadhātuprasareṣu bodhisatvacaryāṃ caraty apratyudāvartyayogena / tata ucyate bodhisatvo 'calāṃ bodhisatvabhūmim anuprāpta iti /

S

Tatra bho jinaputrācalām bodhisatvabhūmim anuprāpto bodhisatvah satatasamitam aparvantatathāgatadaršanāvirahito bhavati samādhibalasyabhinirhrtatyāt / audārikam buddhadarsanapūjopasthānam notsrjati / sa ekaikasmin kalpa ekaikasmin lokadhātuprasare 'nekān buddhān anekāni buddhasatāni etc. jusque: anekāni buddhakotīnayutašatasahasrāņi satkaroti gurukaroti mānayati pūjayati sarvākārapūjābhinirhāram copasamharati / tāms ca tathāgatān paryupāste lokadhätuvibhaktipürvakam ca dharmālokopasamhāram pratīcehati / sa bhūyasyā mātrayā tathāgatadharmakošaprāpto 'samhāryo bhavati lokadhätupariprechänirdesesu / tāni cāsya kusalamūlāny anekān kalpān uttapyante etc. 5 M, l. 11-14. Tadyathāpi nāma bho jinaputra tad eva jätarupam suparinisthitam kusalena karmāreņa suparikarmakrtam jambūdvīpasvāminah kanthe širasi vābaddham asamhārvam bhavati sarvajambūdvīpakānām satvānām ābharanavikrtaih / evam eva bho jinaputrāsyām acalāyām bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya tani kusalamulany asamharyani bhavanti sarvaśrāvakapratvekabuddhair yāvat saptamībhūmisthitais ca bodhisatvaih / imām ca bhūmim anugatasya bodhisatvasya mahatī prajňājňānaprabhā satvānām kleśatamāmsi praśamayati / suvibhaktajňānamukhābhinirhāratayā / tadyathāpi nāma bho jinaputra sāhasriko mahābrahmā sāhasralokadhātum maitryā spharitvā prabhayāvabhāsayati / evam eva bho jinaputra bodhisatvo 'syām acalāyām bodhisatvabhūmau sthito vāvad dašabuddhaksetrašatasahasraparamānurajahsamān lokadhātūn mahatā maitryavabhāsena spharitvā satvānām klešaparidāhān anupūrveņa prašamayaty āšrayāms ca prahlādayati / tasya dasabhyah pāramitābhyah pranidhānapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasyācalā nāmāṣṭamī bodhisatvabhūmih samāsanirdešato vistarašah punar aparyantakalpanirdešanisthāto 'nugantavyā / yasyām pratisthito bodhisatvo bhūyastvena mahābrahmā bhavati sāhasrādhipatiḥ / abhibhūr anabhibhūto 'nvarthadaršī vašiprāptaḥ kṛtī prabhuḥ satvānām sarvašrāvakapratyekabuddhabodhisatvapāramitopadešopasaṃhāreṣv asaṃhāryo lokadhātuvibhaktipariprechānirdešeṣu / yac ca kiūcit... 3 P, l. 4 etc. jusqu'à la fin de la 3mo bhūmi. On doit remplacer ici " šatasahasram » par " dašatrisāhasramahāsāhasraparamāņurajaḥsama » ¹.

Bhūmi IX

A

Vajragarbho bodhisatva āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatva evam apramāṇajňeyavicāritayā buddhyā bhūyas cottarāň chāntān vimokṣān adhyavasyann adhyālambamānaḥ / bhūyas cottaraṃ tathāgatajñānaṃ susamāptaṃ vicārayan / tathāgataguhyānupravesaṃ cāvataran / acintyajñānamāhātmyaṃ ca pravicinvan / dhāraṇīsamādhipravicayaṃ ca parisodhayan / abhijñāvaipulyaṃ cābhinirharan / lokadhātuvibhaktiṃ cānugacchan / tathāgatabalavaisāradyāveṇikabuddhadharmāsaṃbāryatāṃ ca parikarmayan / tathāgatadharmacakrapravartanavṛṣabhatāṃ cānukramamāṇaḥ / mahākaruṇādhiṣṭhānapratilambhaṃ cānutsrjan / navamīṃ bodhisatvabhūmim ākramati /

\mathbf{B}

So 'syām sādhumatyām bodhisatvabhūmau sthitaḥ kušalākušalāvyākṛtadharmābhisaṃskāraṃ ca yathābhūtaṃ prajānāti / sāsravānāsrava & / laukikalokottara & / cintyācintya & / niyatāniyata & / śrāvakapratyekabuddha & / bodhisatvacaryā & / tathāgatabhūmi & / saṃskṛta & / asaṃskṛta & yathābhūtaṃ prajānāti /

C

Sa evamjūānānugatayā buddhyā satvacittagahanopacāram ca yathābhūtam prajānāti / kleša & / karma & / indriya & / adhimukti & / dhātu & āšayānušaya & / upapatti & / vāsanānusandhi & / trirāšivyavasthāna & yathābhūtam prajānāti /

1. ston gsum brgya ston phrag beuhi rdul śin tu phra ba sñed.

D

Sa satvānām cittavaimātratām ca yathābhūtam prajānāti / & vicitratām ca & kṣaṇalaghuparivartabhaṅgābhaṅgatām ca & aśarīratām ca & ānantyasarvatahprabhūtatām ca & prabhāsvaratām ca & saṃkleśaniḥkleśatām ca & bandhavimokṣatām ca & māyāviṭhapanatām ca & yathāgatipratyupasthānatām ca yāvad anekāni cittanānātvasahasrāṇi yathābhūtam prajānāti /

 \mathbf{E}

Sa kleśānām dūrānugatatām ca yathābhūtam prajānāti (mots soulignés abrégés: P.) / prayogānantatām ca / sahajāvinirbhāgatām ca / anušayaparyutthānaikārthatām ca / cittasamprayogāsamprayogatām ca / upapattisandhiyathāgatipratyupasthānatām ca / traidhātukavibhaktitām ca / tṛṣṇāvidyādṛṣṭišalyamānamahāsāvadyatām ca / trividhakarmaṇidānānupacchedatām ca / samāsato yāvac caturašītiklešacaritanānātvasahasrānuprayesatām ca P. /

F

Sa karmaņām kušalākušalāvyākṛtatām ca P. / vijūaptyavijūaptitām ca / cittasahajāvinirbhāgatām ca / svarasakṣaṇakṣīṇabhangopacayāvipraṇāšaphalānusandhitām ca / vipākāvipākatām ca / kṛṣṇašuklākṛṣṇašuklānekadešakarmasamādānavaimātratām ca / karmakṣetrāpramāṇatām ca / āryalaukikapravibhaktitām ca / lokottaradharmavyavasthānatām ca / (sopādānānupādānatām ca / saṃskṛtāsaṃskṛtatām ca /) dṛṣṭadharmopapadyāparaparyāyavedanīyatām ca / yānāyānaniyatāniyatatām ca / samāsato yāvac caturašītikarmanānātvasahasrapravibhaktivicayakaušalyam ca P. /

G

Sa indriyāņām mṛdumadhyādhimātratām ca P. / pūrvāntāparāntasambhedāsambhedatām ca / udāramadhyanikṛṣṭatām ca / kleśasahajāvinirbhāgatām ca / yānāyānaniyatāniyatatām ca / yathāparipakvāparipakvavaineyikatām ca / indriyajālānuparivartanalaghubhanganimittagrahaņatām ca / indriyādhipatyānavamardanīyatām ca / vivartyāvivartyendriyapravibhāgatām ca / dūrānugatasahajāvinirbhāganānātvavimātratām ca / samāsato yāvad anekānīndriyanānātvasahasrāņi P. / so 'dhimuktīnām mṛdumadhyādhimātratām ca P. / yāvad anekāny adhimuktinānātvasahasrāņi P. / sa dhātūnām etc. / sa āšayānām etc. /

H

So 'nušayānām ūšayasahajacittasahajatām ca P. / cittasamprayogatām ca viprayogavibhāgadūrānugatatām ca / anādikālānudghaṭitatām ca / sarvadhyānavimokṣasamūdhisamāpattyabhijūāprasahyatām ca / traidhātukasandhisunibaddhatām ca / anādikālacittanibandhasamudācāratām ca / āyatanadvārasamudayavijūaptitām ca / pratipakṣālābhādravyabhūtatām ' ca / bhūmyāyatanasamavadhānāsamavadhānatām ca / ananyāryamārgasamudghaṭanatām ca P. /

1

Sa upapattinānātvatām ca P. / yathākarmopapattitām ca / nirayatiryagyonipretāsuramanuṣyadevavyavasthānatām ca / rūpārūpyopapattitām ca / samjňāsamjňopapattitām ca / karmakṣetratṛṣṇāsnehāvidyāndhakāravijñānabījapunarbhavaprarohaṇatām ca / nāmarūpasahajāvinirbhāgatām ca / bhavasammohatṛṣṇābhilāṣasandhitām ca / bhoktukāmabhavitukāmasatvaratyanavarāgratām ca ² / traidhātukāvagrahaṇasamjñāniskarsaṇatām ca P. /

J

Sa vāsanānām upacārānupacāratām ca P. / yathāgatisambandhavāsanāvāsitatām ca (mots soulignés abrégés : &) / yathāsatvacaryācaraņa & / yathākarmakleśābhyāsa & / kuśalākuśalāvyākṛtadharmābhyāsa & / punarbhavagamanādhivāsitatām ca / anupūrvādhivāsitatām ca / dūrānugatānupacchedakleśopakarṣaṇavikārānuddharaṇa & / dravyabhūtādravyabhūta & / śrāvakapratyekabuddhabodhisatvatathāgatadarśanaśravaṇasaṃvāsa & P. /

- 1. var. : °pakṣalābha°; tib. : gñen po thob pas dnos por mi ḥgyur ba.
- 2. spyod par hdod pa dan hbyun bar hdod pa dan sems can la mos pa (mong. bisirākūi) dan thog ma dan tha ma med pa dan /

K

Sa satvarāšīnām samyaktvaniyatatām ca / mithyātvaniyatatām ca / ubhayatvāniyatatām ca P. / samyagdṛṣṭisamyagniyatatām ca (mots soulignés abrégés: &) / mithyādṛṣṭimithyā & / tadubhayavigamād aniyatatām ca (phrase soulignée abrégée: T.) / paūcānantaryānyatamamithyā & / paūcendriyasamyag & / T. / aṣṭamithyātvamithyā ¹ & / samyaktvasamyag & apunaḥkāritatām ca / T. / mātsaryerṣyāghṛṇopacārāvinivṛttyā mithyā & / āryānuttaramārgabhāvanopasaṃhārasamyaktva & / tadubhayavigamād aniyatarāsyupadesatām ca P. / iti hi bho jinaputraivaṃjūānānugato bodhisatvaḥ sādhumatyām bodhisatvabhūmau pratiṣṭhita ity ucyate /

L

So 'syām sādhumatyām bodhisatvabhūmau sthita evam caryāvimātratām satvānām ājňāya tathaiva mokṣopasamhāram upasamharati/sa satvaparipākam P. / satvavinayam ca / śrāvakayānadeśanām ca / pratyekabuddhayāna & / bodhisatvayāna & / tathāgatabhūmi & P. / sa evam jňātvā tathatvāya satvebhyo dharmam deśayati / yathāśayavibhaktito yathānuśaya & yathendriya & yathādhimukti & yathāgocaravibhāgajñānopasamhāratah sarvagocarajñānānugamanato yathādhātugahanopacārānugamanato yathāgatyupapattikleśakarmavāsanānuvartanato yathārāśivyavasthānānugamanato yathāyānādhimokṣavimuktiprāptito 'nantavarṇarūpakāyasamdarśanatah sarvalokadhātumanojāasvaravijñāpanatah sarvarutaravitaparijñānatah sarvapratisamvidviniścayakauśalyataś ca dharmam deśayati /

M

So 'syām sādhumatyām bodhisatvabhūmau sthitah san bodhisatvo dharmabhāṇakatvam kārayati tathāgatadharmakosam ca rakṣati /

selon Kokuyakudaizōkyō (Śastra) XIII nº 5 p. 358 : mithyādrṣṭi, mithyāsamkalpa, etc. la liste de Mahāvy. § 44 (ed. Sakaki) ; mēme liste dans le Daśabhūmikleśacchedikāsūtra, 9mº bhūmi.

N

Sa dharmabhāṇakagatim upagato 'pramāṇajūānānugatena kauśalyena catuḥpratisaṃvidabhinirhṛtayā bodhisatvavācā dharmaṃ deśayati / tasya satatasamitam asambhinnāś catasro bodhisatvapratisaṃvido 'nupravartante / katamāś catasro yad uta dharmapratisaṃvid artha & nirukti & pratibhāna & /

0

Sa dharmapratisaṃvidā (abrégé: D.) svalakṣaṇaṃ dharmāṇām prajānāti (mots soulignés abrégés: &) / arthapratisaṃvidā (abrégé: A.) vibhaktim & / niruktipratisaṃvidā (abrégé: N.) asambhedadeśanām & / pratibhānapratisaṃvidā (abrégé: PR.) anuprabandhānupacchedatām & /

P

Punar aparam D. abhāvaśarīram dharmāṇām prajānāti / A. udayāstagamanam & / N. sarvadharmaprajūaptyavyavacchedena dharmam deśayati / PR. yathāprajūaptyavikopanatayāparyantatayā dharmam deśayati /

Q

Punar aparam D. pratyutpannavibhaktim dharmāṇām prajānāti / A. atītānāgatavibhaktim & / N. atītānāgatapratyutpannāsambhedato dharmam dešayati / PR. ekaikam adhvānam ārabhyāparyantadharmālokatayā & /

 \mathbf{R}

Punar aparam D. dharmaprabhedam prajānāti / A. arthaprabhedam prajānāti / N. yathārutadešanatayā dharmam dešayati / PR. yathānušayajūānam & /

S

Punar aparam D. dharmajūānavibhaktyasambhedakaušalyam prajānāti / A. anvayajūānatathātvavyavasthānam prajānāti / N. samvṛtijñānasaṃdaršanāsambhedatayā nirdišati / PR. paramārthajñānakau-salyena dharmam dešayati /

T

Punar aparam D. ekanayāvikopam dharmāṇām prajānāti / A. skandhadhātvāyatanasatyapratītyasamutpādakauśalyānugamam avatarati / N. sarvajagadabhigamanīyasumadhuragiri nirghoṣākṣarair nirdišati / PR. bhūyo bhūyo 'paryantadharmāvabhāsatayā nirdišati /

U

Punar aparam D. ekayānasamavasaraṇanānātvam prajānāti / A. pravibhaktayānavimātratām prajānāti / N. sarvayānāny abhedena nirdišati / PR. ekaikam yānam aparyantadharmāvabhāsena dešayati /

V

Punar aparam D. sarvabodhisatvacarijñānacaridharmacarijñānānu-gamam avatarati / A. dašabhūmivyavasthānanirdešapravibhaktim avatarati / N. yathābhūmimārgopasamhārāsambhedena nirdišati / PR. ekaikām bhūmim aparyantākāreņa nirdišati /

W

Punar aparam D. sarvatathāgataikalakṣaṇānubodham avatarati / A. nānākālavastulakṣaṇavibhaṅgānugamam prajānāti / N. yathābhisambodhim vibhaktinirdešena nirdišati / PR. ekaikam dharmapadam aparyantakalpāvyavacchedena nirdišati /

X

Punar aparam D. sarvatathāgatavāgbalavaišāradyabuddhadharmamahākaruņāpratisamvitprayogadharmacakrānupravartanasarvajūajūānānugamam prajānāti / A. caturašītisatvacaritasahasrāņām ¹ yathāšayam yathendriyam yathādhimuktivibhaktitas tathāgataghoṣam pra-

1. cf. Abhidharmakośa I 26.

jānāti / N. sarvasatvacaryāsambhedatas tathāgataghoṣānuraveṇa nirdisati / PR. tathāgatajñānaprabhācaryāmaṇḍalādhimuktyā dharmaṃ dešayati /

Y

Sa evam pratisamvidām jūānābhinirhārakušalo bho jinaputra bodhisatvo navamīm bodhisatvabhūmim anuprāptas tathāgatadharmakošaprāpto mahādharmabhāņakatvam ca kurvāṇaḥ / arthavatīdhāraṇīpratilabdhaś ca bhavati (mots soulignés abrégés : &) / dharma & / jūānābhinirhāra & / avabhāsa & / vasumatīdhāraṇī / sumatidhāraṇī / tejo & / asaṅgamukhadhāraṇī / ananta & / vicitrārthakośa & / sa evamādīnām dhāraṇīpadānām paripūrṇāni dašadhāraṇīmukhāsaṃkhyeyašatasahasrāṇi pratilabhate / tathāsaṃkhyeyašatasahasrānugatenaiva svarāṅgakaušalyena tāvadapramāṇānugatenaiva pratibhānavibhaktimukhena dharmam dešayati / sa evam apramāṇair dhāraṇīmukhāsaṃkhyeyašatasahasrair dašasu dikṣv aprameyāṇām buddhānām bhagavatām sakāšād dharmam ṣṛṇoti ṣrutvā ca na vismārayati / yathāṣrutam cāpramāṇavibhaktita evam nirdišati /

Z

Sa ekasya tathāgatasya sakāšād dašabhir dhāraņīmukhāsaṃkhyeyašatasahasrair dharmān paryavāpnoti / yathā caikasyaivam aparyantānām tathāgatānām / sa praṇidhānamātreņa bahutaram samyaksambuddhasakāšād dharmamukhālokam sampratīcchati / na tv eva mahābāhusrutyaprāptaḥ śrāvakaḥ śrutodgrahaṇadhāraṇīpratilabdhaḥ kalpašatasahasrodgrahaṇādhiṣṭhānena / sa evaṃ dhāraṇīprāptaś ca bhavati pratibhānaprāptaś ca dharmasāṃkathyaṃ saṃniṣaṇṇaḥ sarvāvatīṃ trisāhasramahāsāhasralokadhātum spharitvā yathāśayavibhaktitaḥ satvebhyo dharmam dešayati dharmāsane niṣaṇṇaḥ / dharmāsanam cāsya tathāgatān abhiṣekabhūmiprāptān bodhisatvān sthāpayitvā sarvato visiṣṭam apramāṇāvabhāsaprāptam bhavati / sa dharmāsane niṣaṇṇa ākāṅkṣann ekaghoṣodāhāreṇa sarvaparṣadaṃ nānāghoṣarutavimātratayā saṃjūāpayati / ākāṅkṣan (abrégé: &) nānāghoṣanānāsvarāṅgavibhaktibhir ājūāpayati / & rasmimukhopasaṃhārair dharma-

J. Rahder.

80

mukhāni niścārayati / & sarvaromakūpebhyo ghosān niścārayati / & yāvat trisāhas amahāsāhas rāyām lokadhātau rūpāvabhāsās tebhyali sarvarūpāvabhāsebhyo dharmarutāni niscārayati / & ekasvararutena sarvadharmadhātum vijūāpayati / & sarvarutanirghosesu dharmarutam adhitisthati / & sarvalokadhātuparyāpannebhyo gītavādvatūrvasabdebhyo dharmarutam niscārayati / & ekāksararutāt sarvadharmapadaprabhedarutam niścārayati / & anabhilāpyānabhilāpyalokadhātvaparyantatah prthivyaptejoväyuskandhebhyah süksmaparamānurajahprabhedata ekaikaparamānurajo 'nabhilāpyāni dharmamukhāni niścārayati / sa cet tam trisāhasramahāsāhasralokadhātuparyāpannāh sarvasatvā upasamkramyaikaksaņalavamuhūrtena prašnān pariprecheyur ekaikaš ca tesām apramānarutavimātratavā paripreched vam caikah satvah pariprechen na tam dvitīyah / tam bodhisatvah sarvasatvarutapadavyañjanam udgrhnīyād udgrhya caikarutābhivyāhārena tesām sarvasatvānām cittāšayān paritosayet / yāvad anabhilāpyalokadhātuparyāpannā vā satvā upasamkramyaikakṣaṇalavamuhūrtena prašnān pariprecheyur ekaikas ca teşām apramāņarutavimātratayā paripreched yam caikah satvah pariprechen na tam dvitīyah / tam bodhisatva ekakşanalayamuhürtenaiya sarvam udgrhyaikodāhārenaiya sarvān äjnäpayet / vävad anabhiläpvän api lokadhätun spharitvä vathäsayendriyadhimuktitah satvebhyo dharmam desavati / dharmasamkanisannas ca tathāgatādhisthānasampratyesakah thyam buddhakāryena sarvasatvānām pratyupasthito bhavati / sa bhūyasyā mātrayaivam jūānāvabhāsapragrahaņam ārabhate // sa ced ekasmin vālāgraprasare yāvanty anabhilāpyeşu lokadhātuşu paramāņurajāmsi tāvantas tathāgatās tāvadapramāņaprāptesv eva parsanmaņdalesu dharmam dešayeyuh / ekaikaš ca tathāgatas tāvadapramānaprāptebhyah sarvasatvebhyo nänätvato dharmam desayed ekaikasmims ca satvāšayasantāne tāvadapramāņam eva dharmopasamhāram upasamharet / yathā caikas tathāgatah parsanmandale tathā te sarve tathāgatāḥ / yathā caikasmin vālāgraprasare tathā sarvasmin dharmadhātau / tatrāsmābhis tādṛśam smṛtivaipulyam abhinirhartavyam yathaikakşanena sarvatathāgatānām sakāśād dharmāvabhāsam pratyesemahy ekarutāvyatirekāt / yāvanti ca tāni yathāparikīrtitāni parsannrandalāni nānānikāyadharmapravanaikaparipūrnāni tatrāsmābhis

tādṛṣaṃ prajūāvabhāsaviniscayapratibhānaṃ parisodhyaṃ yad eka-kṣaṇena sarvasatvān paritoṣayet / kiṃ punar iyatsu lokadhātuṣu satvāni //

sa imām sādhumatīm bodhisatvabhūmim anuprāpto bodhisatvo bhūyasyā mātrayā rātrim divam ananyamanasikāraprayukto bhūtvā buddhagocarānupravistas tathāgatasamavadhānaprāpto gambhīrabodhisatvavimoksanuprapto bhavati / sa evamjinananugato bodhisatvah samāhitas tathāgatadaršanam na vijahāti / ekaikasmimš ca kalpe 'nekān buddhān anekāni buddhasatāni etc. juspue : anekāni buddhakoţinayutaśatasahasrāņi dṛṣṭvā ca satkaroti gurukaroti mānavati pūjayaty audārikena buddhadaršanena pūjopasthānam notsrjati / tāms ca tathāgatān prasnān pariprechati / sa dharmadhāraņīnirdešābhinirjāto bhavati / tasya bhūyasyā mātrayā tāni kuśalamūlāny uttaptatamāny asamhāryāni bhavanti / tadyathāpi nāma bho jinaputrās tad eva jātarūpam ābharaņīkrtam suparinisthitam kušalena karmārena rājňaš cakravartina uttamānge kanthe vābaddham asamhārvam bhavati sarvakottarājānām cāturdvīpakānām ca satvānām ābharanavikrtaih / evam eva bho jinaputrā bodhisatvasyāsyām sādhumatyām bodhisatvabhūmau sthitasya tāni kuśalamūlāni mahājāānālokasuvibhaktāny uttapyante 'samhāryāni bhavanti sarvaśrāvakapratyekabuddhair adharabhümisthitais ca bodhisatvaih / tasva * sã kuśalamülābhā satvānām kleśacittagahanāny avabhāsya tata eva vyävartate * / tadyathāpi nāma bho jinaputrā dvisāhasriko mahābrahmā sarvasmin dvisāhasrike lokadhātau gahananimnopacārān avabhāsavati / evam eva bho jinaputrā bodhisatvasyāsyām sādhumatyām bodhisatvabhūmau sthitasya (suit le passage placé entre deux astérisques) / tasya dašabhyah pāramitābhyo balapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudācarati yathābalam yathābhajamānam / iyam bhavanto jinaputrā bodhisatvasya sādhumatī nāma navami bodhisatvabhūmiķ etc. 8 S, l. 29-31 mahābrahmā bhavati mahābalasthāmaprāpto dvisāhasrādhipatir abhibhūr ... etc. 8 S, 1. 31-33 ... pāramitopadešesv asamhāryah satvāšayapariprochānirdesaih / yac ca kiñcit ... 3 P. l. 4 etc. jusqu'à la fin de la 3me bhūmi. On doit remplacer ici " satasahasram " par " dasabuddhaksetrāsamkhyeyasatasahasraparamāņurajahsama ».

Bhūmi X

A

Vajragarbho bodhisatva āha / yo 'yam bhavanto jinaputrā bodhisatva evam apramāṇajñeyavicāritayā buddhyā yāvan navamī bodhisatvabhūmir iti / suvicitavicayaḥ / suparipūrṇasukladharmaḥ / aparyantasambhāropacayopacitaḥ / suparigṛhītamahāpuṇyajñānasambhāraḥ / mahākaruṇāvaipulyādhigataḥ / lokadhātuvibhaktivaimātryakovidaḥ / satvadhātupraviṣṭagahanopacāraḥ / tathāgatagocarapraveśānugatasaṃjñāmanasikāraḥ / balavaiśāradyabuddhadharmādhyālambanānugataḥ / sarvākārasarvajñajñānābhiṣekabhūmiprāpta ity ucyate /

 \mathbf{B}

Tasya khalu punar bhavanto jinaputrā evamjūānānugatasya bodhisatvasyābhiṣekabhūmisamāpannasya vimalo nāma samādhir āmukhībhavati / dharmadhātuvibhaktipravešaš ca nāma (abrēgé : &) / bodhimaṇḍālaṃkāravyūhaḥ & / sarvākārarašmikusumaḥ & / sāgaragarbhaḥ & / sāgarasamṛddhiḥ & / ākāšadhātuvipulaḥ & / sarvadharmasvabhāvavicayaḥ & / sarvasatvacittacaritānugataḥ & / pratyutpannasarvabuddhasammukhāvasthitaḥ & bodhisatvasamādhir āmukh bhavati / tasyaivaṃpramukhāni dašasamādhyasaṃkhyeyašatasahasrāṇyāmukhībhavanti / sa tān sarvān samādhīn samāpadyate ca vyuttiṣṭhate ca samādhikaušalyānugataš ca yāvat samādhikāryaṃ tat sarvaṃ pratyanubhavati / tasya yāvad dašasamādhyasaṃkhyeyašatasahasrāṇām paryante sarvajňajñānavišeṣābhiṣekavān nāma bodhisatvasamādhir āmukhībhavati /

C

Yasmin samanantarābhimukhībhūte dašatrisāhasrašatasahasrāparyantapramāņam mahāratnarājapadmam prādurbhavati sarvākāraratnapratyarpitam sarvalokaviṣayasamatikrāntam lokottarakušalamūlasambhūtam māyāsvabhāvagocarapariniṣpannam dharmadhātusuvyavasthitāvabhāsam divyaviṣayasamatikrāntam mahāvaidūryamaņiratnadaṇḍam atulyacandanarājakarnikam mahāsmagarbhakešaram

jāmbūnadasuvarņāvabhāsapatram aparimitarašmisaņkusumitašarīram sarvapravararatnapratyuptagarbham aparyantamahāratnajālasaņchannam paripūrņadašatrisāhasrašatasahasraparamāņurajaḥsamamahāratnapadmaparivāram / tadanugatas tadanurūpaš ca tasya bodhisatvasya kāyaḥ saṃtiṣṭhate / sa tasya sarvajūajūānavišeṣābhiṣekavataḥ samādheḥ sahapratilambhāt tasmin mahāratnarājapadme niṣaṇṇaḥ saṃdṛṣṣyate / samanantaraniṣaṇṇaś ca sa bodhisatvas tasmin mahāratnarājapadme 'tha yāvanti tasya mahāratnarājapadmasya mahāpadmāni parivāraḥ prādurbhūtaḥ / tāvanto bodhisatvā dašadiglokadhātusaṃnipatitās taṇ bodhisatvam anuparivārya teṣu mahāratnapadmeṣu niṣīdanti / ekaikaš ca teṣāṇ dašasamādhišatasahasrāṇi samāpadyate tam eva bodhisatvaṃ nirīkṣamāṇāḥ /

D

Samanantaram samāpanne ca tasmin bodhisatve tesu ca bodhisatvesu niravašesam atha sarvalokadhātusamprakampanam bhavati / sarvāpāyapratiprašrambhaņam ca / sarvadharmadhātvavabhāsaspharaņam ca / sarvalokadhātuparišodhanam ca / sarvabuddhaksetranāmadheyarutānuravanam ca / sarvasabhāgacaritabodhisatvasamnipātanam ca / sarvalokadhātudevamanuşyatūryasangītisampravādanam ca / sarvasatvasukhasamjananam ca / sarvasamyaksambuddhācintyapūjopasthānapravartanam ca / sarvatathāgataparsanmandalavijāāpanam ca bhavati / tat kasya hetoh / tathā hi bho jinaputrās tasya bodhisatvasya samanantaranisannasya tasmin mahāratnarājapadme 'dhastāc caraṇatalābhyām daśaraśmyasamkhyeyaśatasahasrāṇi niścaranti niścarya daśadiśam (mots soulignés abrégés: D.) avīciparyantān mahānirayān avabhāsayanti nairayikānām satvānām sarvaduhkhāni pratiprasrambhayanti / jānumandalābhyām D. sarvatirvagyonibhayanany ayabhasayanti sarvatiryagyoniduhkhani ca prasamayanti (mots soulignés abrégés : &....&) / nābhimaṇḍalād D. sarvayamalokabhavanāni & sarvayamalaukikānām satvānām & / vāmadaksinābhyām pārsvābhyām D. manusyāsrayān & manusya & / ubhābhyām pāņibhyām D. devāsurabhavanāni & devāsura & / amsābhyām D. śrāvakayāniyāśrayān avabhāsayanti dharmālokamukham copasamharanti /

84 J. Rahder.

prsthato grīvāvās ca D. pratvekabuddhāsrayān avabhāsayanti sāntisamādhimukhanayam copasamharanti / mukhadvārād D. prathamacittotpadam upadaya yavan navamim bhumim anupraptan bodhisatvān avabhāsayanti prajnopāyakausalyanayam copasamharanti / ūrnākośād daśaraśmyasamkhyeyaśatasahasrāni niścaranti niścarya daśasu diksu sarvamārabhavanāny avabhāsya dhyāmīkṛtyābhişekabhūmipräptän bodhisatvän avabhäsya tatkäyesy evästamgacchanti / uparyuttamāngāt paripūrņadašatrisāhasrāsamkhyeyašatasahasraparamāņurajahsəmā rašmayo nišcaranti nišcarya dašasu diksu dharmadhātupramāņāny ākāśadhātuparvavasānāni sarvatathāgataparsanmandalāny avabhāsya daśākāram lokam pradaksinikrtyoparikhagapathe sthitvā mahārasmijālamandalāni kṛtvā / uttaptaprabhāsam nāma mahat tathägatapüjopasthänam sarvatathägatänäm anupravartayanti / tasva pūjopasthānasya prathamacittotpādam upādāva vävan navamībhūmyanupravartitam tathāgatapūjopasthānam (suit le passage placé entre deux astérisques dans la section K, bhūmi 8) / tataḥ khalv api mahārasmijālamaņdalād yāvatī dasasu diksu niravasesasarvadharmadhātvantargatā puspaprajñaptir vā gaudhadhūpamālyavilepanacūrņacīvaraechatradhvajapatākāvastrābharaņamaņiratnaprajñaptir tato 'tiriktatarāh sarvalokavisayasamatikrāntā lokottarakuśalamūlasambhārādhipatyābhinirvṛttāh sarvākāraguṇasampannā acintyanirvānādhisthānādhisthitā nānāvyūhamahāratnavarsā ivaikaikatathāgataparsanmandale mahāmeghā ivābhipravarsanti sma / tām ca ye satvāh pūjām samjānante te sarve niyatā bhavanty anuttarāyām samyaksambodhau / evamrūpam pūjopasthānam pravartya tā raśmayah punar eva sarvāvanti tathāgataparşanmaņdalāny avabhāsya daśākāram lokam pradaksinīkṛtya tesām tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām adhastāt kramatalesv astamgacchanti / tatas tesām tathāgatānām tesām ca bodhisatvānām viditam bhavati / amusmin lokadhātuprasara evamcaryānugato bodhisatvo 'bhisekakālaprāpta iti / tatra bho jinaputrā daśabhyo digbhyo 'paryantebhyo lokadhātuprasarebhyo 'prameyāsamkhyeyāparyantā bodhisatvā yāvan navamībodhisatvabhūmipratisthitā āgatya tam bodhisatvam anuparivārya mahatīm pūjām krtvā tam eva bodhisatvam nirīksamāņā dašasamādhisatasahasrāni samāpadyante / abhisekabhūmiprāptānām ca bodhisatvānām

käyebhyah śrīvatsālamkārād vajrasvastikāt sarvamārasatruvijayo nāmaikaikā mahārasmir dašarasmyasamkhyeyasatasahasraparivārā niscarati niscarya daša dišo 'vabhāsyāparyantāni prātihāryāni samdarsya tasya bodhisatvasya śrīvatsālamkāre vajrasvastika evāstamgacchati / samanantarād astamitāyās ca tasyā rasmyāh satasahasraguņottarā tasya bodhisatvasya balasthāmābhivṛddhih prajūāyate /

 \mathbf{E}

Atha khalu bho jinaputrāh sarvajnatābhijnāvatyo nāma rasmayas teşām tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām ūrņākesebhyo niścaranty asamkhyevapariyārās tāh sarvāsu dašasu diksy ašesatah sarvalokadhātūn avabhāsya dašākāram lokam pradaksiņīkrtya mahānti tathāgatavikurvitāni samdaršya bahūni bodhisatvakotiniyutašatasahasrāņi samcodya sarvabuddhaksetraprasarān sadvikāram samprakampya sarvāpāyacyutigatyupapattīh prašamya sarvamārabhavanāni dhyāmīkrtva sarvatathāgatābhisambodhivibuddhabuddhāsanāny upasamdaršya sarvabuddhaparsanmandalavyūhaprabhāvam nidaršya dharmadhātuparamān ākāšadhātuparyavasānān sarvalokadhātūn avabhāsya punar evāgatya tam sarvāvantam bodhisatvaparşatsamnipātam upary upari pradaksinīkrtya mahāvyūhān nidaršya tā rašmayas tasya bodhisatvasyottamänge 'stamgacchanti / tatparivärarasmayas ca tathä samnipatitānām tesām bodhisatvānām širassv antardhīyante sma / samanantarasamnipatitābhis ca tābhī rasmibhis to bodhisatvā apratilabdhapūrvāni dašasamādhišatasahasrāni pratilabhante / tāś ca raśmayas tulyakālam tasya bodhisatvasyottamānge nipatitā bhavanti / sa ca bodhisatvo 'bhisikta ity ucyate samyaksambuddhavišaye / dašabalaparipūryā tu samyaksambuddha iti samkhyām gacchati / tadyathāpi nāma bho jinaputrā vo rājnas cakravartinah putro įvesthah kumāro gryamahisīprasūtas cakravartirājalaksaņasamanvāgato bhavati tam rājā cakravartī divye hastisauvarņe bhadrapīthe nisādya / caturbhyo mahāsamudrebhyo vāry ānīya / upariratnavimānena dhāryamāpuspadhūpagandhadīpamālyavilepanacūrnacīvaracchanena mahatā tradhvajapatākātūrvatādāvacarasamgītivyūhena sauvarnam bbringāram grhītvā tena vāriņā tam kumāram mūrdhany abhisiūcati / samaJ. Rahder.

nantarābhişiktas ca rājā kṣatriyo mūrdhābhişikta iti saṃkhyāṃ gacchati / dasakusalakarmapathaparipūryā tu cakravartīti saṃjñāṃ pratilabhate / evam eva bho jinaputrāḥ samanantarābhişikto bodhisatvas tair buddhair bhagavadbhir mahājñānābhiṣekābhiṣikta ity ucyate / samyaksambuddhābhiṣekeṇa dasabalaparipūryā tu samyaksambuddha iti saṃkhyāṃ gacchati / ayaṃ bho jinaputrā bodhisatvasya mahājñānābhiṣeko yasyārthe bodhisatvo 'nekāni duṣkarasatasahasrāṇy ārabhate / sa evam abhiṣikto 'prameyaguṇajñānavivardhito dharmameghāyāṇ bodhisatvabhūmau pratiṣṭhita ity ucyate /

F

So 'syām dharmameghāyām bodhisatvabhūmau pratisthito bodhisatvo dharmadhātusamudāgamam ca (mots soulignés abrégés: &) yathābhūtam prajānāti (abrégé: P.) / kāma & / rūpa & / ārūpva & / loka & / sarvasatva & / vijñāna & / samskrtāsamskrta & / ākāša & / bhūtābhūtadeśanā & / nirvāna & / drstikrtakleśasamudāgamam ca (abrégé: &) P. / lokadhātupravṛttinivṛtti & / śrāvakacaryā & / pratyekabuddhacaryā & / bodhisatvacaryā & / tathāgatabalavaišāradyāvenikabuddhadharmarupakayadharmakaya & / sarvakarasarvajnajñāna & / abhisambodhidharmacakraprayrttisamdaršana & / samāsatah sarvadharmapraveśavibhaktinistīrana & P. / sa evamiñānānugatayā buddhyottari satvakāyanirmāņam ca P. (mots soulignés abrégés: &) / kleśa & / drstikrta & / lokadhātu & / dharmadhātu & / śrāvaka & / pratyekabuddha & / bodhisatva & / tathāgata & / sarvanirmāṇakalpākalpatām ca P. / sarvabuddhādhisthānam ca (abrégé: &) P. / dharma & / samgha & / karma & / kleśa & / kāla & / pranidhāna & / pūjā & / caryā & / kalpa & / jāāna & P. / sa yānīmāni tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām sūksmapravešajūānāni yad uta caryāsūksmapravešajňānam vā (abrégé: &) / cyutyupapatti & / janma & / abhiniskramana & / abhisambodhi & / vikurvana & / dharmacakrapravartana & / dharmadesanā & / dharmavistara & / āyuḥpramāṇādhisthāna & / varnarūpakāyasamdaršana & / sarvasatvavinayānatikramana & / sarvalokadhātuspharana & / sarvasatvacittacaritavyavalokana & / ekaksane tryadhvavyavalokana & / pūrvāntāparāntanir-

avasesa & / sarvasatvacittacaritanānātvasamanta & / tathāgatabalavaišāradyabuddhadharmācintva & / tathāgataparinirvāna & / šāsanādhisthanasaddharmasthiti & / evampramukhany aprameyasamkhyeyani tathagatanam suksmapravesajnanani tani sarvani P./sa yanimani tathagatanam arhatam samyaksambuddhanam guhvasthanani yad uta kāyaguhyam vā (abrégé: &) vāg & citta & kālākālavicāranā & bodhisatvavyākaraņa & satvasamgrahanigraha & vinevotsādanāvasāna & yathākālāvavādānusāsanādhyupeksaņa & yānanānātvavyavasthāpana & satvacaryendriyavibhakti & satvakarmakriyavatara & bodhisatvacaryendriyavibhakti & caryābhisambodhisvabhāvaprabhāvānubodha & svabhāvābhisambodhyadhisthāna & avatārottārana & ākarsanasampresana & sthanacankramananisadyasayyasanasamdarsana & aharaparibhogakāvopakaranapratisevana & bhāsitatūsnimbhāvadhvānavimoksasamādhisamāpattisamdaršana & / evampramukhāny apramevāsamkhyevāni tathāgatānām guhyasthānāni tāni sarvāni P. / sa yānīmāni tathāgatānām kalpapravešasamavasaraņajūānāni yad uta / ekakalpāsamkhyeyakalpasamavasaraņatā (abrégé: &) / asamkhyeyakalpaikakalpa & / samkhyeyakalpasamkhyeyakalpa & asamkhyeyakalpasamkhyeyakalpa & / cittaksanakalpa & kalpacittaksana & / kalpākalpa & akalpakalpa & / sabuddhakakalpābuddhakakalpa & abuddhakakalpasabuddhakakalpa & / atītānāgatakalpapratyutpannakalpa & pratvutpannakalpātītānāgatakalpa & atītakalpānāgatakalpa & anāgatakalpātītakalpa & / dīrghakalpahrasvakalpa & hrasvakalpadīrghakalpa & / sarvakalpesu samjūākrta & sarvasamjūākrtesu kalpa & / evampramukhāny aprameyāny asamkhyeyāni kalpapraveśasamavasaraņāni tāni sarvāņi P. / sa yānīmāni tathāgatānām arhatām samvaksambuddhānām avatārajñānāni yad uta vālapathāvatārajñānam vā (abrégé : &) paramāņurajo & buddhaksetrakāyābhisambodhi & satvakāvacittābhisambodhi & sarvatrānugatābhisambodhi & vyatyastacarisamdarsanāvatārajūānam vā (abrégé: &) anuloma & pratiloma & cintyācintyalokavijňeyāvijňeya & śrāvakavijňeyapratyekabuddhavijneyabodhisatvavijneyatathāgatavijneya & / tāni sarvāņi P. / iti hi bho jinaputrā aprameyam buddhānām bhagavatām jñānavaipulyam apramāņam evāsyām bhūmau sthitasya bodhisatvasyāvatārajñānam /

G

Sa khalu punar bho jinaputrā bodhisatva evam imām bodhisatvabhūmim anugato 'cintyam ca nāma (abrégé : &) bodhisatvavimokṣam pratilabhate / anāvaraṇam & višuddhivicayam & samantamukhāvabhāsam & tathāgatakośam & apratihatacakrānugatam & tryadhvānugatam & dharmadhātugarbham & vimuktimaṇḍalaprabhāsam & aśeṣaviṣayagamam & bodhisatvavimokṣam pratilabhate / iti hi bho jinaputrā imān daśa bodhisatvavimokṣān pramukhān kṛtvāprameyāsamkhyeyāni bodhisatvavimokṣamukhaśatasahasrāṇi (abrégé : &) bodhisatvo 'syāṇ daśamyām bodhisatvabhūmau pratiṣṭhitaḥ pratilabhate / evaṃ yāvat samādhi & dhāraṇī & abhijūābhinirhāra & pratilabhate / jūānāloka & vikurvaṇa & pratisaṃvinnirhāra & upāyaprajūāvikrīḍita & gambhīradharmanayapraveśa & mahākaruṇāvega & bodhisatvavaśitāpraveśa & pratilabhate /

н

Sa evamjňänänugatayā buddhyāpramāņānugatena smrtikauśalyena samanyāgato bhavati / sa daśabhyo digbhyo 'prameyānām buddhānām bhagavatām sakāšād ekakṣaṇalavamuhūrtenāpramāṇān mahādharmāvabhāsān mahādharmālokān mahādharmameghān sahate sampratīcchati svikaroti samdhārayati/(passage souligné abrégé: &) tadvathāpi nāma bho jinaputrāķ sāgaraņāgarājameghavisrsto mahān apskandho na sukaro 'nyena prthivīpradešena sodhum vā sampratyesitum vā svīkartum vā samdhārayitum vā (mots soulignés abrégés: S.) anyatra mahāsamudrāt / evam eva bho jinaputrā ye te tathāgatānām bhagavatām guhyānupravešā yad uta mahādharmāvabhāsā mahādharmālokā mahädharmameghäs te na sukaräh sarvasatvaih sarvasrävakapratyekabuddhaih S. prathamām bhūmim upādāya yāvan navamībhūmipratisthitair api bodhisatvais tän bodhisatvo 'syäm dharmameghäyäm bodhisatvabhūmau sthitah sarvān sahate sampratīcchati svīkaroti samdhārayati (abrégé: SS.) / tadyathāpi nāma bho jinaputrā mahāsamudra ekasyāpi mahābhujamgendrasya mahāmeghān SS, dvayor api trayāņām api yāvad aparimānām api bhujamgendrānām ekakṣaṇalavamuhūrtenāprameyān mahāmeghān SS. / tat kasya hetoh /

apramānavipulavistīrnatvān mahāsamudrasva / evam eva bho jinaputrā asyām dharmameghāyām bodhisatvabhūmau pratisthito bodhisatva ekasyāpi tathāgatasya sakāšād & dvayor api trayāņām api yāvad aparimānām api tathāgatānām sakāšād & / tata ucvata iyam bhūmir dharmamegheti / vimukticandro bodhisatva āha / śakyam punar bho jinaputra samkhyām kartum kiyatām tathāgatānām antikebhyo bodhisatva & / vajragarbho bodhisatva āha / na sukarā bho jinaputra samkhyā kartum gananānirdešena / iyatām tathāgatānām antikebhyo bodhisatva & / api tu khalv aupamyam karisyāmi / tadyathāpi nāma bho jinaputra dašasu diksu dašabuddhaksetrānabhilāpyakoţiniyutaśatasahasraparamānurajahsamāsu lokadhātuşu yāvat satvadhātuniravasesayogena samvidyate / tata ekah satvah srutagrahanadhāranīpratilabdho bhayet tathāgatānām upasthāyako mahāśrāvako 'gryah śrutadharānām / tadvathāpi nāma bhagavato vajrapadmottarasya tathagatasyarhatah samyaksambuddhasya mahavijayo nāma bhikşur evamrūpeņa śrutakauśalyabalādhānena sa ekah satvah samanvāgato bhavet / yathā ca sa ekaḥ satvas tathā niravaśeṣāsu sarvāsu lokadhātusu te sarve satvāh samanvāgatā bhaveyur yac caikenodgrhītam syān na dvitīyena / tat kim manyase bho jinaputra bahutaram tesäm aprameväpramänam vä šrutakaušalyam bhavet / vimukticandro bodhisatva āha / bahu bho jinaputrāpramāņam tat tesām sarvasatvānām šrutakaušalyam bhavet / vajragarbho bodhisatva äha / ārocayāmi te bho jinaputra prativedayāmi / yam dharmameghäyäm bodhisatvabhūmau pratisthito bodhisatva ekakşanalavamuhürtenaikasvaiva tävat tathägatasva sakäsäd dharmadhätutryadhvakosam nāma mahādharmāvabhāsālokamegham SS. / yasya mahādharmävabhāsālokameghasamdhāraņakausalyasya tat pūrvakam šrutakausalyam (suit le passage placé entre deux astérisques dans la section K, bhūmi 8) / yathā caikasya tathāgatasya sakāšāt tathā dašasu dikșu yāvanti tāsu pūrvikāsu lokadhātusu paramāņurajāmsi samvidvante / tāvatām samvaksambuddhānām tato 'pi bhūya uttary aprameyānām tathāgatānām sakāšād ekakṣaṇalavamuhūrtena dharmadhātutryadhvakošam nāma mahādharmāvabhāsālokamegham SS. / tata ucyata iyam bhumir dharmamegheti/ punar aparam bho jinaputra dharmameghavam bodhisatvabhumau pratisthito bodhisatvah svapraņidhānabalādhānato mahākṛpākaruṇāmegham samutthāpya mahādharmāvabhāsagarjanam abhijñāvidyāvaiśāradyavidyudvidyotitam mahārasmimārutasamīritam mahāpuņyajñānaghanābhrajālasamchannam vividhakāyaghanāvartasamdarsanam mahādharmanirnādanam namuciparsadvidrāvanam ekaksaņalavamuhūrtena daśasu diksu vävanti täsu lokadhätusu täni paramänurajämsi samvidvante tävanti lokadhätukotinayutasatasahasrani spharitva tebhvo 'pi bhuyo 'prameyāņi lokadhātukoţinayutasatasahasrāņi spharitvā mahāmṛtakusaladhārābhipravarsanena yathāśayatah satvānām ajñānasamutthitāh sarvaklešarajojvālāh prašamayati / tata ucyata iyam bhūmir dharmamegheti / punar aparam bho jinaputra dharmameghayam bodhisatva ekasyām api lokadhātau * tuşitavarabhavanavāsam upādāya cyavanācankramanagarbhasthitijanınābhiniskramanābhisambodhyadhyesanamahādharmacakrapravartanamahāparinirvānabhūmir iti sarvatathāgatakāryam adhitisthati yathāšayesu satvesu yathāvaineyikesu * / evam dvayor api yāvad yāvanti tāsu lokadhātusu paramāņurajāmsi samvidyante tato 'pi bhūyo 'prameyeşu lokadhātukoţiniyutasatasahasreşu (suit le passage placé entre deux astérisques) /

I

Sa evamjūānavasitāprāptah suviniscitamahājūānābhijūā ākānkṣan (abrégé: A.) saṃkliṣṭāyā lokadhātoh parisuddhatām adhitiṣṭhati / parisuddhayā lokadhātoh saṃkliṣṭatām adhitiṣṭhati / A. saṃkṣiptāyā lokadhātor vistīrṇatām adhitiṣṭhati (abrégé: AD.) / vistīrṇāyāḥ saṃkṣiptatām AD. / evaṃ vipulamahadgatāpramāṇasūkṣmaudārikavyatyastāvamūrdhasamatalādīnāṃ sarvalokadhātūnāṃ vṛṣabhatayānantam abhinirhāram AD. / A. ekasmin paramāṇurajasy ekām api lokadhātuṃ sarvāvatīṃ sacakravāḍaparikhām AD. / tac ca paramāṇurajo na vardhayati tāṃ ca kriyām ādarṣayati (abrégé: &) / dve 'pi tisro 'pi catasro 'pi pañcāpi yāvad anabhilāpyā api lokadhātūr ekasmin paramāṇurajasi sarvāḥ sacakravāḍaparikhā AD. & / A. ekasyāṃ lokadhātau dvilokadhātuvyūham ādarṣayati / A. yāvad anabhilāpyalokadhātuvyūham ādarṣayati / A. ekalokadhātuvyūham dvayor lokadhātvor ādarṣayati / yāvad anabhilāpyāsu lokadhātus tam ekasyāṃ lokadhātau

samdadhāti na ca satvān vihethayati (abrégé: &) / A. ekasyām lokadhātau yāvān satvadhātus tam anabhilāpyāsu lokadhātusu & / A. anabhilāpyalokadhātugatān satvān ekavālapathe &/A. ekavālapatha ekam sarvabuddhavişayavyüham ädarsayati / A. yavad anabhilapyan sarvakārabuddhavisayavyūhān ādaršayati / A. yāvanty anabhilāpyāsu lokadhätusu paramāņurajāmsi tāvata ātmabhāvān ekaksaņalavamuhūrtena nirmimīte / ekaikasmimš cātmabhāve tāvata eva samdaršayati / taiš ca pāṇibhir dašasu dikṣu buddhapūjāyām pravujyate / ekaikena ca päņinā gangānadīvālikāsamān puspaputāms tesām buddhānām bhagavatām kṣipati / yathā puṣpāṇām evam gandhānām mālyānām vilepanānām cūrnānām cīvarāņām chatrāņām dhvajānām patākānām evam sarvavyūhānām / ekaikasmiņiš ca kāye tāvanty eva širāmsy AD. / ekaikasmimš ca širasi tāvatīr eva jihvā AD. / tābhis teşam buddhanam bhagavatam varnam bhaşate / cittotpade ca dasadikspharanam gacchati / cittakṣaṇe cāpramāṇā abhisambodhīr yāvan mahāparinirvāņavyūhān AD. / apramāņakāyatām ca tryadhvatāyām AD. / svakāye cāpramāṇānāṃ buddhānāṃ bhagavatām aprameyān buddhakşetragunavyühān AD. / sarvalokadhātusamvartavivartavyühāṃś ca svakāye AD. / sarvā vātamaņḍalīś caikaromakūpād utsrjati / na ca satvān vihethayati / A. caikām apskandhaparyantām lokadhātum AD. / tasyām ca mahāpadmam AD. / tasya ca mahāpadmasya prabhāvabhāsavyūhenānantā lokadhātūḥ spharati / tatra ca mahābodhivṛkṣam ādarśayati / yāvat sarvākāravaropetam sarvajñatvam samdarsayati / svakāye dasadinmanividyuccandrasūryaprabhā yāvat sarvāvabhāsaprabhā AD. / ekamukhavātena caikaikasvā dišah pratidiśam ananta lokadhatuh kampayati / na ca satvan uttrasayati / dasadisam ca vātasamvartanīm tejahsamvartanīm apsamvartanīm AD./ sarvasatvāms ca A. yathābhiprāyam rūpāsrayālamkṛtān AD. / svakāye ca tathagatakayam AD. tathagatakaye ca svakayam AD. / tathagatakäye svabuddhaksetram AD, svabuddhaksetre ca tathägatakäyam AD./ iti hi bho jinaputra dharmameghāyām bodhisatvabhūmau pratisthito bodhisatva imāni cānyāni cāprameyāsamkhyeyāni rddhivikurvaņakoţinayutaśatasahasrāny ādarśayati / 1

^{1.} Comparer le texte pareil du Vimalakīrtinirdeša, ch. VI, Eastern Buddhist III, 4: « a bodhisattva can manifest in a single pore of his skin all the lands in all the ten quarters, even the sun, moon and stars », etc.

92 J. Rahder.

J

Atha khalu tasvāh parsadah kesāmcid bodhisatvānām kesāmcid devanāgavaksagandharvāsuragarudakimnaramahoragasakrabrahmalokapālamahesvarasuddhāvāsānām etad abhavad vadi tāvad bodhisatvasvaivam apramāna rddhyabhisamskāragocaras tathāgatānām punah kimrūpo bhavisyatīti / atha khalu vimukticandro bodhisatvas tasyāh parsadas cittāsayavicāram ājňāya vajragarbham bodhisatvam etad avocat / samšavitā vatevam bho jinaputra parsat sādhv asyāh samsayacchityartham kimcinmatram bodhisatvavyuhapratiharyam samdaršaya / atha khalu vajragarbho bodhisatvas tasyām velāyām sarvabuddhaksetrakāyasvabhāvasamdaršanam nāma bodhisatvasamādhim samāpadyate / samanantarasamāpanne vajragarbhe bodhisatve sarvabuddhaksetrakāyasvabhāvasamdaršanam bodhisatvasamādhim atha tāvad eva sā sarvāvatī bodhisatvaparsat sā ca devanāgayaksa ... etc. jusque: suddhāvāsaparsad vajragarbhasya bodhisatvasya kāyāntarībhūtam ātmānam samjānīte sma tatra ca buddhaksetram abhinirvrttam samjānīte sma / tasmims ca buddhaksetre ya ākāravvūhās te na sukarāh paripūrnayāpi kalpakotyā prabhāvayitum / tatra ca bodhivrksam dašatrisāhasrašatasahasraviskambhaskandham paripūrņatrisāhasrakoţivipulāpramāņavitapodviddhašikharam tadanurūpam ca tasmin bodbimande simhāsanavaipulyam tatra sarvābhijāāmatirājam nāma tathāgatam bodhimandavaragatam samapasyat / iti hi yavantas tatra vyūhāh samdršyante te na sukarāh paripūrnayāpi kalpakotyā prabhāvayitum / sa idam mahāprātihāryam samdršya tām sarvāvatīm bodhisatvaparşadam tām ca devanāga ... etc. jusque : suddhāvāsaparşadam punar eva yathästhäne sthäpayamasa / atha khalu sa sarvavati parsad āscaryaprāptā tūsņīmbhūtā tam eva vajragarbham bodhisatvam nidhyāyantī sthitābhūt / atha khalu vimukticandro bodhisatvo vajragarbham bodhisatvam etad avocat / āscaryam idam bho jinaputrādbhutam yavad acintyopamasya samadher nimesavyuhaprabhavah / tat ko nāmāyam bho jinaputra samādhih / vajragarbho bodhisatva āha / sarvabuddhaksetrakāvasvabhāvasamdaršano nāmāyam bho jinaputra samādhiḥ / vimukticandro bodhisatva āha / kaḥ punar bho jinaputrāsya samādher gocaravisayavyūhah / vajragarbho bodhisatva āha / ākā-

nksan bho jinaputra bodhisatvo 'sya samādheh suparibhāvitatvād gangānadīvālikāsamalokadhātuparamāņurajahsamāni dašabuddhaksetrāņi svakāya ādaršayed ato vā bhūya uttari / īdršānām bho jinaputra bodhisatvasamādhīnām dharmameghāyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatvo bahūni šatasahasrāni pratilabhate / tena tasya bodhisatvasya yavad yauvarajyapraptair api bodhisatvaih sadhumatibodhisatvabhiimau pratisthitair (abrégé: Y.) na sukarah kāvah kāvakarma vā jňātum (abrégé: &) / na sukarā vāg vākkarma vā & na sukaram mano manaskarma vā & na sukararddhir & na sukaram tryadhvavilokitam & na sukarah samādhigocarānupravešo & na sukaro jūānavişayo & na sukaram vimokşavikrīditam & na sukaram nirmānakarma vādhisthānakarma vā prabhāvakarma vā & na sukaram yāvat samāsatah kramotksepaniksepakarmāpi & Y. / evam apramānā bho jinaputreyam dharmameghā bodhisatvabhūmih samāsanirdešato vistarašah punar asamkhyeyakalpašatasahasranirdešāparvantākārato drastavyā / vimukticandro bodhisatva āha / kīdršo bho jinaputra tathāgatagocaravisayapraveśo yatredam bodhisatvānām caryāvisayādhisthānam evam apramāņam / vajragarbho bodhisatva āha / tadyathāpi nāma svād bho jinaputra kaścid eva purusaś caturdvīpikāvā lokadhātor dvau trīn vā kolāsthimātrān pāsānān grhītvaivam vadet / kiyatī nu khalu sā pṛthivīdhātur aparyantāsu lokadhātusv itah pāsānébhyo mahadgatatayā vāpramānatveneti / īdršam idam mama tvadvacanam pratibhāti / vas tvam apramānajūāninām tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām dharmatām bodhisatvadharmatayā tulayasi / api tu khalu punar bho jinaputra yathā cāturdvīpikāyā lokadhātoh parīttā pṛthivīdhātur yodgṛhītāpramāṇāvasisṭā / evam eva bho jinaputrāsyā eva tāvad dharmameghāyā bodhisatvabhūmer aprameyān kalpān nirdišyamānāyāh pradešamātram nirdistam syāt / kah punar vādas tathāgatabhūmeh / ārocayāmi te bho jinaputra prativedayāmi / ayam me tathagatah puratah sthitah saksibhutah / sa ced bho jinaputra dasasu diksv ekaikasyām disy aparyantalokadhātuparamāņurajahsamāni buddhaksetrāny evambhūmiprāptair bodhisatvaih pūrnāni bhaveyur yatheksuvanam va nadavanam va venuvanam va tilavanam vā šālivanam vā tesām aparvantakalpābhinirhṛto bodhisatvacaryābhitathāgatasyaikaksanajñānaprasrtasya tathāgatavişayasya nirhāras

94 J. Rahder.

(suit le passage placé entre deux astérisques dans la section K. 8me bhūmi) / iti hi bho jinaputraivamjūānānugato bodhisatvas tathāgatādvayakāyavākcitto bodhisatvasamādhibalam ca notsrjati buddhadarsanapüjopasthānam ca karoti / sa ekaikasmin kalpe 'paryantāms tathāgatān sarvākārābhinirhārapūjābhih pūjayati / audārikānugatayā pūjavā tesām ca buddhānām bhagavatām adhisthānāvabhāsam sampraticchati / sa bhūyasyā mātrayāsamhāryo bhavati dharmadhātuvibhaktipariprechānirdešaih / anekān kalpān anekāni kalpašatāni ... etc. jusque: anekāni kalpakoţinayutašatasahasrāni / tadyathāpi nāma bho jinaputra divyakarmärakrtam mahäbharanopacäram mahämaniratnapratyuptam vašavartino devarājasyottamānge kanthe vābaddham asamhāryam bhavati tadanyair divyamānuşyakair ābharaņavibhūşanopacāraih / evam eva bho jinaputra bodhisatvasyemām dašamīm dharmameghām bodhisatvabhūmim anuprāptasya te bodhisatvajñānoasamhāryā bhavanti sarvasatvaih sarvasrāvakapratvekapacārā buddhaih prathamām bodhisatvabhūmim upādāya yāvan navainīm bodhisatvabhūmim anuprāptair bodhisatvaih / asyām ca bodhisatvabhūmau sthitasya bodhisatvasya jñānāvabhāsah satvānām yāvat sarvajñajñānāvatārāya samvartate 'samhāryas tadanyair jūānāvabhāsaih/ tadyathāpi nāma bho jinaputra maheśvarasya devarājasyāblatikrantā bhavati sarvopapattyāyatanāni satvānām ca kāyāśrayān prahlādayati / evam eva bho jinaputra bodhisatvasyāsyām daśamyām dharmamebodhisatvabhūmau sthitasya jūānābhāsamhāryā ghāvām sarvaśrāvakapratyekabuddhaili prathamām bodhisatvabhūmim upādāya yāvan navamībodhisatvabhūmipratisthitair bodhisatvair yāvat sarvajňajňānadharmatāyām ca satvān pratisthāpayati / sa khalu punar bho jinaputra bodhisatva evamjūānānugato buddhair bhagavadbhis tryadhvajñānam ca samsrāvyate / dharmadhātuprabhedajñānam ca sarvalokadhātuspharaņam ca sarvalokadhātvavabhāsādhisthānam ca sarvasatvaksetradharmaparijñānam ca sarvasatvacittacaritānupravešajhānam ca sarvasatvayathākālaparipākajñānam ca vinayānatikramaņam ca sarvadharmapravicayavibhaktijāānakaušalyam ca samāsato yāvat sarvajūajūānāpramāņatā ca saņsrāvyate // tasya dašabhyah pāramitābhyo jūānapāramitātiriktatamā bhavati na ca parišesāsu na samudāgacchati yathābalam yathābhajamānam / iyam bho jinaputra

bodhisatvasya dharmameghā nāma dašamī bodhisatvabhūmiḥ samāsanirdešato vistarašaḥ punar asaṃkhyeyāparyantakalpanirdešaniṣṭhāto 'nugantavyā / yasyāṃ pratiṣṭhito bodhisatvo bhūyastvena mahešvaro bhavati devarājaḥ kṛtī prabhuḥ satvānāṃ sarvaśrāvakapratyekabuddhabodhisatvapāramitopadešeṣv asaṃhāryo dharmadhātuvibhaktiparipṛcchānirdešaiḥ / yac ca kiñcit ... 3 P, l. 4 etc. jusqu'à la fin de la 3me bhūmi. On doit remplacer ici " śatasahasram » par " dašabuddhakṣetrānabhilāpyakoṭīnayutašatasahasraparamāṇurajaḥsama ». Dharmameghā nāma bodhisatvabhūmir dašamī //

PARINDANAPARIVARTA

A

Imās tāḥ khalu punar bho jinaputrā daša bodhisatvabhūmayaḥ samāsanirdešato nirdistā vistarašah punar aparyantakalpanirdešanisthāto 'nugantavyāḥ / yā atītānāgatapratyutpannair buddhair bhagavadbhir bhāsitās ca bhāsisyante ca bhāsyante ca // tāh khalu punar bho jinaputraitā daša bodhisatvabhūmayah sarvākārasarvajūajūānānugatā drastavyā anupūrvābhimukhatvāt / tadyathāpi nāma bho jinaputrānavataptahradaprabhavam pravahad vāri caturbhir mahānadīsrotomukhair jambūdvīpam samtarpyāksayam bhūyo vivrddham aprameyānām satvānām upakāribhūtam yāvan mahāsamudram arpayati tac ca vāry ādita eva mahāsāgarābhimukham / evam eva bho jinaputra bodhicittamahāhradaprabhavam pravahat kusalamūlavāri mahāpranidhānanadīsrotomukhais caturbhih samgrahavastubhih sarvasatvadhātum samtarpyākṣayam bhūya uttari vivrddham ¹ aprameyāņām satvāpām upakārībhūtam yāvat sarvākārasarvajūajāānamahāsamudram arpayati tac ca kuśalamūlaväry ādita eva sarvajāatāmahāsägarābhimukham /

B

Tāḥ khalu bho jinaputraitā daśa bhūmayo buddhajñānam pratītya prajñāyante / tadyathāpi nāma bho jinaputra mahāpṛthivīm pratītya

1. MS. de Cambridge (867.2): uttare vivrddhe.

dasa mahāratnaparvatarājāh prajñāyante / tadyathā himavān parvatarājo gandhamādano vaidalya (var. : vaipulya; le traducteur japonais suivant Kumārajīva et Buddhabhadra rend par: khadiraka) rsigirir yugamdharo 'svakarnagirir nimindharas cakravādah ketumān sumerus ca mahāparvatarājah / tatra bho jinaputra tadyathāpi nāma himavān parvatarāja ākarah sarvabhaisajyajātīnām aparyantah sarvabhaisajvajātigrahanatavā / evam eva bho jinaputra (abrégé: E.) pramuditāvām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatva ākaro bhavati sarvalaukikakāvyašāstramantravidyāsthānānām aparyantah sarvalaukikakāvvašūstramantravidvopāvena // tadvathāpi nāma bho jinaputra (abrégé: T.) gandhamādano mahāparvatarāja ākarah sarvagandhajātīnām aparyantah sarvagandhajātigrahaņena / E. vimalāyām bodhisatvabhūmau sthito bodhisatva ākaro bhavati (abrégé: B.) sarvabodhisatvasilasamvaracāritragandhānām aparyantah sarvabodhisatvašīlasamvaracāritragandhasamgrahaņena // T. vaidalyo mahāparvatarājah suddho ratnamaya ākarah (abrégé : M.) sarvaratnajātīnām aparvantah sarvalaukikaratnajātigrahanena / E. prabhākarvām B. sarvalaukikadhyānābhijñāvimoksasamādhisamāpattīnām aparyantah sarvalaukikadhvānābhijnāvimoksasamādhisamāpattipariprechānirdešaih (abrégé : P.) // T. rsigirir M. pañcābhijñānām rsīnām aparvantah pañcābhijnarsigananayā / E. arcismatyām B. sarvamārgāmārgāntarāvatāranirdešavišesajāānānām aparvantah sarvamārgāmārgāntaravišesajñānapariprechānirdešaih // T. yugamdharo M. sarvayaksamaharddhikānām aparyantah sarvayakṣamaharddhikagaṇanayā / E. sudurjayāvām B. sarvābhijnarddhivikurvaņaprātihāryānām aparyantah sarvābhijāarddhivikurvaņaprātihārya P. // T. asvakarņagirir M. sarvaphalajātīnām aparvantah sarvaphalajātigrahanena / E. abhimukhyām B. pratītvasamutpādāvatāranirdešānām aparyantah šrāvakaphalābhisamaya P. // T. nimindharo M. sarvanāgamaharddhikānām aparyantah sarvanāgamaharddhikagaņanayā / E. dūramgamāyām B. upāyaprajūānirdesānām aparyantah pratyekabuddhaphalābhisamaya P. // T. cakravādo M. vašībhūtānām aparyanto vašībhūtagananayā / E. acalāvām B. sarvabodhisatvavasitābhinirhārānām aparvanto lokadhātuvibhakti P. // T. ketumān M. asuramaharddhikānām aparyanto 'suramaharddhikagananaya / E. sadhumatyam B. sarvasatvapravṛttinivṛttijñānopacārāṇām aparyantaḥ sarvajagatsambhavavibhava P. // T. sumerur M. sarvadevamaharddhikānām aparyantaḥ sarvadevamaharddhikagaṇanayā / E. dharmameghāyām B. tathāgatabalavaiśāradyāveṇikabuddhadharmāṇām aparyanto buddhakāryasaṃdarśana P. // yathā khalu punar ime bho jinaputra daśa mahāratnaparvatā mahāsamudrasambhūtā mahāsamudraprabhāvitāḥ / E. imā api daśa bhūmayaḥ sarvajñatāsambhūtāḥ sarvajñatāprabhāvitāḥ /

 \mathbf{C}

T. mahāsamudro dasabhir ākāraih samkhyām gacchaty asamhāryatayā / katamair dasabhir yad utānupūrvanimnatas ca mṛtakuṇapāsamvāsatas cānyavārisamkhyātyajanatas caikarasatas ca bahuratnatas ca gambbīraduravagāhatas ca vipulāpramāņatas ca mahābbūtāvāsatas ca sthitavelānatikramaņataš ca sarvameghavārisampratyesaņātṛptitaš ca / E. bodhisatvacaryā dašabhir ākāraih samkhyām gacchaty asamhāryatayā / katamair dašabhir yad uta pramuditāyām bodhisatvabhūmau (abrégé: &) anupūrvamahāpranidhānābhinirhāranimnatah / vimalāyām & dauhšīlyamrtakunapāsamvāsatah / prabhākaryām & laukikaprajñaptisamkhyātyāgatah / arcismatyām & buddhābhedyaprasādaikarasatah / sudurjayāyām & apramānopāyābhijnālokakriyābhinirhārabahuratnatah / abhimukhyām & pratītyasamutpādapratyaveksanaduravagāhagāmbhīryatah / dūramgamāyām & buddhipravicayakausalyavipulapramanatah / acalayam & mahavyuhabhinirharasamdarsanamahābhūtāvāsatah / sādhumatyām & gambhīravimoksajagaccaritayathāvatprativedhasthitavelānatikramaņataḥ / dharmameghāyām & sarvatathāgatadharmāvabhāsamahāmeghavārisampratyesanātrptitah./

D

T. mahāmaņiratnam yadā daša ratnagotrāņy atikramyābhyutksiptam ca bhavati kušalakarmārasuparitāpitam ca suparipiņditam ca suparisodhitam ca suparyavadāpitam ca sunirviddham ca ratnasūtrasvāviddham coccavaidūryamaņiratnadaņdadhvajāgrāvaropitam ca sarvāvabhāsapramuktam ca rājānujūātam ca bhavati / tadā sarvasatvānām sarvaratnasamgrahāya pratyupasthitam bhavati / E. yadā

bodhisatvānām sarvajňatāratnacittotpādo dašāryaratnagotrāņy atikramyotpanno bhavati dhutaguņasamlekhašīlavratatapaḥsuparitāpitaš ca dhyānasamādhisamāpattisuparipiņḍitaš ca mārgāṅgākārasuparisodhitaš copāyābhijňāsuparyavadāpitaš ca pratītyasamutpādasunirviddhaš copāyaprajñāvicitraratnasūtrasvāviddhaš ca vašitāmahāvaiḍūryamaṇiratnadaṇḍadhvajāgrāvaropitaš ca satvacaritapratyavekṣaṇašrutajñānāvabhāsasamprayuktaš ca tathāgatadharmarājasamyaksambuddhajñānābhiṣekānugataš ca bhavati / tadā sarvasatvānām sarvabuddhakāryaratnasamgrahāya pratyupasthito bhavati tadā ca sarvajña ity ākhyāyate /

E

Ayam khalu punar bho jinaputra bodhisatyacaryāsamudānayanah sarvākārasarvajñajñānagunasamcayo dharmamukhaparivarto (abrégé: &) nānavaropitakuśalamūlānām satvānām śravanāvabhāsam āgamisyati / vimukticandro bodhisatva āha / yesām punar bho jinaputrāyam & śravanāvabhāsam āgamisyati te kiyatā punyopacayena samanvāgatā bhavisyanti / vajragarbho bodhisatva āha / yāvān bho jinaputra sarvajñajñānasya prabhāvas tāvān sarvajñatācittotpādasamgrahālambanāt punyopacayah syād yāvān sarvajñatācittotpādasamgrahālambanatah punyopacayas tāvān evāsya dharmamukhapariyartasyābhimukhah punyopacayo 'nugantavyah / tat kasya hetoh / na hi bho jinaputra šakyam anyatra bodhisatvenāyam & śrotum vādhimoktum vā pratyetum vodgrahītum vā dhārayitum vā samdhārayitum vā / kah punar vādo bhāvanākāraprayogodyoganispādanesu / tasmāt tarhi bho jinaputra sarvajñajñānamukhānugatās te samdhārayitavyā ya imam sarvajňajňānaguņasamcayadharmamukhaparivartam śrosyanti śrutvā cādhimoksyante 'dhimucya cādhārayisyanti bhāvanākārena prayoksyante / atha khalu tasyām velāyām buddhānubhāvena dharmatāpratilambhena ca (abrégé: &) dasadiglokadasabuddhaksetrakotiparamāņurajahsamā lokadhātavah sadvikāram astādasamahānimittam akampanta prākampanta samprākampanta / acalan prācalan samprācalan / avedhanta prāvedhanta samprāvedhanta / aranan prāranan samprāraņan / aksubhyan prāksubhyan samprāksubhyan / agarjan prāgarjan samprāgarjan / & divyās ca puspagandhamālyameghā

abhiprāvarsan / divyās ca vastrameghā divyās cūrņameghā divyā ratnameghā (abrégé: D.M.) D. ābharana M.D. chatra M.D. dhvaja M.D. patākā M. abhiprāvarṣan / divyam ca sūryacakrātmabhāvamandalamanirājasumerumeghavarsam abhiprāvarsan / divvam ca sarvarutaravitavādyamanirājasumerumeghavarsam abhiprāvarsan (abrégé: MA.) / divyam ca jāmbūnadakanakavarnaprabhāmandala MA. / divyās ca tūryatādāvacarasamgītimeghā nadanti sma / divyasamatikrāntāh sarvajāatābhūmyabhistavasamgītimeghā nadanti sma / yathā cāsyām lokadhātau cāturdvīpikāyām paranirmitavasavartino devarājasya vimāne maņiratnagarbhaprāsāde tathā sarvalokadhātusu daša dišah spharitvoyam eva dharmadešanā sarvatraiva pravartate sma / & daśabhyo digbhyo daśabuddhaksetrakotiparamānurajahsamānām lokadhātūnām parena dasabuddhaksetrakotiparamānurajahsamā bodhisatvā āgacchanti dašadišam spharantas te cāgatyaivam āhuḥ / sādhu sādhu bho jinaputra yas tvam imām bodhisatvabhūmidharmatām sūcayasi / vayam api bho jinaputra sarve vajragarbhasamanāmakā eva vajrašrīnāmikābhyo nānālokadhātubhya ihāgatā vajradhvajanāmakānām tathāgatānām antikebhyah / sarvāsu ca tāsu lokadhātusv iyam eva dharmadešanā pravartate buddhānubhāvenaivamrūpāsv eva parsatsu / ebhir eva padair ebhir eva vyamjanair ebhir eva niruktair etam evärtham abhilasadbhir anūnam anadhikam anatiriktam / te vayam bho jinaputra sāksībhūtā buddhānubhāvenemām parsadam samprāptāh / yathā ca bho jinaputra vayam imām lokadhātum samprāptās tathā ca dašasu diksu sarvalokadhātusv ekaikasyām lokadhātau cāturdvīpikāyām paranirmitavasavartibhavane vašavartino devarājasya vimāne maņiratnagarbhaprāsāde samprāptā iti / (Suivent les gāthās)

Idam avocad vajragarbho bodhisatvo mahāsatvo 'bhyanujūātas tathāgatena / āttamanāḥ sā ca sarvāvatī bodhisatvaparṣat sā ca devanāga ... etc. jusque : suddhāväsaparṣad bhagavāṃs ca paranirmitavasavartiṣu deveṣu viharann acirābhisambuddho dvitīye saptāhe vasavartino devarājasya vimāne maniratnagarbhe vajragarbhasya bodhisatvasya bhāṣitam abhyanandann iti // iti parīndanā parivarto nāmaikādasaḥ // iti śrībodhisatvacaṛyāprasthāno dasabhūmīśvaro nāma mahāyānasūtraratnarājaḥ samāptaḥ //

ERRATA

P. x1, l. 10: paramārtha au lieu de pararamārtha.

P. xxvi, l. 11: stūpa " " sthūpa.

P. xxvIII, l. 15: °anupalabdhitā° " " anupalabdhita°

APPENDICE

BODHISATTVABHŪMI

(MS. unique de Cambridge; Add. 1702)

VIHĀRAPATALA (fol. 119 a-133 a) 1

Uddānam / gotram tathādhimuktis ca pramudito 'dhisīlam adhicittam trayah prajñā dve ānimitte sābhogas cānābhogas ca pratisamvidas ca paramas ca syāt tathāgatottamo vihāraḥ // evam gotrasampadam upādāya vathoktāyām bodhisattvasiksāyām siksamānām yathoktesu ca bodhisattvalingesu samdršyamānām bodhisattvapaksyaprayogesu ca samyakprayuktānām bodhisattvādhyāšayāmš ca yathoktān višodhayatām bodhisattvānām samāsato dvādaša bodhisattvavihārā bhavanti vair bodhisattvavihāraih sarvā bodhisattvacaryāh samgrhītā veditavyāh / trayodasas ca tāthāgatavihāro yo'sya bhavaty abhisambodher niruttaro vihārah / tatra dvādaša bodhisattvavihārāh katame / gotravihārah (abrégé: V.) / adhimukticaryā-V. / pramudita-V. / adhisīla-V. / adhicitta-V. / adhiprajnāvihārās trayah / bodhipaksyapratisamyuktali satyapratisamyuktali pratityasamutpadapravrttinivrttipratisamyuktas ca / iti yena sa bodhisattvas tattvam pašvati vac ca tattvam pašvati tasva ca tattvasvājnānād vathā pravṛttir duhkhasya jūānāc ca punar apravṛttir duhkhasya bhavati sattvānām / tad etad bodhisattvasya tribhir mukhaih prajūayā vyavacārayatas trayo 'dhiprajñāvihārā bhavanti / sābhisamskārah sābhogo nischidra-

^{1.} Bodhibhūmyutpattipaṭala d'après Guṇavarman (Wogihara, Asaṅga's Bodhisattvabhūmi p. 12).

J. Rahder.

mārgavāhano nirnimitto vihārah / anabhisamskāro 'nābhogamārgavāhano nirnimitta eva vihārah / pratisamvid-V. / paramas ca parinispanno bodhisattvavihārah / ime te dvādašavidho bodhisattvānām bodhisattvavihārair esām sarvavihārasamgrahah sarvabodhisattvacaryāsamgraho bhavati / tāthāgatah punar vihāro yah sarvabodhisattvavihārasamatikrānto 'bhisambuddhabodher vihārah / tatra tāthāgatasya paścimasya vihārasya pratisthāyogasthāne paścime (le chapitre " pratisthā " occupe les feuilles 140 b-150 a du MS. original) sākalyena nirdešo bhavisyati / dvādašānām punar bodhisattvānām vihārāṇām yathā vyavasthānam bhavisyati tathā nirdeksyāmi / katamaś ca bodhisattvasya gotravihōraḥ / katham ca bodhisattvo gotrastho viharati / iha bodhisattvo gotravihārī prakṛtibhadrasamtānatayā prakrtyā bodhisattvagunair bodhisattvārhaih kušalair samanvāgato bhavati / tatsamudācāre ca samdṛśyate prakṛtibhadratayaiva na hathayogena tasmin kusale pravartate 'pi tu pratisamkhyānataḥ 1 sānugrahaḥ 2 sambhṛto 2 (chinois : saṃvṛto) bhavati / sarvesām ca buddhadharmāṇām gotravihārī bodhisattvo bījadharo bhavati / sarvabuddhadharmāṇām asya sarvabījāny ātmabhāvagatāny āśrayagatāni vidyante / audārikamalavigatas ca bodhisattvo gotravihārī bhavati / abhavvah sa tadrūpam samkleśaparyavasthānam sammukhīkartum yena paryavasthānena paryavasthito 'nyatamad ānantarvakarma samudācaret kušalamūlāni vā samucchindvād yaš ca vidhir gotrasthasya gotrapatale (le premier chap. " gotra » occupe les feuilles 1 b-6 a du MS. original) nirdistals sa gotravihārino bodhisattvasya vistarena veditavya ity ayam ucyate bodhisattvasya gotravihārah // tatra katamo bodhisattvasyādhimukticaryāvihārah / iha bodhisattvasya prathamam cittotpādam upādāvāšuddhādhyāšavasya yā kācid bodhisattvacaryā ayam asyādhimukticaryāvihāra ity ucyate / tatra gotravihārī bodhisattvas tadanyeṣām sarveṣām bodhisattvavihārāṇām ekādaśānām tāthāgatasya ca vihārasya hetumātre vartate / hetuparigrahena tu tena kaścit tadanyo bodhisattvavihāra ārabdho (chinois et tibétain : nārabdho) bhavati na pratilabdho na visodhitah kutah punas tāthāgatavihārah / adhimukticaryāvihārinā punar bodhi-

^{1.} Hsüan Chuang: apratisamkhyanatah.

^{2.} omis dans la version tibétaine.

sattvena sarve bodhisattvavihārās tāthāgatas ca vihāra ārabdhā bhavanti na tu pratilabdhā na visodhitāh // sa eva tv adhimukticaryāvihārah pratilabdho bhavati / tasyaiva cāyam višuddhaye pratipannah (comparer les Candidats de l'Abhidharmakosa, chap. 6) / adhimukticarvāvihāre parisuddhe pramuditavihāram pūrvārabdham eva pratilabhate / tasyaiva ca viśuddhave pratipannah / pramuditavihāre parišuddhe adhišīlavihāram pūrvārabdham eva pratilabhate tasyaiva ca visuddhaye pratipanno bhavati / (tib. fol. 189 a, ligne 8; Paris, Bibl. Nat., tib. n. 246) evam vistarena yavat paramah parinispanno bodhisattvavihāro veditavyah / parame parinispanne bodhisattvavihāre parišuddhe 'nantaram pūrvārabdhasva tāthāgatasva vihārasva sakrt pratilambho višuddhiś ca veditavyā / idam tāthāgatavihāre bodhisattvavihārebhyo višesaņam veditavyam / tatra katamo bodhisattvasva (mots soulignés abrégés : T.) pramudita-V. / vah śuddhādhyāśayasya bodhisattvasya vihāraḥ / T. adhiśīla-V. / yo 'dhyāśayasuddhinidānena prakrtišīlena samyuktasya V. / T. adhicitta-V. / yo 'dhisīlavihāravisuddhinidānato laukikadhyānasamādhisamāpattibhir V. / T. bodhipaksapratisamyukto 'dhiprajūa-V. / yo laukikam jūānavišuddhisamnišravabhūtam samādhim nišritya satyāvabodhāya samyaksmrtyupasthānādīnām saptatrimšad bodhipaksyāņām dharmānām pravicaya-V. / T. satyapratisamyukto 'dhiprajña-V. / yo bodhipaksyapravicayam niśritva yathāvat satvāvabodha-V. / T. pratītyasamutpādapravrttinivrttipratisamyukto 'dhiprajña-V. / yas tam eva satyāvabodham adhipatim kṛtvā tajjñānātmahetukaduḥkhapravicayaprabhāvitas tajjñānāc ca sahetukaduḥkhanirodhapravicayaprabhāvito V. tatra katamo bodhisattvānām (abrégé: TM.) sābhisamskārah sābhogo nirnimitto V. / vas tam eva trividham apy adhiprajňavihāram adhipatim krtvābhisamskārenābhogena nišchidranirantah sarvadharmesu tathā nirvikalpah prajūābhāvanāsahagato V. / TM. anabhisamskāro 'nābhogo nirnimitto V. / yas tasyaiva pūrvakasya nirnimittasya vihārasya bhāvanābāhulyāt svarasenaiva nischidranirantaravāhimārgānugato V. / TM. pratisamvid-V. / yas tam eva suparišuddham niścalam prajñāsamādhim niśritya mahāmativaipulyam anuprāptasya paresām dharmasamākhyānānuttaryam ārabhya dharmāṇām paryāyārthanirvacanaprabhedapravicaya-V. / T. paramo V. / yatrasthito

bodhisattvo bodhisattvamārganisthāgato 'nuttarāyām samyaksambodhau mahādharmābhisekaprāpta ekajātipratibaddho vā bhavati caramabhaviko vā yasya vihārasyānantaram sahitam evānuttarām samyaksambodhim abhisambudhya sarvabuddhakaryam karoti // tatradhimukticarvāvihāre bodhisattvo bodhisattvabhāvanāvām parīttakārī bhavati cchidrakārī anivatakārī punarlābhaparihānitah / pramuditavihāre bodhisattvas tasyām eva bodhisattvabhāvanāyām vipulakārī bhavaty acchidrakārī niyatakārī yathāpratilabdhāparihāņitah / yathā pramuditavihāre evam yāvat trisv adhiprajňavihāresu / prathamam nirnimittam vihāram upādāya yāvat paramād bodhisattvavihārād bodhisattvo bodhisattvabhāvanāvām apramānakārī bhavatv acchidrakārī nivatakārī ca // tatrādbimukticaryāvihāre bodhisattvanirnimittabhāvanāvāh samārambho veditavyah / pramuditavihāre 'dhisīlādhicittādhiprajūavihāresu tasyā bodhisattvanirnimittabhāvanāyāh pratilambho veditavyah / prathame 'nimittavihāre samudāgamo dvitīye 'nimittavihāre bodhisattvasya nirnimittabhāvanāyāh parišuddhir veditavyā / pratisamvidvihāre parame ca vihāre tasyā eva bodhisattvanirnimittabhāvanāyāh phalapratyanubhavanatā veditavyā // adhimukticaryāvihāre vartamānasya bodhisattvasya ke ākārāh kāni lingāni kāni nimittāni bhavanti / adhimukticaryāvihāre vartamāno bodhisattvah pratisamkhyānabaliko bhavati / bodhisattvakrtyaprayogesu pratisamkhyāya prajňayā prayujyate na tu prakrtyā tanmayatayā / drdhāyā avivartyāyā bodhisattvabhāvanāyā alābhī bhavati / yathā bhāvanāyā evam bhāvanāphalasya vividhānām pratisamvidabhijñāvimokṣasamādhisamāpattīnām / pañca ca bhayāny asamatikrānto bhavati / ājīvikābhayam (abrégé : &) asloka & maraņa & durgati & parşacchāradya & ca / pratisamkhyāya ca sattvārthesu prayujyate na prakrtvanukampāprematayā / ekadā ca sattvesu mithyāpi pratipadyate kāyena vācā manasā / ekadā visaye 'dhyavasito bhavati / ekadā āgrhītapariskāratāyām api samdršvate / śraddhāgāmī ca bhavati pareṣām buddhabodhisattvānām na tu pratyātmam tattvajũo bhavati yad uta tathāgatam vā ārabhya dharmam vā samgham vä tattvärtham vä buddhabodhisattvaprabhävam vä hetum vä phalam vā prāptavyam vārtham prāpyopāyam vā gocaram vā parīttena ca šrutamayacintāmayena jūanena samanvāgato bhavati nāpramāņena /

(tib. fol. 191 b, l. 5) tad api cāsyaikadā sampramusyate sampramosadharmas ca bhavati / duhkhayā ca dhandhābhijñāyā (ou bien: -ābhijñayā; dhandha correspond au terme tibétain bul ba) bodhisattvapratipadā samanvāgato bhavati / na ca tīvracchando bhavati mahābodhāv uttaptavīryo gambhīrasusamnivistaprasādah / trisu ca sthānesu musitasmṛtir bhavati / visayesu manāpāmanāpesu rūpaśabdagandharasasprastavyadharmesv ekadā viparyastacittatayā/upapattau tatra tatrātmabhāvantare pratyājātasya pūrvakātmabhāvavismaranāt / uddistānām udgrhītānām dharmāņām cirakṛtacirabhāṣitasya caikadā vismaranāt / evam eşa trisu sthānesu musitasmṛtir bhavati / ekadā ca medhāvī bhavati dharmāṇām udgrahaṇārthapravesasamarthah / ekadā na tathā / ekadā smṛtimān bhavati / ekadā musitasmṛtijātīyah / na ca sattvānām yathāvad vinayopāyābhijno bhavati nāpy ātmano buddhadharmābhinirhāropāyābhijnah / hathena (nan gyis) ca paresām dharmam dešayaty avavādānušāsanīm vā pravartayati / sā cāsya hathena pravartitā na yathābhūtam ājñāya / ekadā vandhyo bhavaty ekadā cāvandhyo rātriksiptānām iva sarāņām yadrechāsiddhitām upādāya / ekadā ca cittam apy utpāditam mahābodhād utsrjati / ekadā bodhisattvašīlasamvarasamādānān nivartate notsahate vā / ekadā sattvārthakriyāprayukto 'pi khedam antarā krtvā tasmāt sattvārthakriyāprayogāt pratinivartate / āšayatas cātmanah sukhakāmo bhavati pratisamkhyäya ca parasukhakāmaḥ / bodhisattvaskhaliteşu ca parijñābahulo bhavati na tu parijñāya parijñāyāsesaprahānam vā punah punah skhalitādhyācāratayā / ekadā neyas ca bhavatv asmād bodhisattvapitakadharmavinayāt / ekadā gambhīrām udārām (dharmadeśanām) śrutvā uttrasyati bhavati cāsya cetaso vikampitatvam vimatih samdehas ca / sarveņa ca sarvam mahākaruņāsamudācāravirahito bhavati sattvesu / alpena ca hitasukhopasamhāreņa sattvesu pratyupasthito bhavati na vipulenāprameyeņa ca / sarvāsu paripūrņāsu yathānirdistāsu bodhisattvašiksāsu šiksate na ca sarvaih paripūrņair yathānirdişţair bodhisattvalingaih samanvāgato bhavati / na ca sarvesu vathānirdistesu bodhisattvapaksaprayogesu paripūrņesu samdršyate / dure canuttarayah samyaksambodher atmanam pratyeti na ca tathā nirvāņe 'syādhyāsayaḥ samnivisto bhavati yathā samsārasamsrtau / uttaptair acalais ca kusalair bodhipaksyair dharmair

asamanyagato bhavati / itimany evambhagiyani lingani nimittanime ākārā adhimukticaryāvihāre vartamānasya bodhisattvasya veditavyāh//adhimukticaryāvihāre mrdvyām kṣāntyām (daśavihārāvasthā) vartamānasva bodhisattvasvaisām vathānirdistānām ākāralinganimittānām adhimātratā veditavvā / madhvāvām ksāntau (dasacaryāvasthā) vartamānasvaisām ākāralinganimittānām mrdutā tanutvam veditavyam / adhimātrāyām (dasapariņāmanāvasthā) eva kṣāntau vartamānasvaisām cākāralinganimittānām asesaprahānānantaram ca pramuditavihārapravešo bodhisattvasya veditavyah / pratilambhayogena tasyāsya pramuditavihāriņa ete ca sarvadharmāh sarveņa sarvam na bhavanti ye 'dhimukticaryāvihāravihārina ākhyātāh / etad viparyayena ca sarve sukladharmāh samvidyante yair ayam samanvägato bodhisattvah suddhadhväsaya itv ucyate / kim capy adhimukticaryāvihāre 'pi vartamānasya bodhisattvasya mrdumadhyādhimātrayogenottarottarā suddhir adhimoksasyāsti na tv asāv adhyāsayaśuddhir ity ucyate / tat kasya hetoh / tathā so 'dhimoksa ebhir anekavidhair upaklesair upaklistah pravartate / pramuditavihārasthitasya tu bodhisattvasya sarvesām esām adhimoksopakleśānām prahānān nirupaklešah šuddho 'dhimoksah pravartate // tatra pramuditavihāre vartamānasya bodhisattvasya ke ākārāh kāni lingāni kāni nimittāni veditavyāni / iha bodhisattvo 'dhimukticaryāvihārāt pramuditavihāram anupravišan pūrvakam ca bodhisattvapranidhānam anuttarāyām samyaksambodhāv asupratividdhabodhy asupratividdhabodhyupāyam yad bhūyasā parapratyayagāmy asuniścitam prahāyānyad abhinavam sadbhir ākāraih suviniscitam pratyātmam bhāvanāmayam bodhisattvapranidhānam utpādayati sarvam tadanyasuklapranidhānasamatikrāntam atulyam asādhāranaphalam laukikam ca tat sarvalokavisayasamatikrāntam ca sarvasattvaduļkhaparitrāņānugatatvāt sarvašrāvakapratyekabuddhāsādhāraņam / ekaksaņamātram utpanne pi tasmin pranidhāne dharmaprakṛtih sā tādṛśī yāprameya-

- Classification des cinq kṣāntis dans le Jên wang ching :
 - 1. dama-kṣānti (10 vihāras, 10 caryās, 10 pariṇāmanās)
 - 2. śraddhā- » (bhūmis 1-3)
 - 3. ānulomikī » (bhūmis 4-6)
 - 4. anutpattikadharmakṣānti (bhūmis 7-9)
 - 5. nirvāņa-kṣānti (dixième bhūmi et bodhi)

sukladharmestaphalā bhavati bodhisattvānām / nirvikāram ca tat pranidhānam aksayam nāsya pratilabdhasya kathamcit parvāyena parihānir anyathābhāvo vopalabhyate / višesabhāgīyam tad aparāntakotipatitam mahābodhinistham tat punar etat suviniscitam bodhisattvapranidhānam cittotpāda ity ucyate (tib. fol. 193 b, l. 7) / sa punar eşa cittotpādo bodhisattvasya samāsatas caturbhir ākārair veditavyah / ādita eva tāvat kīdršānām bodhisattvānām tac cittam utpadyate / kim cālambyotpadyate / kīdršam ca kim laksanam kenātmanotpadyate / utpanne ca tasmims ca citte kānusamsā bhavatīty ebhis caturbhir ākāraiḥ sa cittotpādo veditavyaḥ / adhimukticaryāvihāre sarvākāram upacitakušalamūlānām samāsatah samyag bodhisattvacaryāniyatānām bodhisattvānām tac cittam utpadyate / āyatyām samvag āśu sarvabodhisambhāraparipūrim sarvabodhisattvasattvārthakriyāparipūrim anuttarasamyaksambodhim sarvākārasarvabuddhadharmaparipūrim buddhakāryakriyāparipūrim ca samāsata ālambanīkṛtya bodhisattvānām cittam utpadyate / samyag āšu ca sarvākārasarvabodhisambhärānukūlam sattveşu sarvākārabodhisattvakṛtyānukūlam anuttarasamvaksambodhisvayambhūjāānapratilambhānukūlam sarvākārabuddhakrtyakaranānukūlam tac cittam utpadyate / tasya cittasyotpādād bodhisattvo 'tikrānto bhavati bālabodhisattvaprthagjanabhūmim / avakrānto bhavati bodhisattvaniyāmam / jāto bhavati tathāgatakule tathāgatasyorasah (thugs kyi sras) putro bhavati / niyatam sambodhiparāyanas tathāgatavamsaniyato bhavati / sa ca tathābhūto 'vetyaprasādaprāptah prāmodyabahulo bhavati / asamrambhāvihimsākrodhabahulah pareṣām sarvākārām bodhisattvasattsarvākārām bodhisambhāraparipūrim vārthakrivām sarvākārām bodhim buddhadharmāms ca buddhakṛtyādhisthānam ca suddhenādhyāsayenālambanīkurvann adhimucyamāno 'vatarann etaddharmāśusamudagamanukulatam catmanah sampasyati pratyavagacchan prāmodyabahulas ca bhavati/kusalenodāreņa naiskramyopasamhitena nirāmisenāpratisamena kāyacittānugrāhakeņa prāmodyenottaptair asamaih kusalair dharmaih samanvägata äsannībhūtas cāsyānuttarāyāh samyaksambodher višuddhas ca me 'dhyāsayo mahābodhau sarvāņi ca me bhayāny apagatānīty ato 'pi prāmodyabahulo bhavati / tathā hy asva suviniscitāpāditacittasya bodhisattvasya pamca bhayāni

J. Rahder.

prahīnāni bhavanti suparibhāvitanairātmyajñānasyātmasamjūā tāvan na pravartate kutah punar ātmasneho vopakārasneho vā bhavisyati / ato 'syājīvikābhayam na bhavati / Et ainsi de suite comme dans la section 1 Y. / sa evam sarvabhayāpagatah sarvagambhīranirdešatrāsapagatah sarvocchrayamanastambhapagatah sarvaparopakaravipratipattisu dvesapagatah sarvalokamisaharsapagatah / aklistatvad anupahatena sušodhitatvād aprākṛtenāśayena sarvakušaladharmasamudāgamāya drste ca dharme sarvākāram bodhisattvavīryam ārabhate śraddhadhipatitam purvamgamam krtvayatyam ca yani tani purvanirdiştani bodhipakşyapatale dasa mahapranidhanani tany asmin pramuditavihāre 'bhinirharaty āsayasuddhitām upādāya / agryasattvadaksinīyasāstrdharmasvāmipūjāyai mahāpranidhānam / tatpranītasaddharmasamdhāranāya dvitīyam / anupurvasaddharma- pravartanāya trtīyam / tadanukūlam bodhisattvacaryācaraņatāyai caturtham / tadbhājanasattvaparipācanatāyai pamcamam / buddhaksetresupapatti (hgro ba) -tathagatadarsanaparyupasanasaddharmaśravanatayai sastham / svabuddhaksetraparisodhanatayai saptamam / bodhisattvais ca mahaikāsayaprayogatāyai astamam / sarvasattvārthakriyamoghatayai navamam / anuttarasamyaksambodhyabhisambodhanatāyai buddhakrtyakaranatāyai dasamam mahāpranidhānam abhinirharati / param param sa sattvadhātur anupacchedavad lokadharmānupacchedavad eṣām me mahāpraņidhānānām janmani janmani yāvad bodhiparyantagamanād avigamas cāsampramosas cāvisamyogaš ca syād iti samyak cittam pranidadhāti 1 / pūrvakam pranidhātavyc 'rthe pranidhānam / phyi ma ni smon lam ñid la smon par rig par bya ste (lacune dans le texte sanscrit; à partir de la première bhūmi l'objet du vœu n'est plus un avantage désirable, mais au contraire le vœu lui-même) / etany eva mahapranidhanani pramukhāņi krtvā tasya bodhisattvasya daša praņidhānāsamkhyeyasatasahasrāny utpadyante samyakpraņidhānānām (tib. fol. 195 b, l. 7)/

So weit das Ende des Himmelsraumes sein mag (und so weit) ebenso ohne Rest das Ende der Wesen (sein mag), so weit das Ende des Tuns und der Leidenschaft (sein mag), so weit (gesteckt sei) das Ende für meinen frommen Wunsch.
 (Die Bhadracarī, v. 46; traduction d'Ernst Leumann).

tasyaivam äyatyām ca pranidhānavato drste ca dharme ārabdhavīryasya dasa vihāraparisodhakā dharmāh pramuditavihāraparisuddhaye samvartante / sarvabuddhadharmān abhiśraddadhāti / pratītvasamutpādayogena (1 RR) kevalam sattvānām duhkhaskandhasamudāgamam pasyatah karuna / mayaite sattva asmat kevalad duhkhaskandhad vimocayitavyā iti sampašyato maitrī / sarvaduhkhaparitrānābhiprāyasyātmanirapeksyatā tam nirupeksasya (de la mi lta bas) sattvesv ādhyātmikabāhyavastuparityāgah / paratas ca tesām eva sattvānām arthe laukikalokottaradharmaparigavesino 'khedah (1 UU) / akhinnasya (mi skyo bas) ca sarvašāstrajňānasamudāgamavišuddhibbih šāstrajñatā / śāstrajñānasya hīnamadhyavišistesu sattvesu yathāyoga-.... pratipattilokajñatā (ci nus ci hos su de bshin ñid du sgrub pas) / tesv eva ca prayogesu kālamātrādicarvām ārabhva hrīkvāpatrāpvatā / tesv eva prayogesv apratyudāvartanatayā dhrtibalādhānatā / lābhasatkārapratipattibhyām ca tathāgatapūjopasthānatā / ime daša dharmā vihāraparišuddhaye samvartante / yad uta śraddhā karuņā maitrī tyägo 'khedah sästrajňatā lokajňatā hrikyäpatrāpyatā dhṛtibalādhānatā tathāgatapūjopasthānatā ca / sa ca bodhisattva etāms ca dharmān samādāya vartate bahulīkaroti tadanyesām ca navānām adhišīlādīnām bodhisattvavihārāņām sarvākāramārgaguņadosān paryesate buddhabodhisattvānām antikāt / tadabhijňas ca sukham avipranastamārgah -ākārapratilanībhanisvandanimittah (1 WW) / evam ca sarvākārān vihārān ākramya mahābodhim adhigacehati mahāsattvasārtham ca samsārakāntāra (durgād) uttārayati / yair ākāraiḥ pravišati sa pravešah (rnam pa gan dag gis hjug par byed pa de dag ni rnam pa dag go) / yah praveśah sah pratilambhah / pravistasya yā mahāphalānušamsānispattih samudāgamas ca sa nisyando veditavyah / tasvāsmin vihāre vyavasthitasya dvābhyām kāraņābhyām bahavo buddhā ābhāsam āgacchanti daršanasya / ye ca šrutā bhavanti bodhisattvapitake ye ca cetasādhimuktā bhavanti dašasu dikşu nānānāmasu lokadhātuşu nānānāmās tathāgatā iti tān audārikaprasādasahagatena cetasā daršanāvāvācate tasya tathābhūtasya rdhyaty eva (hgrub pa kho nar hgyur te) sā yācanā / idam ekam kāraṇam / evam ca cittam pranidadhāti yatra buddhotpādas tatra me janma bhaved iti tasya tathābhūtasya rdhyaty eva tat praņidhānam / sa evam audārikapra-

sādadarsanatavā pranidhānabalatavā ca tān tathāgatān drstvā sarvākārām pūjām sukhopadhānatām upasamharati yathāsaktiyathābalam samghasammānanām (ca karoti) / teṣām ca tathāgatānām antikād dharmam śrnoty udgrhnāti dhārayati dharmānudharmapratipattyā ca sampādavati tāni ca kušalamūlāni mahābodhau parināmavati caturbhis ca samgrahavastubhih sattvān paripācavati / tasvaibhis tribhir visuddhikāranais tāni kusalamūlāni (yathā) bhūyasyā mātrayā visuddhvanti tathagatasamghadharmapujaparigrahanatava samgrahavastubhih sattyaparipācanatayā kusalamūlānām bodhiparināmanatayā ca yāvad anekāni kalpakotīnivutašatasahasrāni / tadyathā suvarnam prakrtistham yathā yathāgnau praksipyate daksena karmakārena tathā tathā visuddhataratām gacchati / evam asyāsayasuddhasya bodhisattvasya tāni kuśalamūlāni tair višuddhikāraņair višuddhataratām gacchanti // tatrasthaś cāsāv upapattito yad bhūyasā cakravartī bhavati janmani janmani jambūdvīpešvarah sarvamātsaryamalāpagatah sattvānām mātsaryavinayanatāyai / yac ca kimcic caturbhih samgrahavastubhih karmārabhate tat sarvam avirahitam ratnasarvākārabodhisamudāgamamanaskāraiḥ / kaccid aham sarvasattvānām agryaḥ sarvārthapratisaraņo bhaveyam ity ākāmkṣaś ca tadrūpam vīryam ārabhate yat sarvagrhakadatrabhogān utsriya tathāgatašāsane pravrajyaikaksanalavamuhurtena satam bodhisattvasamadhinam samapadyate / tathāgataśatam nānābuddhaksetresu divyena caksusā pašyati / teşām ca nirmitādhişthānam bodhisattvādhisthānam ca jānāti / lokadhātusatam ca kampayati / tathā kāyenākramate ābhayā spharitvā paresām upadaršayati / vineyasattvašatam nirmitašatena paripācayati / kalpasatam apy ākāmkṣamāṇaḥ sthānam adhitiṣṭhati / kalpašatam ca pūrvāntāparāntato jūānadaršanena (cf. Mahāvastu, vol. 1. p. 161, l. 6; Kośa, ch. 8, p. 193) pravišati / dharmamukhasatam ca pravicinoti skandhadhātvāyatanādikānām dharmamukhānām / kāyasatam ca nirmimīte kāyam kāyam ca bodhisattvasataparivāram ādaršayati / atalı param pranidhanabalenapramana prabhavavikurvana bodhisattvānām veditavyāsmin pramuditavihāre sthitānām / praņidhānabalikā hi te praņidhānavišesair vikurvanti / tesām samyakpraņidhānānām na sukaram samkhyā kartum yāvat kalpakoţinayutaśatasahasraih // evam ayam bodhisattvānām pramuditavihārah suvinis-

citatas caturākāracittotpādatah samyakpraņidhānavīryārambhābhinirhārato vihāraparisodhanatas tadanyavihāravyutpattitah kusalamūlaparisodhanata utpattitah prabhavatas ca samasanirdesato veditavyah / vistaranirdesatah punar vathāsūtram eya Dasabhūmike pramuditabhūminirdešam ārabhya / yās ca Dašabhūmike sūtre daša bodhisattvabhūmayas ta iha bodhisattvapitakamātrkānirdeśadaśabodhisattvavihārā yathākramam pramuditavihāram upādāya yāvat paramavihārād veditavyāh / tatra bodhisattvānām parigrāhyārthena bhūmir ity ucyate / upabhogavāsārthena punar vihāra ity ucyate // (tib. fol. 198 a, l. 3) tatra katame bodhisattvānām adhisilavihārasyākārāh kāni lingāni kāni nimittāni veditavyāni / iha bodhisattvena daśākāreņa cittāśayenāśayaśuddhih pratilabdhā bhavati / sarvācāryagurudaksiniyāvisamvādanādhyāsayah sahadbārmikabodhisattvasauratyasukhasamvāsāśayah sarvakleśopakleśamārakarmābhibhavasvacittavašavartanāšayah sarvasamskāresu dosāšayo nirvāne 'nušamsāšayah kusalānām bodhipaksyānām dharmānām bhāvanāsātatyāsayas tesām eva bhāvanānukūlatayā prāvivekyāśavah sarvalokāmisasamucchra(ya) (tib. thos pa: śloka; cf. 1 BB) -lābhasatkāranirapeksāśayo bīnayānam apahäya mahäyänädhigamäsayah sarvasattvasarvärthakaranäsayas ca / itīme daša samyagāšayās tasmims citte pravṛttā bhavanti yair asyāsayah suddha ity ucvate / esām eva cāsayānām adhimātratvāt paripūrņatvād dvitīyam adhisīlavihāram bodhisattvah pravišaty ākramate ca / adhisilavihäre prakṛtisilī bhavati svalpam api mithyākarmapathasamgrhītadauḥšīlyam na samudācarati prāg eva madhyam adhimātram vā / dašasu ca paripūrņesu kušalesu (karmapathesu) prakṛtyā saṃdṛśyate / sa evam prakṛtiśīlī prajňayā klistāklistānām karmapathānām durgatisu sugatisu (tib. bde hgro rnams la) yānesu karmasamudācārahetuphalasamudāgamavvavasthānam vathābhūtam prajānāti/vipākanisyandaphalatas ca tāni karmāni yathābhūtam prajānāti / sa svayam cākuśalakarmaprahāņe kuśalakarmasamādāne samdršyate parāmš ca tatraiva samādāpayitukāmo bhavati / visamakarmasamudācāradosadustam ca sattvadhātum sarvam avišeseņa sampattivipattigatam paramārthato duḥkhitam vyasanastham vicitrair vyasanākārair anukampamāno 'nukampāvaipulyam anuprāptah pratyaveksate // tasyāsminn adhisīlavihāre vyavasthitasya buddhadarša-

nam kuśalamūlaviśuddhih pūrvavad veditavyā / tatrāyam višesah / tad yathā tad eva suvarnam kusalena karmāreņa kāsīsapraksiptam bhūyasyā mātrayā višuddhataram bhavaty agnau praksipyamānam / evam asya bodhisattvasya sā kuśalamūlavišuddhir veditavyā / asmimš ca vihāre šuddhacittāšavanispattipravešata upapattitaš cāturdvīpakaš cakravartī bhavati yad bhūyasā bāhulyena ca dauhsilyād akusalebhyah karmapathebhyah sattvān vyāvartayati kušalesu ca karmapathesu samādāpavati / prabhāvo 'sva pūrvakād dašaguno veditavya iti // ayam bodhisattvānām adhisīlavihārah prakrtisīlatas ca sarvākāradauhsīlyamalāpakarsatas ca sarvakarmapathasarvākārahetuphalajñānaprativedhatas ca subhe karmani parasamādāpanakāmatas cānukampāvaipulyapratilambhatas ca sattvadhātukarmajaduhkhavyasanālocanatas ca kusalamulavisuddhitas copapattitas ca prabhavatas ca samāsanirdešato veditavyah / vistaranirdešatah punar yathāsūtram eva yathā Daśabhūmike vimalāyām bhūmau dauhśīlyāpagatatvād vimalā bhūmir ity ucyate / dauhsīlyamalāpagatatvād evādhisīlavihāra iti / yā tatra vimalā bhūmih sehādhisīlavihāro veditavyah // (tib. fol. 199 a, l. 7) tatra katame bodhisattvānām ākārāh kāni lingāni kāni nimittāny adhicittavihārasya / iha bodhisattvena pūrvam evādhisīlavihāre te daša šuddhāšayā manasikrtā bhavanti justāh (tib. bsten) pratividdhāḥ / daśabhir aparair ākārais teṣām cittāśayamanasikārānām adhimātratvāt paripūrnatvād adhisīlavihāram samatikramyādhicittavihāram anupravišati / suddho me dašabhir ākāraiš cittāšaya iti manasikāreņa (abrégé: &) / abhavyas cāham tasmād dasākārāc chuddhāsayāt parihāņāya & / sarvāsravasāsravesu me dharmesu cittam na praskandati pratikūlatā samtisthate & / tatpratipaksabhāvanāyām ca me vijnānam samsthitam & / abhavyas cāham asmāt pratipakṣāt punaḥ parihāṇāya & / abhavyas cāham evam dṛḍhapratipakṣas taih sarvāsravasāsravair dharmaih sarvamārais cābhibhavitum & / asamlīnam ca me mānam (sāna MS.; tib. yid, esprit; chin. hsin) sampravartate sarvabuddhadharmeşu & / sarvaduşkaracaryāsu ca me nāsti vyathā & / adhimuktam ca me mahāyāne cittam ekāntena na tadanyahīnayānesu & / sarvasattvārthakriyābhiratam ca me cittam & / ebhir dasabhis cittāsayamanasikāraih pravisati / adhicittavihārasthito bodhisattvah sarvasamskārān ādīnavākāraih pravišati / adhicittavihā-

rasthito bodhisattvah sarvasamskārān ādīnavākārair vicitrair vidūsayati tebhyas ca mānam (tib. yid) samudvejayati / buddhajūāne cāhusamsādarsī bhavati vicitrair anusamsākārais tatra ca spṛhājāto bhavati / ghanarasena (tib. sñin thag pa nas) cchandena sattvadhātum duhkhitam vyavalokavati citrair duhkhākārais tesu ca sattvesv apeksācitto bhavaty arthapratisaraņacittaķ / sarvasamskāresv apramattah / bodhāyottaptavīryah sattvesu vipulakarunāśayah / tesām sattvānām atyantam duhkhavimoksopāyam sarvaklešānāvaranajūānam eva paśyati/tasya ca vimoksasya samudāgamāya dharmadhātau sarvavikalpaprapamcānām samklešotpattipratipakṣam prajūām pašyati / tasya ca jñānālokasya nispattaye samyaksamādhim paśyati / tam ca dhyānasamādhisamāpattinirhāram bodhisattvapitakasravanapūrvakam śravananidānam pašvati / drstī ca mahatā vīrvārambhena śrutaparyeştim āpadyate / saddharmaśravanahetor nāsti tad draviņam pariskāram ādhyātmikabāhyam vastu yan na parityajati / nāsti sā: guruparicaryā yām nābhyupagacehati / nāsti sā kāyotpīdā yām nābhyupagacchati / sa prītataro bhavaty ekacatuspadagāthāsravaņena na tv eva trisāhasre pūrnapratimena mahāratnarāšinā / prītataro bhavaty ekadharmapadasravanena samyaksambuddhopanitena bodhisattvacaryāpariśodhakena na sarvašakratvabrahmatva (le traducteur tibétain ajoute : bdud ñid) -lokapālatvacakravartitvasamucchraya (tib. lus) -pratilambhaih / saced enam kaścid evam vaded evam aham idam dharmapadam samyaksambuddhopanītam bodhisattvacaryāparišodhakam te śrāvayişyāmi sacen mahatyām agnikhadāyām ātmānam praksipasi mahāntam vā duḥkhopakramam upādatsa iti (tib. sdug bsňal gyi gnod pa chen po ňams su len par byed na ni) / śrutvāsyaivam bhavet / utsahāmy aham asya dharmapadasyārthe pūrvavat trisāhasramahāsāhasrapratimāvām apy agnikhadāyām brahmalokād ātmānam utsrastum prāg eva pratyavarāyām / nārakaduḥkhasamvāsair apy asmābhir buddhadharmāh paryeşitavyāh prāg eva prākṛtair duḥkhopakramair iti / evamrūpeņa vīryārambheņa dharmān paryesvaivam yoniso manasikaroti / yathā dharmānudharmapratipattim buddhadharmā anugatāh / na vyamjanasvaramātravisuddhir iti viditvā / tad eva śrutam niśritya dharmanimittāni samyag ālambanīkurvan viviktam kāmair vistareņa prathamam dvitīyam trtīyam catur-

tham dhyanam laukikam catasra arupyasamapattir laukikis catvary apramānāni pamca cābhijā upasampadya viharati / sa tair bahulam vibrtya tāni dhvānāni samādhīn samāpattīr vyāvartya (tib. de dag las bzlog nas) pranidhānavasena kāmadhātau yatra sattvārtham bodhipaksyadharmaparipūrim ca pašyati tatropapadyate na tv evāsya tadvašenopapattir bhavati / tasva kāmavītarāgatvāt kāmabandhanāni prahīnāni bhavanti / dhyānasamādhisamāpattivyāvartanatvād bhavabandhanāni / adhimukticaryābhūmāv evāsya pūrvam eva dharmatathatādhimokṣād dṛṣṭikṛtabandhanāni prahīṇāni bhavanti (tib. fol. 201 a, l. 5) / mithvärägadvesamohä asvätvantam na pravartante / tasya buddhadarsanam vistarena kusalamulavisuddhih purvayad veditavyā / tatrāyam višesah / tad yathā tad eva suvarnam kušalasya karmārasya hastagatam prakṣūṇamalakaṣāyam api samadharaṇam avatisthate tulyamānam / evam asya sā kuśalamūlavišuddhir veditavyā / upapattitaš ca šakro bhavati devendro yad bhūyasā kušalah sattvānām kāmarāgavinivartanatāyai / prabhāve 'pi yatra pūrvake vihāre sahasram ākhyātam tatreha šatasahasram veditavyam // ayam bodhisattvānām adhicittavihāraļı / cittamanaskāranispattipravešataš ca samskārasattvadhātumahābodhisamvakprativedhataš ca sattvaduhkhavimoksopāyasamyakparyesanatas ca mahāgauravadharmaparyesanatas ca dharmanudharmapratipattilaukikadhyanasamadhisamapattyabhijñābhinirhāravihāratas ca tadvyāvartanam praņidhāya yatra kāmopapattitas ca kusalamūlavisuddhitas copapattitas ca prabhāvatas ca samāsanirdešato veditavyaļ / vistaranirdešaļ punar yathāsūtram tad yathā Dasabhūmake prabhākaryām bhūmau śrutākāradharmālokāvabhāsasamādhyālokāvabhāsaprabhāvitatvād asvā bhūmeh prabhākarīty ucyate / adhvātmam cittavišuddhim upādāva sā prabhā bhavati / tasmāt sa vihāro 'dhicitta ity ucyate / yenaivārthena prabhākarī bhūmis tenaivārthenādhicittavihāro veditavyah // tatra katamo bodhisattvānām bodhipaksyapratisamyukto 'dhiprajñavihārah / iha bodhisattvena pūrvam evādhicittavihāre daša dharmālokapravešāh šrutaparyeşţim adhipatim krtva pratilabdha bhavanti yeşam adhimatratvat paripūrņatvād adhicittavihāram atikramya prathamam adhiprajñavihāram pravišati / te punar daša dharmālokapravešā granthato yathāsūtram eva veditavyāh / yena prajňapyante yatra ca prajňa-

pyante yena ca prajňapyante tena (désigne le 3me dharmālokapraveša. le dharmadhātuvicāranālokapraveša, qui comprend les deux premiers dharmālokapravešas: 1. " yena prajňapyante " : sattvadhātu; 2. " yatra prajňapyante ": lokadhātu) ca yatsamāh paramārthato (ākāša; 4 A) yasya ca samklešād vyavadānāc ca samklišyante višuddhyante ca (vijñāna; 4 A) yatpratisamyuktena ca kleśena samkliśyante (kāma, rūpa, ārūpya; 4 A) vena cānuttaravā višuddhvā višuddhyante (udarasayadhimukti, mahatmyasayadhimukti; 4 A) ity ayam samāsārthas tesām dharmālokanirdešānām veditavyah / sa tasmin vihāre vyavasthito 'bhedyāsayatāpūrvamgamair yathāsūtram eva dasākāreņa jūānaparipākena jūānaparipācakair dharmaih samanvāgatah samyrtto (MS, : samyrtau; tib. rab tu grub pa yin no; 4 B: yan dag par hbyun ba) bhayati tathagatakule tadatmakadharmapratilambhāt sarvākārām bodhisattvāpeksām adhipatim krtvā smrtyupasthānapramukhān saptatrimšad bodhipaksyān dharmān bhāvayati yathāsūtram eva / tasya tān dharmān upāyaparigrahena bhāvayatah satkāyadrstih susūksmāpi skandhadhātvāyatanādyabhinivešasarvenjitāni cātyantāsamudācāratah prahīyante / tesām prahāņād yāni tathāgatavivarņitāni karmāņi tāni sarveņa sarvam nādhyācarati / yāni punas tathāgatavarnitāni tāni sarvāny anuvartate vathāvat / tathābhūtas ca bhūyasyā mātrayā snigdhamrdukarmanyacittas ca bhavati tathā citrākārasuvišuddhacittaš ca krtajñakrtavedipramukhais tadāsayanugunair vicitraih sukladharmaih samanvagato bhavati / uttari ca bhumiparisodhakani karmani samanvesamano mahaviryarambhapräpto viharati / tasya tannidanam asayadhyasayadhimuktidhatuh paripūryate / tannidānam cāsamhāryo bhavaty avikampyah sarvatīrthyamārašāsanapratyarthikabhūtaiļ / pūrvavac ca buddhadaršanam vistarena kusalamülavisuddhir veditavyā / tatrāyam visesah / tad yathā tad eva suvarņam kušalena karmāreņālamkāravidhikṛtam asamhāryam bhavaty akrtābharaṇair jātarūpair evam asya bodhisattvasya tani kusalamulany asamharyani bhavanti tadanyabalavikarasthitair bodhisattvakusalamulaih / tad yatha maniratnam muktalokam (tib. nor bu rin po che snan ba rab tu gton ba) asamharyam bhavati manibhih sarvavātodakavṛṣṭibhiś cānācchedyaprabham bhavaty evam ayam bodhisattvo 'samhāryo bhavati sarvaśrāvakapra-

tyekabuddhair anācchedyaprajñālokas ca bhavati sarvamārapratyarthikaih / upapattitas ca suyāmo bhavati devarājah kusalah sattvānām satkāyadrstivinivartanatāyai / prabhāve ca yatra pūrvavihāre satasahasragunam akhvatam tatrasmin kotisamakhvatam veditavyam // ayam bodhisattvānām bodhipakşyādhiprajňavihārah / dharmālokapravešanispattipratilambhatas ca jūānaparipācanatas ca bodhipaksyadharmanisevanatas ca satkāyadrstyādibhih sarvābhinivesenjitaprahāņataš ca pratisiddhānujñātakarmavivarjananisevaņataš ca tannidānacittamārdavatas ca tadanukūlaguņasamrddhitas ca bhūmiparisodhakakarmaparyestim ārabhya mahāvīryārambhatas ca tannidānam āsayādhyāsayādhimuktivisodhanatas ca tannidānam sarvasāsanapratvarthikāsamhāryatas ca kusalamūlavisuddhitas copapattitas ca prabhāvatas ca samāsanirdesato veditavyah / vistaranirdesatah puņas tad vathā Dasabhūmake 'rcismatībhūminirdesabodhipaksyā dharmāh / tasvām bhūmau jāānārcirbhūtā samyagdharmadešanā prajāāvabhāsakārakā lokānām / tasmāt sā bhūmir arcişmatīty ucyate / saiva ceha bodhipaksyādhiprajñavihāra ity ucyate // (tib. fol. 203 a, l. 5) tatra katamo bodhisattvānām satyapratisamyukto dvitīvo 'dhiprajñavihārah / iha bodhisattvah pūrvake 'dhiprajňavihāre vā daša visuddhāšavasamatāh pratilabdhās tāsām adhimātratvāt paripūrnatvād dvitīvam adhiprajñavihāram pravišati / daša višuddhāšayasamatā yathāsūtram granthato veditavyāh / asamais ca buddhair (atītabuddhadharma, anāgata-, pratyutpanna-; 5 A) buddhāh samās (à partir de šīla jusque et y compris sarvabodhipaksyadharmottaravibhāvana; 5 A) tadanyasattvadhātusamatikrāntā (sarvasattvaparipācana; 5 A) yais ca dharmair yathāsamā (résumé) ity ayam samāsārtho višuddhāsayasamatānām veditavyah / so 'smin vyavasthito bhūyojñānavaišesikatām prārthayamānas catvāry āryasatyāni dasabhir ākārair yathābhūtam prajānāti granthato yathāsūtram eva sarvam veditavyam / parasamjñāpanatām pratyātmajñānatām tadubhayādhiṣṭhānatām cārabhya yac ca deśyate / sūtravinayamātṛkām ārabhya yena ca deśyate / pratyutpannaduhkhātmakatām hetutas cānāgataduhkhaprabhavatām hetukşayāt tatkşayānutpādatām tatprahāņopāyanişevaņatām cārabhya yathā dešyate / ity ayam' samāsārthas tasya dašākārasya caturāryasatyajñānasya veditavyah / evam satyakuśalah sarvam ca samskāra-

gatam prajňayā samyag vidūsayati sattvadhātau ca karunāsayam vivardhayati pürväntäparäntatas ca bālasattvamithyāpratipattim samyak pratividhyati / tesām ca vimoksāya mahāpunyajñānasambhāraparigrahe cittam pranidhatte tadgatāšavaš ca samudānavati / smrtimatigatipramukhaiś ca prabhūtair vicitrair gunaih samyddhaś canyamanasikārāpagatas citraiķ paripācanopāyaiķ sattvān paripācayati / yani ca sattvanugrahakani laukikani lipisastramudragananadini vathasūtram eva šilpakarmasthānāni tāni sarvāny abhinirharati / sattvakarunatayanupurvena yavad bodhipratisthaparartham laukikavyavahārānukūlatayā dāridraņāšopāyatayā dhātuvaişamyamanusyāmanusyopasamhrtopadravaprasamanatayā anavadyakrīdārativastūpasamhārato 'dharmarativyāvartanatayā samnivāsopakaranārthinām alpakṛcchrena samnivāsopakaranopasamhāranatayā rājacaurādyupadravaparitrānatavā sthānāsthānapravogāmujňāpratisedhanatavā māngalyāmāngalyavastvādānatyāgasamniyojanatavā (tib. bkra šis dan bkra mi šis pahi dňos po blaň ba daň dor ba la gzud pa) drste dharme parasparānabhidrohasamparāyāviparītābhyudayamārgopadeśanatayā (tib. tshe hdi la gcig la gcig mi hkhu ba dan / tshe phyi ma la phyin ci ma log pahi mnon par mtho bahi lam bstan pa) / ity ayam tesam sattvānugrāhakānām šilpakarmasthānānām samāsārtho veditavyaļi / sarvam anyat pürvavat / tatrāyam višesah / tad yathā tad eva suvarņam kušalena karmāreņa musāragalvasīstam (MS. et tib. -mīstam) pratyarpitam asamānatayā (tib, mtshuńs pa med pahi phyir) asamhāryam bhavati tadanyaih suvarņair evam ayam bodhisattvo 'samhāryo bhavati sarvaśrāvakapratyekabuddhais tadanyabhūmisthaiś ca bodhisattvaih / tad yathā candrasūryanaksatrāņām ābhāsamhāryā ca bhavati sarvavātamandalaih sarvavātavāhasādhāranā ca bhavaty evam evāsya bodhisattvasya sā prajnāsamhāryā bhavati sarvašrāvakapratyekabuddhafr laukikakriyāsādhāraņā ca bhavati / upapattitah samtusito bhavati devarājah kuśalah sarvatīrthyavinivartanatāyai / prabhāvas ca koţisatasamkhyānirdesato veditavyah / ayam bodhisattvānām satyapratisamyukto 'dhiprajnavihārah / śuddhāśayasamatānişpattipravešataš copāyasatyavyavacāraņāprativivardhanataš ca sarvasamskāravidūsanasattvakārunyajnānasambhāropacayapraņidhānaprayogatas ca smrtimatigatyādiguņavrddhitas cānanyamanasikārasarvā-

kārasattvaparipācanābhiyogatas ca laukikasilpābhinirhāratas ca kusalamūlavišuddhita upapattitah prabhāvataš ca samāsanirdešato veditavyah / vistaranirdeśatah punas tad yathā Daśabhūmike sudurjayāyām bhūmau satyesu niścayajñānam sudurjayam tac ceha paridīpitam / tasmāt sā bhūmih sudurjayety ucvate / tenaiva cārthena satyapratisamyukto 'dhiprajñavihāro drastavyah // (tib. fol. 204 b, l. 5) tatra katamo bodhisattvānām pratītyasamutpādapratisamyukto 'dhiprajñavihārah / iha bodhisattvena pūrvam eva satvapratisamyukte 'dhiprajūavihāre daša dharmasamatāh pratilabdhā bhavanti yathāsūtram granthatas tā veditavyāh / tāsām adhimātratvāt paripūrņatvād imam vihāram anupravišati / sarvadharmesu pāramārthikasya satah svabhāvasya nirnimittasamatavā (abrégé: &) / abhilāpābhisamskārapratibhāsasyālaksana & / tasyaivālaksanatvāt svayam ajāta & / svayam hetutas cānutpannatvād atyantam ādisānta & / vidyamānasya vastugrāhakasya nisprapamca (tib. yod paḥi dnos po hdsin paḥi ses pa spros pa med paḥi mñam pa ñid) & / ādānatyāgābhisamskāravigama & / tasyaiva kleśadulikhasamkleśaviyogāya vivikta & / vikalpitasya jñeyasvabhāvasya māyānirmitopama & / nirvikalpajñānagocarasya svabhāvasya bhāvābhāvādvaya & / ity ayam tāsām daśānām dharmasamatānām arthavibhāgo veditavyah / so 'smin vihāre sthitah sattvesu samvrddhakaruno bodhau tīvracchandābhilāsajāto lokānām sambhavam ca vibhavam ca sarvākārayā pratītyasamutpādasamyagvyavacāraņatayā vyavacārayati prajānāti pratītyasamutpādajūānasamnisritam cāsya vimoksamukhatrayam ājātam bhavati śūnyatānimittāpranihitam / tato nidānam cāsyātmaparakārakavedakabhāvābhāvasamjñā na pravartante / sa evam paramārthakušalah sattvasāpekso yonišah pratividhyati / kleśasamprayogāt pratyayasāmagryāc ca samskṛtam prakrtidurbalam ātmātmīyavirahitam anekadosadustam pravartate na vinā kleśasamyogapratyayasāmagrīm / tena mayā kleśasamyogapratyayasāmagrī ca vikalīkartavyā ātmarakṣārtham na ca sarveņa sarvam samskṛtam vyupasamayitavyam sattvānugrahārtham / tasyaiva jñānakārunyānugatasyāsmin vihāre 'sangajñānābhimukho nāma prajāāpāramitāvihāro 'bhimukhī bhavati / yenāyam sarvalaukikacaryāsv asaktas carati / sa ca vihāro yā tīkṣṇā saptamyām bhūmau prāyogikacaryāparyantagatā bodhisattvaksāntis tayānulomikyā ksāntyā sam-

grhīto veditavyah / so 'sangajnānābhimukhah prajnāpāramitāvihārābhimukhyād bodhyāhārakāms ca pratyayān āharati laukikān na ca samskrtasamvāsena samvasati (tib. byan chub hdren par byed pahi rkyen rnams kyan hdren par byed pa hjig rten pa rnams kyi hdus byas kyi gnas pas kyan gnas par mi byed do) prasame ca santadarsī bhavati na ca tatrāvatisthate / tasyaivam upāyaprajñājñānānugatasyavatarasunyatasamadhipramukhani dasasamadhimukhasatasahasrany amukhibhavanti / yatha sunyatasamadhir evam apranihitanimittasamādhayo veditavyāh / tesām āmukhībhāvād abhedvāsavas ca bhavati sarvākārād buddhašāsanād asamhāryas ca bhavati sarvatīrthyamārašāsanapratyarthikaih / šesam pūrvavat / tatrāyam višesah / tad yathā tad eva suvarņam kušalena karmāreņa vaidūryamaņiratnasrstam pratyarpitam asamhāryam bhavati tadanyaih sarvajātarūpair evam asya bodhisattvasya tani kusalamulani visuddhatarani bhavanty asamhāryāni pūrvavat / Ce qui suit est semblable à la section 6 S / ayam pratītyasamutpādapratisamyukto 'dhiprajñavihāraḥ / dharmasamatāparinispattipravešataš ca pratītyasamutpādāvabodhavimoksamukhasamtatas ca sarvamithyāsamjāāsamudācāratas copāyasamsāraparigrahatas cāsangajnānābhimukhaprajnāpāramitāvihārābhimukhas cāpramānasamādhipratilambhatas cabhedyāsayapratilambhatas ca sāsanād asamhāryatas ca kusalamūlavisuddhita upapattitali prabhāvatas ca samāsanirdesato veditavyah / vistaratas tad yathābhimukhyām bhūmāv asangajnānābhimukhasya prajnāpāramitāvihārābhimukhyād abhimukhīty ucyate / tenaivārthenāyam vihāro veditavyah // (tib. fol. 206 a, l, 7) tatra katamo bodhisattvānām sābhisamskārah sābhogo nirnimitto vihārah / iha bodhisattvenānantare 'dhiprajňavihāre dašopāyaprajūābhinirhṛtāḥ sarvasattvasādhāraṇā laukikāḥ sarvalokāsādhāranās ca mārgāntarārambhavisesāh pratilabdhā bhavanti yesām adhimātratvāt paripūrņatvāt saptamam vihāram anupravišati / teṣām yathāsūtram eva granthavistaro veditavyalı / laukikasampattisamvartakam punyaparigraham ārabhya (abrégé: &) sattveşu hitasukhāśayam & bodhaya punyasambharabodhipaksyadharmottarotkarsam & śrāvakāsādhāranatāpratyekabuddhāsādhāranatām & sattvakarmadhātum & lokadhātum & tathāgatakāyavākcittajñānam & / ity ayam teşām upāyaprajňānirhṛtānām mārgāntarāṇām ārambhavisesāṇām

adhikārārthah samāsato veditavvah / sa ebhir vukto 'pramānam asamkhyeyam tathagatavisayam pratividhyati tatsamutthanaya canabhoganirnimittäkalpävikalpanatavä apramänabuddhavisavam pasvan nirantaram nischidram prayujyate sarveryāpathacāravihāramanasikāresu nāsya sarvāvasthāgatasya mārgavipravāsitatvam (tib. lam daņ bral bar mi hgyur ro) bhavati / tasya cittaksane dasapāramitāpramukhāh sarve bodhipaksyā dharmāh paripūryante višeseņānyesu tu vihāresu na tathā / prathame pramuditavihāre pranidhānādhvālambanatayā dvitīye cittadauhšīlyamalāpakarsaņatayā trtīye pranidhānavivardhanadharmālokapratilambhanatayā caturthe mārgāvatāranatayā pamcame laukikakriyāvatāraņatayā sasthe gambhīrapravešatayā tasmin punah saptame vihäre sarvabuddhadharmasamutthāpanatavā bodhvangani paripuryante / bodhisattvaprayogikacaryaparipurisamgrahād asva vihārasva jñānābhijñācaryāvisuddhāstamavihārākramanāc ca / tathā hi bodhisattvo 'sya vihārasyānantaram astamam vihāram pravišati / sa ca vihāra ekāntavišuddha ime tu sapta vihārā vyāmisrāh / visuddhavihārapūrvamgamatvād asamklistās tadasamprāptatvāt samklistacaryāpatitā vaktavyāķ / tasyāsmin vihāre sarvarāgādipramukhāh klešāh prahīyante / sa na klešo na nihklešo veditavyah / asamudācārād buddhajñānābhilāsāc ca / tathābhūtasyāsyādhväsavaparisuddham apramānam kāvavānmanaskarma pravartate / sa yāni tathāgatavarņitāni karmāņi pūrvavat / tasya pamcamavihārābhinirhytani laukikani silpajaananiha paripuryante / acaryasammatas ca bhavati trisāhasramahāsāhasre / sthāpayitvā ūrdhvavihārasthān bodhisattvān tathāgatāms ca na kascid asyāsayaprayogābhyām samo bhavati / sarve ca dhyānādayo bodhipakṣyā dharmā āmukhībhavanti bhāvanākārābhimukhatayā na tu vipākasthānatas tad yathāstame vihāre / sa tathā pravuktah suniscitavisaya- (tib. suvicitavicaya; 7 H) samādhipramukhāni dašasamādhišatasahasrāny abhinirharati / bodhisattvasamādhīnām tesām ca lābhāt samatikrānto bhavati śrāvakapratyekabuddhasamādhivisayam / sa evam sarvaklesaviviktena durvijāātena sarvavikalpapracārāpagatena kāyavānmanaskarmaņā viharati na cottari visesaparimārgaņābhiyogam utsrjati sattvāveksayā bodhiparipūranārtham tasyāpramāņam sarvanimittāpagatam kāyavānmanaskarma pravartate suparisodhitam anutpattikadharmaksantyava-

bhāsitam / asmin vihāre svabuddhivisayatayā sarvaśrāvakapratyekabuddhavişayasamatikramah / tadanyeşu tu şaţsu buddhadharmādhyālambanatayā / sasthe vihāre bodhisattvo nirodham samāpadyate / asmims tu pratiksanam samāpadyate / idam cāsyātyadbhutam karmācintyam yad bhūtakotīvihārena ca viharati na ca nirodham sāksātkaroti / sa tam evopāyajūānābhinirhāram adhipatim kṛtvā sarvasattvāsādhāraņām bodhisattvacaryām carati laukikapratibhāsām cātanmayım ca yathasütram eva / tasya pindarthe punyakriyam arabhya kadatraparşatparigraham abhi(nir)vrttiviseşaprarthanasamarambham vimoksatrayaviharanatam hinayanadhimuktopayavinayanatam kamaparibhogam kāmavišesaprārthanām tīrthikavyāvartanatām paracittānuvartanatām mahājanakāyavyāvartanatām cārabhya / (tib. fol. 208 a. 1. 6) sesam pūrvavat / tatrāyam visesah / Ce qui suit est semblable à la section 7 N / vasavartī ca bhavati devarājah kusalah srāvakapratyekabuddhābhisamayopasamhāresu / prabhāvah kotīšatasahasrasamkhyānirdešato veditavyah / ayam sābhogo (tib. rtsol ba dan bcas pa) nirnimitto vihārah / upāyaprajñābhinirhṛtamārgāntarārambhavišesanispattipravešataš ca tathāgatavisayasamutthānaprativedhanirantaraprayogatas ca pratiksanam sarvabodhipaksyadharmasamudāgamataš ca klistāklistavyavasthānataš ca prāyogikacaryāparipūrisamgrahatas cāsayasuddhakarmaprayrttim adhikrtya sarvalaukikasilpakarmādiparipūranatas cāprameyasrāvakapratyekabuddhāsādhāranasamādhipratilambhatas ca pratiksaņam nirodhasamāpattitas ca sarvasattvāsādhāranalokacaryācaranatas ca etc. / tad yathā dūramgamāyām bhūmau bodhisattvaprāyogikacaryāparipūrisamgrhītatvād dūramgamety ucyate / tenaivam arthena vihāro veditavyah // tatra katamo bodhisattvānām anābhogo nirnimitto vihārah / iha bodhisattvena prathame 'nantare vihare dasakaram sarvadharmaparamarthavatārajūānam pratilabdham bhavati / trisv adhvasu yathāyogam ādvanutpannatām ajanmatām alaksaņatām ārabhya tadanyahetubhāvāsambhavāvināšatām cārabhya paramārthato nirabbilāpyasvabhāve vastunirabhilāpābhisamskārapratibhāsasya svabhāvasya laksanena hetubhāvena cāvidyamānasya tasyaiva samklešātmanā apravrttitām cānivṛttitām cārabhya tadajñānamithyābhinivesahetukām ca tasmin vidyamāne vastuni nirabhilāpye ādimadhyaparyavasānasarvakāla-

samkleśasamatām cārabhya tathatāsamyakpraveśanirvikalpasamatayā ca tatsamkleśāpanayam ārabhya / ity asya jňānasya daśākārasyādhimātratvāt paripūrņatvād imam astamam parišuddham vihāram avatarati / ihasthas canutpattikesu dharmesu pravaram bodhisattvakṣāntim suvisuddhām labhate / sā punah katamā / catasṛbhih paryesanābhir ayam bodhisattvah sarvadharmān parvesva vadā caturbhir eva yathābhūtaparijnānaih parijānāti tadā sarvamithyāvikalpābhinivešesv apanītesu sarvadharmānām dṛṣte ca dharme sarvasamklešānutpattyanukūlatām pašyati / samparāye ca sarveņa sarvam niravašesato 'nutpattim pašvati tesām eva pūrvamithyāvikalpābhinivešahetusamutpannānām (tib. mion par shen pahi rgyu las yan dag par skyes pahi chos) dharmānām / tāh punas catasrah paryesanā yathā pūrvam nirdistās tattvārthapatale catvāri ca yathābhūtaparijnānāni tāny adhimukticaryāvihāram upādāya yāvat sābhoganirnimittād vihārān na suvišuddhāni bhavanti / asmims tu vihāre parišuddhāni bhavanti / tasmāt sa hodhisattvo 'nutpattikesu dharmesu kṣāntipratilabdha ity ucyate / sa tasyāḥ kṣānter lābhād gambhīram bodhisattvavihāram anuprāpnoti / tasva pūrvake ve nirnimitte vihāre catvāro 'paksālās te prahīnā bhavanti / ya ābhogābhisamskārah sa prahīno bhavati / uttari ca visuddhivihare autsukyam prahinam bhavati / sarvākārasattvārthakriyāsaktāv autsukyam prahīņam bhavati / sūkṣmasamjñāsamudācāras ca prahīņo bhavati / tasmāt sa vihārah suparišuddha ity ucyate / tasya ca tasmin gambhīre vihāre bhiratasya tasmin dharmamukhasrotasi tathagatasamcodanasamadapanabhinirhāramukhajñānābhijñākarmopasamhāro 'prameyah / tathā samcoditasya cāpramāņakāyavibhaktijāānābhinirhāro daśavasitāprāptis ca/ yathāsūtram eva vistarena veditavyāh / vasitāprāptah sa vāvad ākānkṣati tāvat tiṣṭhati / yāms ca dhyānavimokṣādicittavihārān ākānkṣati teşu (tib. gan gis ... des) viharati / samkalpamātrenaivāsya sarvabhojanādipariskārasampad bhavati sarvasilpakarmasthānesu cāsya yathākāmam supracāratā bhavati / sarvopapattisamvartanīyesu ca karmasu sarvopapattyāyataneşu cāsya kāmakāropapattitā bhavati / yathepsitam ca sarvabodhikāryam karoti (tib. rdsu hphrul gyi bya ba thams cad kyan ji Itar hdod pa bshin du byed do) / sarvapranidhānāni cāsya yathākāmam samrdhyanti / yad yad eva vastu yathā-

dhimucvate tat tathaiva bhavati nanyatha / yad yaj jñeyam jñatukamo bhavati tad api jānīte vathāvat (tib. fol. 210 a. l. 4 : ses bya gan ses par hdod pa de la van ji lta ba bshin du šes so) / nāmakāvapadakāvavyamjanakāyānām ca nikāmalābhī bhavati sarvadharmasamyagvyavasthānakusalah / evam vasitāprāptasyāsya bodhisattvasyātah parena vasitāprāptikrtānusamsā vistareņa yathāsūtram eva veditavyā / audārikam ca buddhadarsanam vihāya satatasamitam avirahito bhavati buddhadaršane[na] / šesakušalamūlavišuddhir yathāsūtram veditavyā saha suvarņadrstāntena ca / upapattih prabhāvavišesaš cāsya cāpy asya bodhisattvasyāsmin vihāre yathāsūtram eva veditavyah / ayam anābhogo nirnimitto vihārah / paramārthāvatārajñānanispattitaš cānutpattikadharmaksāntilābhataš ca sarvāpaksālāpagatagambhīrabodhisattvavihāraprāptitas ca dharmamukhasrotasi buddhair aprameyābhinirhāramukhajñānābhijñākarmopasamhārataś cāpramānakāvavibhaktijnānapravešatas ca vasitāprāptitas ca vasitānusamsāpratyanubhavanatas ca etc. / tad yathacalayam bhumau purvakabhisamskārāpagamād anābhogam niscalavāhimārgasamārūdham tac cittam tasyām bhūmau pravartate / tasmāt sā bhūmir acalety ucvate / tenaiva cārthenāyam vihāro drastavyah // tatra katamo bodhisattvānām pratisamvidvihārah / iha bodhisattvas tenāpi vihāreņa gambhīreņāsamtusta uttarijūānavišesatām anugacchan / yaiš ca dharmajūānābhisamskāraih pareṣām dharmah sarvākāro bodhisattvena deśayitavyo yac ca dharmākhyānakṛtyam tat sarvam yathābhūtam prajānāti / tatredam dharmasamākhyānakṛtyam gahanopacāreşu ye ca samklišyante višuddhyante ca / yena ca samklišyante yena ca višuddhyante / yac ca samklešavyavadānam / yā ca tasyānekāntikatā / yā ca tasvaikāntānekāntikatā (tib. dehi gcig tu nes pa dan gcig tu ma nes pa gan yin pa) / tasya yathābbūtam jñānam / evam ca dharmadešanākušalasya dešanākrtyakušalasya ca yat sarvākāramahādharmabhānakatvam aprameyadhāranīprāptasya sarvasvarāngavibhaktikušalasvāksavapratibhānasva yādrsyā dharmadhäranodgrahanasaktyä yayā bodhisattvapratisamvidabhinirhrtayā samanvägatasya yādṛśe dharmāsane niṣannasya yatra yeşu ca dharmam deśayato yāvadbhir mukhair yayā sattvavijňāpanasamtosaņakṛtyasamniyojanašaktyā samanvāgatasva tat sarvam yathāsūtram eva vistaranirdešato veditavyam / kuśalamūlaviśuddhyupapattiprabhāvavišeso 'pi yathāsūtram eva veditavyah / ayam bodhisattvānām pratisamvidvihārah / šāntavimoksāsamtustipravešataš ca dharmasamākhyānābhisamskārajñānatas cācintyamahādharmabhāņakatvapratilambhatas ca etc. / tad yathā sādhumatyām bhūmau sarvasattvānām hitasukhāva parisuddhayā bodhisattvapratisamvinmatyā dharmasamākhyānādhikāratvāt sā bhūmih sādhumatīty ucvate/tenaivārthenāyam vihāro drastavyah// tatra katamo bodhisattvānām paramo vihārah / iha bodhisattvasya pratisamvidvihāre sarvākāraparišuddhe dharmarājatvārhasya dharmābhisekasamāsannasya vimalādisamādhyaprameyapratilambhakarasarvajñānavišesābhisekapašcimasamādhisammukhībhāvāc ca sarvabuddhebhyas tadanurupasanakayaparivarapratilabhinah svarasmigamanapratyāgamanatah sarvākārasarvajňajňānābhisekapratilambhatas cabhisiktasya ca sarvavineyasamudanayanatadvimoksopayabudcāprameyavimoksadhāraņyabhijāāpratilambhatas dhakrtyajñānataš ca tadadhipateyamahäsmrtijäänäbhinirhäranirvacanavyavasthänatas ca mahābhijūābhinirhāratas ca kusalamūlavisuddhyupapattiprabhāvavišesataš ca etc. / tad yathā dharmameghāyām bodhisattvabhūmau paripūrņabodhisattvamārgah suparipūrņabodhisambhāras ca sa bodhisattvas tathāgatānām antikad dharmameghabhūtām atyudārām duhsahām tadanyaih sarvasattvaih saddharmavrstim sampratīcchati / dharmameghabhūtas ca svayam anabhisambuddhabodhir abhisambuddhabodhis caprameyanam sattvanam saddharmavṛṣṭya nirupamaya klesarajāmsi prasamayati vicitrāņi ca kusalamūlasasyāni virohayati vivardhayati pācayati ca [tasyām bhūmāv asthita]' / tasmāt sā bhūmir dharmameghety ucyate/tenaiva carthena paramo viharo drastavyah//

na ca yāny uttarottareşu vihāreşv angāni nirdiṣṭāni pūrvakeşu vihāreşu sarvena sarvam na samvidyante / api tu mṛdutvān na samkhyām gacchanti / teṣām eva madhyādhimātratvāt tadanyottarabhūmipratilambhaniṣpattivyavasthānam veditavyam / ekaikas cātra vihāro 'nekair mahākalpakoṭīšatasahasrais tato vā prabhūtataraiḥ pratilabhyate niṣpadyate ca / te tu sarve vihārās tribhir mahākalpāsamkhyeyaiḥ samudāgacchanti / mahākalpāsamkhyeyenādhimukti-

sa de la gnas nas; passage entre parenthèses manque dans la version de Haüan Chuang.

caryāvihāram samatikramya pramuditavihāro labhyate / tam ca vyäyacchamänah praudhyena nävyäyacchamänah / dvitivena mahäkalpāsamkhyeyena pramuditavihāram yāvat sābhogam nirnimittam vihāram atikramyānābhogam nirnimittam pratilabhate / tam ca nivatam eva tathā hi sa suddhāsavo bodhisattvo nivatam vvāvacchate (tib. fol. 212 b, l, 1) / trtīvena mahākalpāsamkhyevenānābhogam ca nirnimittam pratisamvidvihāram samatikramya paramam bodhisattvavihāram pratilabhate / tatra dvau kalpāsamkhyeyau veditavyau / yo 'pi kalpah so 'pi rātrimdivasamāsārdhamāsagaņanāyogena kālāprameyatvād asamkhyeya ity ucyate / yo 'pi teşām eva mahākalpānām gananāyogena sarvagananāsamatikrāntā samkhyā so'py asamkhyeyah/ pūrvakena kalpāsamkhyeyena bodhir akalpaih (mi ňuň ba shig gis) kalpāsamkhyeyair adhigamyate / paścimakena punah kalpāsamkhyevena tribhir eva nādhikaih / vas tv adhimātrena vīryārambhena pravujyate tatra kaścid antarakalpān prabhūtān vyāvartayati (hdums par byed do) kaścid yāvan mahākalpān na tv asamkhyeyavyāvṛttiḥ kasyacid astīti veditavyam / ebhis ca dvādašabhir bodhisattvavihārais tribhir asamkhyeyaih kleśāvaranapaksyam ca dausthulyam prahīyate iñeyāvaraņapaksyam ca / tatra trisu vihāresu klešāvaraņapaksasya dausthulyaprahāņam veditavyam / pramudite vihāre āpāyikaklešapaksyasya sarvena sarvam (dausthulyasya prahānam) samudācāratas (set. et tib.; chin.: asamudācāra) tv adhimātramadhyasya sarvaklešapaksasya / anābhoge nirnimitte vihāre 'nutpattikadharmaksāntivisuddhivibandhaklesapaksyasya sarvena sarvam dausthulyasya prahänam veditavyam samudācāratas tu sarvaklešānām / parame punar vihāre sarvaklešasavāsanānušavāvaranaprahānam veditavyam tac ca tāthāgatam vihāram anupravišatah / jňeyāvaranapaksyam api dausthulyam trividham veditavyam tvaggatam phalgugatam sāragatam ca (Wogihara, I. c. p. 29) / tatra tvaggatasya pramudite vihāre prahānam bhavati phalgugatasyānābhoge nirnimitte sāragatasya tāthāgate vihāre prahāņam bhavati sarvāvaraņavišuddhijnānatā ca / teşu ca trişu vihāreşu tasya kleśajñeyāvaraņaprahāņasya tadanye vihārā yathākramam sambhārabhūtā bhavanti / eşu trayodasasu vihāreşu samāsata ekādasavidhā visuddhir veditavyā/ prathame gotravisuddhih (abrégé: &) / dvitīve suddhādhimukti & trtīve 'dhyāsaya & caturthe

šīla & pamcame citta & sasthe saptame 'stame ca samyagjñānasamārambha & navame prāvogikacarvāparipūri & dasame tattvajūānābhijñābhinirhāra (de kho na ses pahi mhon par ses pa sgrub pa) & ekādaše tadarthe samyakparasamākhyānāya pratisamvid & dvādaše sarvākārasarvainevānupravešaināna & travodaše tāthāgate vihāre savāsanāsarvajnevaklešāvarana & / astābhis ca pūrvanirdistair mahāyānasamgrāhakair dharmair esām trayodašānām vihārānām samgraho veditavyah / prathamadvitīyayor vihārayoh sraddhājātasyādhimuktigatasya bodhisattvapitakasravanacintatā / trtīve vihāre 'dhyāsayopagamanam bhavanakarapratilambhapurvakam / tadanyesu viharesu yāvat sābhoganirnimittam bhāvanābāhulyam / tatas cordhvam trisu bodhisattvavihāresu parišuddhacaryāsamgrhītesu bhāvanāphalaparinispattih / täthägate vihäre 'tvantanairvänikatä veditavyä // śrävakavihārasādharmyena caisām dvādašānām bodhisattvavihārānām anukramo veditavyah / yathā śrāvakasya svagotravihāras (abrégé: &) tathāsya prathamo veditavyah / yathā tasya samyaktvanyāmāvakrāntiprayoga & evāsya dvitīyah / yathā tasya nyāmāvakrānti & tathāsya trtīyo &/yathā tasyāvetyaprasādalābhina āryakāntādhisīla & uttary āsravāksayāya tathāsya caturtho & / yathā tasyādhisīlam nisrityādhicittasikṣānirhāra & tathāsya pamcamo & / yathā tasya yathālabdhasatyajñānādhiprajñāśiksā & tathāsya sasthasaptamāstamā vihārā veditavyāh / yathā tasya suvicāritajnevasyānimittasamādhiprayoga & tathāsya navamo & / yathā tasya parinispanno 'nimitta & tathāsya dašamo & / yathā tasya vyutthitasya vimuktyāyatana & tathāsyaikādašo & / yathāsya sarvākāro 'rhatva & tathāsya dvādašo & veditavyah // bodhisattvabhūmāv ādhārānudharme yogasthāne vihārapatalam caturtham dvitīyam yogasthānam //

BHUMIPATALA (fol. 135 b-136 b)

(Niṣṭhāpaṭala d'après Guṇavarman)

Eşu yathāvarniteşu trayodasasu vihāreşv anugatāh sapta bhūmayo veditavyāh / ṣaḍ bodhisattvabhūmayaḥ / ekā vyāmisrā bodhisattvatāthāgatā bhūmiḥ / gotrabhūmiḥ (abrégé: &) / adhimukticaryā & suddhāsaya & caryāpratipatti & niyatā & niyatacaryā & niṣṭhāgamana & ca /

tīmāh sapta bodhisattvabhūmayah / āsām pascimā vyāmisrā / tatra gotravihāro 'dhimukticaryāvihāras ca dve bhūmī / pramudito vihārah suddhādhyāsayabhūmih / adhisīlādhicittavihārās trayas cādhiprainavihārāh sābhogas ca nirnimitto vihāras caryāpratipattibhūmih / anābhoganirnimitto vihāro niyatā bhūmis tasyām bhūmau bodhisattvas trtīyaniyatipātapatito bhavati / pratisamvidvihāro nivatacarvābhūmih / paramo vihāras tāthāgatas ca nisthāgamanabhūmih / tāthāgatasya punar vihārasya bhūmes ca pascān nirdeso bhavati buddhadharmapratisthāpatale / tatra bodhisattvo 'dhimukticaryābhūmeh suddhādhyāsayabhūmim anupravisan katham apāyān samatikrāmati / iha bodhisattvo laukikam parišuddham dhyānam nišrityādhimukticaryābhūmau susambhrtabodhisambhāro dašašatena pūrvanirdistenākārena (snar bstan pahi rnam pa brgva rtsa bcus) sattvesv anukampām bhāvayaty (sñin brtse ba sgom par byed de) ananyamanasikārah / sa bhāvanānvayāt tadrūpam sattvesv anukampāsayakaruņāsayam pratilabhate yenāpāyān sattvānām arthe 'gārāvāsayogenādhitisthati (des na sems can rnams kyi don du nan son rnams la khyim gyi gnas kyi tshul du gnas par byed de) / yadi me esv eva samnivāsato 'nuttarā samyaksambodhih samudagacchati tathapy aham utsahamiti / sattvanām duhkhāpanavanahetoh sarvam ca sattvānām āpāvikam karma tena suddhenāsayenātmavaipākyam icchati / atyantasarvākusalakarmāsamudācārāya mānasam pranidhatte (yid la smon par byed do) / tasya tathā paribhāvitam tal laukikam parišuddham dhyānam āpāyikaklešapaksyam dausthulyam āśrayād apakarsati / acireņa tasya prahānād āśrayo 'sya bodhisattvasya parivartate pāpakasyāpāyikasya karmano 'tvantam akaranatāyai apāyāgamanatāyai ca / iyatā (de tsam gyis ni; japonais: kagitte) sa bodhisattvah samatikranto 'payagatih sarvā bhavati samatikrāntas cādhimukticaryābhūmim pravistas ca śuddhāśayabhūmim / ye ca te daśa dharmā vihārapaţale nirdistāh śraddhādayo vihārasodhanās ta iha bhūmivisodhanā veditavyāh / tesām vipaksapratipaksato vyavasthānam veditavyam / samāsārtho 'nukramaš ca veditavyah / tatra daša te dharmā (de la bcu po hdi dag ni) dasānām bhūmivisodhanānām dharmānām vipaksabhūtā dharmā yeşām pratipakṣeṇaiṣām vyavasthānam bhavati / katame daša / saranārambhacittotpādanābodhisattvasiksāpadāsamādāvena sarvam

nam / ayam śraddhāvipakso dharmo yasya pratipaksena śraddhā (mots soulignés abrégés : &) / sattvesu vihimsācittam karunā & karunā / sattvesu vyāpādo maitrī & maitrī / bhogajīvitāpeksā dāna & tyāgah / sattvebhyo 'pakāravipratipattilābho bahukartavyatā cākheda & akhedatā / anupāyaprayogah śāstrajūatā & šāstrajūatā / asauratyāparacittānuvartanatā lokajnatā & lokajnatā / kusaladharmabhāvanāyām pramādakausīdyam hrīkyāpatrāpya & hrīkyāpatrāpyatā / dīrghakālikais citrais tīvrair nirantaraih samsāraduhkhair vyavadīrnatā dhrtibalādhānatā & dhṛtibalādhānatā / śāstari kānkṣā vimatir vicikitsā tathāgatapūjopasthānatāvā & tathāgatapūjopasthānatā / evam tāvad eşām vipakşapratipakşo vyavasthānam bhavati / kah punar éşām samāsārthah / samāsena dašabhir ebhir dharmair āsayasuddhih prayogasuddhis ca paridīpitā / tatra tribhih pūrvakair āsayasuddhir avašistaih prayogašuddhir veditavyā // bodhim abhiśraddadhan bodhisattvah sattvan duhkhitan karunayate karunayamano mayaite paritrātavyā iti maitrāya(n) (sñam du byams par hgyur ro) / tathā maitracittasya sarvaparityāgī bhavaty esa bhogajīvitanirapeksah / nirapeksasyaisām arthe prayujyamāno 'parikhidyate / aparikhinnas ca šāstrajno bhavati / šāstrajnas ca vathā loke pravartitavyam anena tathā jānāty evam lokajūo bhavati / svayam ca klešasamudācāreņa jehrīyate vyapatrapate / hrīmān apatrāpī ca kleśāvaśago dhrtibalādhānaprāpto bhavati / dhrtibalādhānaprāptas ca samyakprayogād aparihiyamanah kusalair dharmair vivardhamanah pratipattipujaya lābhasatkārapūjayā ca tathāgatapūjopasthānam karoti / ity ayam eṣām daśānām dharmāṇām anukramasamudāgamo veditavyah / ebhis ca dašabhir dharmaih sarvabhūmivišodhanā bhavati // ādhāre yogasthāne trtīyam bhūmipaṭalam // (tib. fol. 220 a, l, 4).

L'édition de ces deux chapitres est établie sur la seconde copie, souvent mal lisible, que le professeur japonais Unrai Wogihara a rédigée à Cambridge, où se trouve l'original sanscrit (Bendall, Catalogue, Plate I, 1), en 1904 (voir la Vorbemerkung de sa thèse de doctorat, "Asanga's Bodhisattvabhūmi ", Univ. Strassburg, 1905). J'ai corrigé sa copie, que j'ai pu consulter grâce à l'obligeance du Professeur L. de la Vallée Poussin, d'après la version tibétaine et la traduction chinoise de Hsüan Chuang (traduite en japonais dans Koku, sāstra, vol. 7).